

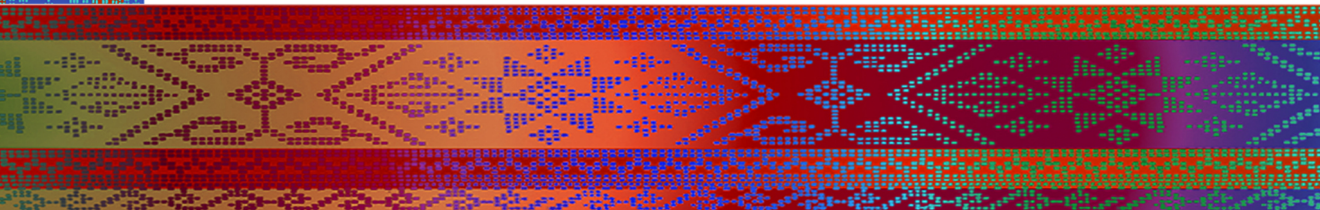
Langsit

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

Volume 10

2021

ISSN: 2094-4640 (PRINT)
ISSN: 2815-220 (ONLINE)

Langkit

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

Volume 10

2021

ISSN: 2094-4640 (PRINT)
ISSN: 2815-220 (ONLINE)

LANGKIT: JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

Langkit is a M'ranao word meaning a strip of multi-colored fabric, woven or embroidered to decorate or enhance the design or style of the malong, a multi-purpose long, skirt-like or barrel-form Maranao garment with open ends, both the top and the bottom. Used as a verb, *Langkit* means to embroider or to decorate with lace.

- from Lexicon of Classical Literary Maranao Words and Phrases
compiled by Macaraya and Macaraya (1993)

Aim and Scope

Langkit is an annual, interdisciplinary and academic journal. *Langkit* welcomes research manuscripts in the fields of social sciences, cultural studies, literature, humanities and arts, book review, and creative works. Published annually, *Langkit* follows the peer review process in evaluating submitted articles.

Editor-in-Chief	:	Hazel D. Jovita, Ph.D.
Managing Editor	:	Helen R. Betonio, MAEd
Copy Editors	:	Lynrose Jane D. Genon, MA German V. Gervacio, Ph.D.
Associate Editors	:	Nelia G. Balgoa, DHS Enrique B. Batara, Ph.D. Septrin John A. Calamba, MA Ivie C. Esteban, Ph.D.

Editorial Board:

Federico V. Magdalena, Ph.D.	<i>University of Hawaii in Manoa, USA</i>
Pia C. Arboleda, D.A.	<i>University of Hawaii in Manoa, USA</i>
Ramli Bin Dollah, Ph.D.	<i>Universiti Malaysia Sabah, Malaysia</i>
Annie Mae C. Berowa, Ph.D.	<i>Mindanao State University, Philippines</i>
Jayeel S. Cornelio, Ph.D.	<i>Ateneo De Manila University, Philippines</i>
Francisco A. Magno, Ph.D.	<i>De La Salle University, Philippines</i>
Amporn Tamronglak, Ph.D.	<i>Thammasat University, Thailand</i>
Achmad Nurmandi, Ph.D.	<i>Univseritas Muhammadiyah Yogyakarta, Indonesia</i>
Eko Priyo Purnomo, Ph.D.	<i>Univseritas Muhammadiyah Yogyakarta, Indonesia</i>

Layout and Production: Romel G. Sencio

Cover Design: Boylee A. Sarcina

Langkit: Journal of Social Sciences and Humanities (ISSN: 2094-4640; E-ISSN: 2815-2220) is hosted by the College of Arts and Social Sciences and published by the Mindanao State University - Iligan Institute of Technology (MSU-IIT), Andres Bonifacio Street, Tibanga, Iligan City, Philippines 9200, Tel. No.: (063) 223-8641.

TABLE OF CONTENTS

Devolution of Health Services in the Time of Pandemic: Implications of Challenges and Strategies to the Philippine Health Devolution <i>Jornie Lumintao</i>	1
Evaluation Schema in the Sendong Survivors' Narratives <i>Merceditha D. Carreon-Alicando</i>	15
Pagsasalin sa Filipino ng Sugilanon ni Marcelo Geocallo: Tungo sa Pagsusulong ng Panitikan ng Rehiyon <i>Marina G. Quilab</i>	35
Ang Rasyonalisasyon sa Piling Akda ni Macario Tiu mula sa Lenteng Ethical Literary Criticism <i>Johnel T. Lumacao</i>	53
Ang Totoo Raya, Ang Buwan ay Itlog ng Butiki <i>German V. Gervacio</i>	71

EDITORIAL

The world has been evolving remarkably in the past decade. Significant digital technological innovations emerged along with the alarming impacts of climate change and urbanization. Hence, the universal call to end poverty, protect the planet, and achieve peace and prosperity for all are at the core of the United Nations Sustainable Development Goals (2015-2030). However, the COVID 19 pandemic took a toll on the development efforts of states. The pandemic disrupted the supply chain of products, causing a massive loss of income and job opportunities at the global level. Moreover, it exposed the varying institutional weaknesses in facing crises and sustaining gains. For instance, the Philippines adopted a highly securitized approach in reinforcing public health protocols and imposed the longest lockdown in containing the pandemic which resulted to unfavorable social and economic conditions. Nevertheless, Filipinos remain hopeful. Survey across social classes and geographical area reveal optimism despite the difficulties and threats of the pandemic. What inspires hope? And will mere hope sustain us to move forward and aspire more despite uncertainties?

Notwithstanding the costs of political and social uncertainties, Filipinos find meaning in everyday struggles. The shared experience of communities continues to foster solidarity at the national and local levels. Filipino solidarity is best exemplified in times of crisis, particularly in the massive mobilization of resources to assist affected communities. While governments are refining institutional processes and mechanisms to respond effectively, Filipinos remain steadfast in the capacity of the institutions to perform and deliver.

These complexities are captured in this year's issue of *Langkit*. The articles provide perspectives on the collective and nuanced experiences of Filipinos as a nation and as individuals navigating the complexities of life. As such, we establish the commonality of experiences across the country while highlighting particularity within those experiences, thus making sense of the cohesive nature of Filipino society.

In particular, the study of Lumintao underscored the institutional gaps in implementing health services in the country and how solidarity among local institutions facilitated the Covid19 response. She investigated the health services rendered in the Province of Bukidnon during the pandemic and found a mismatch in terms of funding and the function of the local government units to deliver health services which resulted to local officials coordinating with private sectors and other LGUs to augment resources and address challenges. Devolving public services at the

local level grants local leaders authority and resources to deliver public goods. However, the efficiency of public service delivery is contingent on several factors, such as but not limited to leadership, resources, and cohesiveness of the organization. Lumintao provides a glimpse of how local governments in the country struggle to deliver devolved functions. In essence, the mismatch includes the lack of sufficient capacities among local officials and a lack of strong political will to acquire such capabilities and augment resources. The work of Lumintao implies consequences and prospects of institutionalizing reforms in the country, particularly in localizing social service delivery. In addition, it highlights the imperative need to nurture collaborative and inclusive governance at the local level to address institutional gaps and promote good local government.

The article of Alicando, on the other hand, revealed comparable results. Alicando analyzed the stories of those who survived Typhoon Washi that struck the Cities of Iligan and Cagayan de Oro in 2010. Alicando illustrated that the narratives of survivor informants are not exclusive to their own experiences. Instead, the feelings and observations of survivors are integrated. Alicando's work contributes to the growing literature on Filipino solidarity centered on the collective nature of social relationships. The findings of Alicando and Lumintao support existing claims that solidarity and collaboration among stakeholders in times of crisis facilitate community recovery. Besides understanding cohesion in Filipino society using Western frameworks, literary pieces offer powerful insights into the nation's collective experiences. Quilab, Lumacao, and Gervacio's works focus on the specific accounts and aspirations of a Filipino being an integral part of their community.

The work of Quilab in translating into Filipino Geocallo's *Sugilanon*, a Cebuano piece, highlights the geographical identity of regional literature. In the translation process, Quilab focused on the context of the literary work and maintained the original form of words and expressions with cultural and technical meaning. *Sugilanon* illustrates the life of the people of Lanao del Norte as they experience migration and dislocation of indigenous people to remote areas. Quilab claims that translating *Sugilanon* into Filipino provides a wider audience more opportunities to understand and evaluate the characteristics of the literary work. Furthermore, the translation mainstreams local literature as an integral part of Philippine literary history as it creatively presents the struggles and persistence of people against transgressions.

The study of Lumacao looks into the ethical features of Macario Tiu's selected literary works. Using ethical, literary criticism to study the stories, Lumacao explored the norms defined in the stories and illustrated the difference between

morality and ethics in analyzing characters' actions. The research offers moral and ethical perspectives on the appreciation of literature. The findings revealed that the characters' violation of socially accepted norms is based on past experiences and value systems and is morally justified. Thus, Tiu's emphasis on the story's context is necessary for rationalizing the characters' behavior. The short stories of Macario Tiu reflect the strong sense of oriental values in local Philippine literature *pakikipag-kapuwa* (solidarity). Lumacao's work implies the value of ethical considerations within cultural norms as it binds the community together.

Furthermore, the award-winning piece entitled "Ang Totoo Raya, Ang Buwan ay Itlog ng Butiki," is one of German Gervacio's poems included in this issue. Gervacio won 1st Prize during the 2016 Don Carlos Palanca Memorial Awards for Literature, Tulang Para sa mga Bata. For this piece, Gervacio's collection of poems transports readers into a space of modesty and fortitude. Within Gervacio's words are subtle recognition of social realities and profound reminders of the reasons to remain grateful and faithful to ourselves and the nation.

The shared sense of belonging to a community and the common aspirations that bind individuals together capture solidarity as a concept. Rediscovering Filipino solidarity entails awareness to identify what determines a "sense of belongingness" and what defines our aspirations as a nation divided by social classes. During the pandemic, solidarity among Filipinos emerged. Aside from the shared values of kindness and mutual assistance that facilitated community pantries in various communities, studies showed that protecting the community by reporting Covid positive status prevailed despite facing the stigma within their communities. Hence, our strong sense of togetherness and the collective experience are integrated into one common aspiration: to keep moving forward together.

This year also marks another milestone for the journal. *Langkit is now recognized as a university journal of MSU-IIT.* Moving forward takes humility to appreciate the journey and relive the small victories. As we celebrate milestones, we continue to aspire to contribute to nation-building by providing a space for broader dissemination of the works in the arts, humanities, and social sciences.

The pandemic has changed the social landscape of the world. The next decade will unfold how the pandemic has transformed the global development agenda. We hope that the articles and literary works featured in this issue will inspire students, researchers, and practitioners in the field to discover and redefine how communities and institutions respond to the impacts of social forces. Rediscovering concepts that capture the collective aspirations of our people is imperative nowadays as the world

faces impacts of the pandemic. The process of tracing everyday experiences to nurture cohesion at the global level demands highlighting particular realities encompassing gender, class, and race. The experiences, struggles, and triumphs of communities, particularly those in the periphery, should be mapped out and mainstreamed to provide a fundamental understanding and context of the depth of Filipino solidarity and aspirations. In doing so, we hope to rediscover our collective goal as a nation and capitalize on our cohesiveness to mobilize political actions towards institutional reforms.

In the meantime, we remain steadfast in our respective duties, discover practical ways to help and inspire our communities and continue writing and mainstreaming our narratives because our stories keep us together. Despite the post-pandemic uncertainties, we move forward as a nation.

Hazel D. Jovita
Editor-in-Chief

Devolution of Health Services in the Time of Pandemic: Implications of Challenges and Strategies to the Philippine Health Devolution

Jornie Lumintao

Department of Political Science
College of Arts and Social Sciences
MSU-Iligan Institute of Technology
jornie.lumintao@g.msuiit.edu.ph

College of Arts and Sciences
Central Mindanao University
Musuan, Maramag, Bukidnon

Abstract

Despite being considered the most aggressive in the Asia-pacific region, the Philippine health devolution has many deficits, particularly financial and personnel resources. Therefore, it becomes a problem to address health issues during the pandemic. This study sought to investigate the implications of challenges and strategies adapted by LGU of the Province of Bukidnon to the nature of Philippine health devolution in the pandemic. This research utilized the qualitative method, conducting open-ended interviews with the provincial health administrator and with the chief of the COVID-19 facility in the province. Also, online news articles and government websites such as their Facebook pages were accessed to provide additional data for the study. The study found that the lack of health facilities is primarily experienced during the pandemic. The mismatch of funding with the cost of the devolved health services and function to the LGUs becomes apparent during this global health crisis. However, the study also revealed that the power and authority to perform specific roles and responsibilities at the local level allow the public health officials to address local conditions. The ability of the local officials to coordinate with private sectors and the other LGUs and their capacity to look into local conditions and have a vast decision space allow them to manage local health problems. This article argues for more effective health governance mechanisms at the local level since devolution itself does not ensure better health-care delivery.

Keywords: *devolution, health service delivery, local government, pandemic*

Suggested Citation:

Lumintao, J. (2021). Devolution of health services in the time of pandemic: Implications of challenges and strategies to the Philippine health devolution. *Langkit: Journal of Social Sciences and Humanities*, 10, 1-14.

Introduction

In the Asia-Pacific region, public health system reforms are steered upon the concept of decentralization (Grundy et al., 2003). The most aggressive is the Philippine health devolution (World Bank, 1994 cited in Cuenca, 2018). By enacting the Local Government Code of 1991, a significant shift in people, healthcare facilities, and money had a massive impact on the healthcare sector (Atienza, 2004). While decentralization is an intricate procedure and challenging to quantity, a useful step in analyzing the concept is by examining the functions that concern decision-making (Liwanag & Wyss, 2020).

Various studies investigate the Philippine public health system in a devolved setup (Atienza, 2004; Cuenca, 2018; Liwanag and Wyss, 2020; Paulino, 2008). More chances to enhance health care at the local level have emerged as a result of devolution (Atienza, 2004). However, before the devolution, there was no capacity-building for local officials and healthcare workers (Cuenca, 2020). There are also several issues, such as poor staff morale and a decline in infrastructure maintenance (Grundy et al., 2003). Cuenca (2020) also analyzed whether greater health decentralization results in better health services. During this pandemic, Bayani and Tan (2021) evaluated COVID-19's influence on the Philippines' healthcare systems. However, no current study is being undertaken to explore the effects of mitigating measures and policies on the country's current devolution setup.

The COVID-19 pandemic has had a significant influence on the country's healthcare system (Antonio, Alinea & Katigbak, 2020; Bayani & Tan, 2021). In fact, the most pressing health need is access to hospital needs, whether mild or severe health services (Naguig, 2020). In response, the Local Government Units (LGUs) adapted mitigation measures for secondary and tertiary care utilizing referral systems and established telemedicine services to decrease face-to-face consultations (Bayani & Tan, 2021). However, the country's poor health infrastructure makes it difficult to respond to the pandemic (Buenaventura, Ho & Lapid, 2020).

The Province of Bukidnon, which has two cities and twenty municipalities, has only one COVID-19 facility as of August of 2021. Despite having eight provincial hospitals, the Bukidnon Provincial Medical Center or BPMC is designated for COVID-19-positive patients in the entire province. On June 7, 2021, Bukidnon was described as a "high risk" province due to an increased infection of more than 200% in May (Lagsa, 2021). Hence, it is necessary to inquire about the implications of challenges and strategies adapted by LGU to the nature of Philippine health devolution. This study focuses on the problems of access to government-owned hospitals and mitigating measures in ensuring that the COVID-19 facility can still accommodate patients.

Review of Related Literature

Philippine Health Devolution

Decentralization entails transferring central government planning, decision-making, and administration to subnational agencies or units (Rondinelli, 1981). By devolution, the central

government relinquishes some duties or creates new government units that are not under its authority (Atienza, 2006). For example, the Local Government Code provides decentralization through devolution, which allows the Local Government units to have power and authority to perform specific functions and responsibilities at the local level (Reyes, 2016). The Philippine government delegated health service management and delivery from the national government to local government entities in 1992 (Grundy et al. 2003; Liwanag & Wyss 2020). Thus, the Philippine health system is decentralized and devolved, with a mix of tax-financed public and for-profit, and non-profit private sector providers (Bayani & Tan, 2021). Health providers are now under the control of local politicians (Atienza, 2004).

Due to devolution, local government units have been given considerable responsibility in providing basic health care. Primary health care and hospital treatment/services are included. The Department of Health (DOH) has emerged as the national authority for health standards, health service planning, and service supply and delivery (Cuenca, 2018). On the other hand, the provincial governor or mayor spearheads the local health board (Dayrit et al., 2018). Furthermore, the devolved health services are generally vested to provinces and municipalities. Provincial governments are responsible for medical, hospital, and support services, as well as ensuring that residents have access to secondary and tertiary care through vertical referrals (Atienza, 2004). Finally, the devolution of health services included the transfer of the Department of Health's data, equipment, and other assets as well as staff to the LGUs in accordance with the devolved authorities, duties, and responsibilities (Local Government Code of 1991, Section 17.i).

There are problems encountered as health services are devolved to local government units. Many LGUs were unprepared for devolution in terms of both financial and human resources. Prior to devolution, the fiscal capabilities of LGUs and the management competence of local chief executives were not considered, and there was no capacity-building for local officials and healthcare workers. Furthermore, the discrepancy between the Internal Revenue Allotment (IRA), and the expense of devolved duties lies on the basis of healthcare funding. Lack of financing may also be linked to a low priority for health due to LGUs' proclivity to spend on infrastructure projects such as road building and gymnasium construction (Cuenca, 2020).

Moreover, Atienza (2004) argues that this has resulted in resource limitations in the construction and improvement of health facilities, health worker benefits, and overall health developments; incompetence and politicization in managing some public health resources, such as medicine procurement; and a general shortage of local government health personnel and facilities. Grundy et al. (2003) pointed out that there were low expenditures on resources to deliver services due to the high expenditure on health personnel. This observation parallels the assertion of Cuenca (2018) that there are high expenditures on the salaries of the national workers devolved to the LGUs because of the Republic Act 7305 of 1992 or the Magna Carta of Public Health Workers.

Cuenca (2020) analyzed if greater health decentralization results in better health services using the difference-in-differences (DID) method. In the study, she argued that greater health decentralization harms access to hospital inpatient services and access to sanitation. Paulino

(2008), on the other hand, asserted that the whole health system was fractured and divided among the three levels of government as LGUs took over organizational/fiscal control over their individual institutions. The barangay health stations, rural health units/health centers, and district and provincial health centers were taken over by the municipal or city administration; while the province took over the district and provincial health facilities. Between 1992 and 1997, this leads to a failure in administration between levels of government, falling usage, notably in the hospital sector, low employee morale, a drop in infrastructure upkeep, and underfunding of operating costs of services (Grundy et al. 2003).

Despite the inherent issues in the devolution of health services, some gains can also be observed. Since devolution has empowered LGUs to make more broad and faster choices, there are greater chances to enhance health care at the local level. This has enabled individuals to become more involved and accountable in the delivery of health care services (Atienza, 2004).

Liwanag (2019) used mixed methods to investigate the relationship between decision space, capacity, and accountability in optimizing decision-making for various tasks. Drawing on the "decision space" concept, her study emphasized the importance of increasing the capacity of local decision-makers to better perform their duties, enforcing accountability mechanisms to promote good decision-making at the local level, and deploying a mix of decentralized and centralized functions that will be most beneficial to the health system (Liwanag, 2019). Moreover, according to Liwanag and Wyss (2020), local health officers' decisions are favored over local politicians. This is because local governments rely heavily on the federal government, and re-centralization is the only way to address the politicization of local decision-making.

In the context of devolution, Atienza (2004) proposed solutions for effective health governance, focusing on the creation of an inter-LGU harmonization approach such as inter-local health zones and other designs of suitable local health systems. Additionally, Dr. Orville Solon, a professor at the UP School of Economics, proposed a complete program basis to solve these issues by matching each problem to the decentralized healthcare delivery system condition. He stressed the benefits of fostering inter-LGU collaboration in funding and delivering health care services to local residents. Inter-LGU cooperation, he added, is linked to the fact that health programs have a big impact because health issues aren't limited to one area. LGUs can also collaborate on laboratories, facilities, and technical services (Philippine Institute for Development Studies, 1999). According to Dorotan and Mogyorosy (2004, cited in Cuenca, 2018), deficiency in synchronization among rural health units and hospitals led to inadequate collection and management of critical health information.

Pandemic and Health Services

The study conducted by Nyasulu & Pandya (2020) using the World Health Organization (WHO) health systems framework assessed the effects of COVID-19 in the South African health system. It demonstrates that the COVID-19 pandemic has had a detrimental impact on its functionality by overstressing the ability of healthcare personnel to perform properly. Between May and July 2020, the World Health Organization conducted a survey in 159

countries. All services were impacted, including critical services for communicable and non-communicable illnesses, mental health, reproductive, maternity, neonatal, child and adolescent health, and nutrition. Staff redeployment to offer COVID-19 relief, unavailability of benefits due to shutdown of health facilities or health services, and supply-chain issues were also highlighted (WHO, 2020). Furthermore, owing to countrywide lockdowns in the first four months of 2020, the coronavirus illness has affected TB services across the world (Migliori et al., 2020).

In the Philippines, several primary reasons revealed why the pandemic affected the country's health services. In terms of the hospital capacities, Dayrit (2018) explained that even if only 1% of the Philippines' 107 million people were infected with COVID-19, assuming a 10% hospitalization rate, it's simple to understand how hospitals will quickly become overrun. In addition, there is limited personal protective equipment or PPE, especially for health workers as the government-imposed measures to contain the virus, rural health units, and hospitals to revise their activities. There are also problems regarding the testing laboratories and the economic impact (Alvior, 2020). Moreover, the restrictions caused by the community quarantine measures have affected patient access and health service delivery which reduced the access to services and health facilities in the earlier phase of the pandemic. Many people died while being taken to the hospital due to travel restrictions, or were turned away by emergency departments of surrounding hospitals because they only accepted COVID-19 patients (Bayani & Tan, 2021).

The government adopted a whole-of-government and whole-of-society approach to combat COVID-19. The Inter-Agency Task Force led the response and mitigation measures on Emerging Infectious Diseases (IATFEID) chaired by the Department of Health. In addition, the Bayanihan to Heal as One Act and Bayanihan to Recover as One Act were two consecutive legislations passed by congress granting the President additional authority and expediting the implementation of measures to address the collateral impact COVID-19 pandemic. Among the plethora of policy measures, the Act allowed the reallocation of budget for fiscal stimulus, social amelioration programs through cash aids for low-income households, hazard compensation for frontline health workers, and laws against hoarding, profiteering pandemic (Bayani & Tan, 2021).

Mitigating measures were also implemented. Governments throughout the world are implementing measures such as triage of health services, telemedicine deployment to replace in-person consultations, and changes in drug distribution procedures (WHO, 2020). In the Philippines, many municipalities implemented telemedicine either through a dedicated hotline for phone or radio-based consultations. Other channels such as social media were also tapped to disseminate information about their community's COVID-19 situation. In addition, Barangay Health Workers and public health nurses played a more active role in the local health system. They delivered prescription medicines and family planning commodities to patients' homes, scheduled vaccination visits, and did prenatal check-ups at the barangay level (Bayani & Tan, 2021).

As a whole, while the devolution of services was done with noble intentions, some issues and challenges plagued the system, resulting in inapt and futile health service

implementation. Consequently, these health system deficiencies pose a fundamental challenge in responding to the pandemic. While decentralization is an intricate procedure that makes it challenging to quantify, studying it according to the functions involved in decision-making would be a helpful step in evaluating the concept (Liwana and Wyss 2020).

Methodology

Research Methods

This study attempts to investigate the implications of challenges and strategies adopted by LGUs to the nature of health devolution in the Philippines. It looks primarily at the problems regarding access to government-owned hospitals in the Province of Bukidnon. It also explores the mitigating measures that ensure the COVID-19 facility can accommodate patients. The Province of Bukidnon was already considered the epicenter of the COVID-19 infection in Northern Mindanao when this research was made. There are 8 provincial hospitals in the province, but this research is focused on the only COVID-19 facility, which is the Bukidnon Provincial Medical Hospital or BPMC, situated in Malaybalay City Bukidnon.

This research utilized a qualitative method of collection of data. Open-ended interviews with the provincial health administrator and the chief of BPMC were conducted. However, it was not in-dept since there is only limited face-to-face interaction due to the ongoing pandemic. Additional data for the study was gathered through online news articles and government websites such as their Facebook pages. Also, relevant data obtained through the literature review were collated and organized in the relevant subsections.

Data Analysis

The challenges faced by the LGUs in terms of the continuity in the access to government-owned hospitals are explored in the study. The country's health service delivery is severely affected during the outbreak of the COVID-19 pandemic (Antonio, Alinea & Katigbak, 2020; Bayani & Tan, 2021). In determining the challenges encountered by government-owned hospitals, the study looks into the effects of the increasing number of COVID-19 patients in the hospital. Additionally, the strategies adopted by the LGUs were explored by determining the mechanisms in ensuring that people can still access these health facilities and the measures to contain the spread of the virus in the province. Lastly, in analyzing the implications of the challenges and strategies adopted by the LGU to the nature of the devolution in the Philippines, the following question was considered: "how is the devolution of powers to the LGU bring more benefits to the community, especially to those who were hospitalized during the pandemic as well as the frontliners?" Thus, this study looks into how autonomy vested to the LGUs and the longstanding challenges of the health devolution shape the decision-making in the health service delivery at the local level during the pandemic.

Results and Discussion

Findings

The Philippine health devolution can be considered one of the most sweeping in the third-world countries regarding the scope of health personnel, finances, facilities, and responsibilities devolved to LGUs (Atienza, 2004). However, many LGUs were still unprepared for devolution in terms of both financial and personnel resources (Cuenca, 2018). It becomes a problem to address health issues during the pandemic because of these persistent problems (Bayani & Tan, 2021). In determining the challenges confronted by the LGUs during the pandemic, the problems regarding access to government-owned hospitals are explored. Also, in determining the strategies the LGUs adopted when faced with the challenges of the pandemic, the study looks into the measures implemented by the province of Bukidnon in ensuring that the COVID-19 facility can still accommodate patients. All of these variables are analyzed in the context of the Philippine health devolution.

At the onset of May of 2021, the only COVID-19 facility in the province experienced overwhelming emergency rooms due to the increasing number of COVID-19 infections. As of June 2020, the BMPC declared that it would no longer accept COVID-19 patients. According to Dr. Tabios, the provincial health administrator, the other COVID-19 patients will need to wait for a vacant room (2021b). These findings imply that the constraints in health facilities, as one of the inherent problems of the Philippine health devolution, are mainly experienced during the pandemic. This observation in the Province of Bukidnon revealed that variables such as the lack of infrastructures and facilities necessary for the efficient and prompt delivery of health services make it hard to respond to the pandemic. Therefore, the BPMC cannot accommodate the increasing infections of COVID-19 in the Province of Bukidnon.

In terms of the several strategies adopted when confronted with the challenge of the pandemic, there was coordination between LGUs and the private hospitals. Dr. Prantilla, chief of BPMC, emphasized that the surge of infection in Bukidnon required local hospitals to respond faster during admissions (Rosete & Lucson 2021). Because of this, the Provincial Governor, Jose Maria Zubiri, advised private hospitals to increase their bed capacities for COVID-19 patients (Lagsa, 2021b). As a result, various private hospitals in the cities of Malaybalay and Valencia, as well as the towns of Don Carlos and Quezon, were also providing assistance to combat the pandemic (Cantal-Albasin, 2021). The findings imply that coordination with the public is seen as an important strategy in combating health problems locally. The results revealed that a multi-sectoral approach is a key to achieving the desired capacities that the devolution of health services is expected to achieve. The involvement of private hospitals to accommodate COVID-19 patients is beneficial, especially since the infections are increasing, and there is only one COVID-19 facility in the province.

Moreover, there was coordination among the provincial health officials and the other LGUs in the province. In fact, the Provincial Health Office urged all LGUs in the province to use their respective COVID-19 patient care centers as temporary isolation facilities until advised by the BPMC that a vacancy is available (Balistoy, 2021). According to Dr. Tabios,

LGUs should exhaust their capacity first to avoid overcrowding at the provincial hospital. Also, the governor urged the City of Valencia, and the towns of Manolo Fortich, Talakag, and Kibawe, to implement stricter quarantine measures as these areas were experiencing a surge of COVID-19 infection (Lagsa 2021b).

In managing patients, for instance, the City of Valencia designated the Valencia City Central School as their COVID-19 facility with personnel to accommodate individuals with suspected COVID-19 cases. This measure adopted by the Province of Bukidnon is similar to the "triage system" proposed by the Duterte government. This proposal means managing patients at the local level or before they reach hospitals. It is among the solutions offered by health workers to provide care in communities and prevent Filipinos from flooding hospitals (Tomacruz, 2021).

The finding implies that inter-LGU cooperation is existing as a measure in facing the challenges of the pandemic. The result revealed that coordination among LGUs is instrumental in addressing local health problems since the spread of the virus cannot be confined to one local area. Urging the other LGUs in the province of Bukidnon by imposing strict quarantine measures in their area of concern will control the spread of the virus. Thus, reducing the number of COVID-19 patients in the BPMC.

The overcrowding of COVID-19 patients in the hospital is due to the increasing number of infections in the province starting May 2021, making Valencia City the new epicenter of COVID-19 in Northern Mindanao. Given this, Governor Jose Maria Zubiri asked the IATF to raise the quarantine status in the province from MGCQ to GCQ. The recommendation is made on June 7, 2021, when provincial health officer Dr. Tabios described Bukidnon as a "high risk" province when it registered an over 200% spike in cases during a two-week period that ended on May 27, 2021. Remarkably, the other four government-owned hospitals in the province face problems due to the increasing COVID-19 case. In particular, the Maramag Provincial Hospital was temporarily closed to the public to prevent the virus from spreading. Dr. Edmundo G. Garcia, chief of the hospital, said that face-to-face consultations are suspended. Instead, he added, patients might use "telemedicine" to consult with the hospital's doctors, or they could simply exchange text messages or contact the doctors (Lagsa, 2021a). Telemedicine allows people to obtain medical advice without having to leave their homes (DOH, 2020). This measure ensures the continuity of service by the government-owned hospitals in the province. In terms of the problems of health facilities, Dr. Prantilla said in a radio interview that they are attempting to manage severe and critical patients by adding extra beds, stretchers, reclining chairs, oxygen supply, and other emergency medical services and equipment units, among other things (Lagsa, 2021a).

These findings imply that local officials consider local conditions that allow them to come up with good decision-making. The results revealed that, during the pandemic, the local health experts' investigation of the local situation provides for an effective and efficient solution to the ongoing problem. As confirmed by the provincial health administrator, the rising number of COVID-19 cases in the province fuels them to seek intervention from the national government. In addition, the finding implies that LGU officials have the autonomy to address the issues specific to their territory. These findings revealed that local officials were

empowered to make wide-ranging and quicker decisions about health concerns. Implementing sticker quarantine measures, telemedicine, and looking for ways to augment their resources proved that LGU officials can be effective local health managers by being capacitated by the powers devolved to them.

Discussions

The lack of health facilities makes it hard for the LGUs to respond to the pandemic. The findings showed that the government-owned hospital could not accommodate the increasing number of COVID-19 patients. Nyasulu & Pandya (2020) assessed that the direct impact of the pandemic on the health system is on functionality, which means overloading the capacity of healthcare workers to operate effectively. This study validates the findings of Cuenca (2020) that greater health decentralization has no positive impact on health services such as access to sanitation and hospital inpatient services. It also confirms the findings of Atienza (2004) that devolution itself does not ensure better healthcare delivery.

This issue of the lack of health facilities is attributed to the mismatch of funding with the cost of the devolved functions or CODEF at the local. These inherent problems in the Philippine health devolution were examined by Cuenca (2018). Her findings in terms of health financing from various studies can be summarized in three aspects. First is that there was lacked financial resources to pay the wages of the devolved national personnel at the expense of adopting the Magna Carta for public health employees as authorized by Republic Act 7305 of 1992, which has not been considered in CODEF's calculation.

Secondly, there was a disparity between the IRA to the cost of devolved hospitals which resulted in lower hospital spending at the provincial level. Prior to devolution, there was a reward structure in place that encouraged legislation to fund the building of local health facilities at the price of the national government. As a result, the total number of devolved hospitals exceeded what the LGUs required, making them irrelevant at the local level. This meant that the provinces with the most hospitals suffered the burden of devolution because operating hospitals necessitated a significant financial investment. Finally, the tendency of LGUs to invest more in infrastructure projects such as the building of roads and gymnasiums can also be linked to a shortage of money for health (Cuenca, 2018).

Moreover, according to Lavado, et al. (2011), the availability, accessibility, and distribution of healthcare provision across the country are all measured by the proportion of beds amongst the population. Despite having the most hospitals compared to the other provinces in the area, with the BPMC together with the seven (7) other provincial hospitals and health stations, Bukidnon is the only province in Region 10 that has not met the necessary ratio. The Department of Health advises that each province have a bed-to-population ratio of 1:1000 (Lavado, et al., 2011). Thus, there was an insufficiency of health infrastructure especially in responding to the pandemic.

Health devolution allows more significant involvement of the private sectors, which was observed during the pandemic. The services offered by private hospitals helped the government-owned hospital by accommodating COVID-19 patients, thus assisting the public

health officials in combating the pandemic. The result supports the findings of Liwanag (2019) that some public and private collaborations in the Philippines have been reported to help enhance service delivery in a devolved system. It is also similar to the findings of Atienza (2004) that health devolution has led to greater involvement of private agencies and organizations. Thus, the role of a private hospital is essential, especially in a public health crisis, since, according to Dayrit (2018), the private sector's share of total hospital beds increased from 46% in 2003 to 53% in 2016.

The coordination among LGUs is seen as a strategy to address local health problems. The finding revealed that the coordination among LGUs as public health managers at the local level is paramount since there is an increasing infection in the province. In the context of devolution, Cuenca (2018) stated that measures for effective health governance would involve creating inter-LGU coordination mechanisms such as inter-local health zones and other models of suitable local health systems. In this pandemic, these health systems are the COVID-19 facilities built by the different LGUs and the mechanisms of transporting COVID-19 patients from the City or Municipal level to the COVID-19 facility in the province. Furthermore, inter-LGU cooperation is related to the reality that health programs have a wide impact because there are health problems that cannot be confined to one local area, according to Dr. Orville Solon, professor at the UP School of Economics, in his presentation of a project on Baseline Research on Health Care Financing Reforms. In this sense, LGUs can share standard inputs like laboratory facilities and skilled services, thereby preventing the underutilization of facilities and helping bring down costs (Philippine Institute for Development Studies, 1999). Further, Dorotan and Mogyorosy (2004, as cited in Cuenca, 2018) explained that poor collection and administration of vital health information arose from a lack of cooperation among rural health units and hospitals.

The devolution of health services allows local officials to develop solutions based on their research about the local conditions. The findings showed that the LGUs take full advantage of their powers to implement mitigating measures to control the infection in the province and look for ways to continue the hospital services for the local citizens. The finding supports the study of Atienza (2004) that because LGUs are already equipped to make broad and faster choices on health problems, devolution has opened up more chances to enhance health care at the local level. Cuenca (2018) explained that hospital reforms were primarily intended to provide government hospitals budgetary autonomy by collecting, keeping, and allocating money through socialized user fees, reducing their need for direct subsidies, and freeing up resources for other objectives. These changes included enhancing essential capacities to embrace economic autonomy, and allowing hospitals to become government companies while being cognizant of their social obligations. The intended outcome was for government hospitals to become more competitive and responsive (Cuenca, 2018).

Finally, the finding showed that the provincial health administrator influences the decision of the governor. The finding validates the study of Liwanag and Wyss (2020) using the "decision space approach" that health officers have a vast decision space for health concerns. The health officer is in charge of collecting timely and reliable data in the community, which is subsequently aggregated at the provincial, regional, and national levels through collaboration with DOH offices at all levels.

Conclusion and Recommendation

The study found that the lack of health facilities is primarily experienced during the pandemic, however, the autonomy of the local health officials enabled them to respond to local health issues. The devolution of health services does not automatically imply a positive impact on health service delivery. The mismatch of funding with the cost of the devolved health services and functions becomes apparent during this global health crisis. Moreover, the power and authority to perform specific roles and responsibilities at the local level allow the public health officials to address local conditions. The ability of the local officials to coordinate with private sectors and the other LGUs makes it possible to become effective and efficient during this pandemic. Also, LGUs' capacity to look into local conditions and have a vast decision space allow them to manage local health problems. Therefore, devolution itself does not ensure better healthcare delivery since there are other intervening aspects that require improved health care (Atienza, 2004). The Local Government Code of 1991 just offers a framework and motivations for LGUs; it does not address budgetary, personnel, or supply issues (Quimpo, 1996 as cited in Atienza, 2004). Thus, this paper emphasized more effective health governance mechanisms at the local level.

The study is only focused on access to one out of eight provincial hospitals in the province, and it is chiefly limited only to the data gathered online. Thus, it is recommended that for future studies, in-depth and extensive interviews will be done with leading health officials and the governor of the province. It is also suggested that the perspective of the citizens will be included in the study to validate the perspective of the government officials.

Acknowledgment

The author would like to express her heartfelt gratitude to her professors at MSU-IIT, Dr. Marilou F.S. Nanaman and to Dr. Hazel D. Jovita-Olvez, for their contribution and guidance in finishing this study.

References:

- Atienza, A. (2006). Local governments and devolution in the Philippines. In Morada, N. & Encarnacion-Tadem, T., *Philippine Politics and Governance: An introduction*. UP Department of Political Science
- Atienza, M. (2004). The politics of health devolution in the Philippines: Experiences of municipalities in a devolved setup. *Philippine Political Science Journal*. <https://doi.org/10.1080/01154451.2004.9754256>
- Antonio, C., Alinea, A., & Katigbak, L. (2020). Rethinking mental health services during the Covid-19 pandemic; Proceedings of the fourth Southeast Asia mental health forum, 08-09 October 2020, Philippines. *Philippine Psychiatric Association*. <https://pjhrd.upm.edu.ph/index.php/main/article/view/386>
- Alvior, H. (2020). *Good governance and multi-sectoral synergy for pandemic response in Western Visayas, Philippines*. <https://thinkwell.global/governance-for-pandemic-response-philippines/>

- Balisto, R. (2021). *Bukidnon's only DOH-designated COVID-19 treatment hospital reaches full capacity*. <https://pia.gov.ph/news/articles/1076354>
- Bayani, D. & Tan, S. (2021). Health systems impact of COVID-19 in the Philippines. *Center for Global Development*. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/WP569_Health_systems_impact_of_COVID_in_the_Philippines.pdf
- Buenaventura, R., Ho, J., & Lapid, M. (2020). COVID-19 and mental health of older adults in the Philippines: A perspective from a developing country. *Cambridge University Press*. <https://doi.org/10.1017/S1041610220000757>
- Cantal-Albasin, G. (2021). Bukidnon struggles as region's top COVID-19 hospital reaches full capacity. <https://www.rappler.com/nation/bukidnon-struggles-region-top-covid-19-hospital-reaches-full-capacity/>
- Cuenca, J. (2018). Health devolution in the Philippines: Lessons and insights. *Philippine Institute for Development Studies*. <https://pidswebs.pids.gov.ph/CDN/PUBLICATIONS/pidsdps1836.pdf>
- Cuenca, J. (2020). Fiscal decentralization and health service delivery: An Assessment. *Philippine Institute for Development Studies*. <https://pidswebs.pids.gov.ph/CDN/PUBLICATIONS/pidsdps2004.pdf>
- Dayrit, M. et al. (2018). *The Philippines health system review*. World Health Organization. Regional Office for South-East Asia. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/274579>
- Department of Health, (2020). DOH's telemedicine initiative strengthens provision of primary health care services. <https://doh.gov.ph/press-release/DOH%27S-TELEMEDICINE-INITIATIVE-STRENGTHENS-PROVISION-OF-PRIMARY-HEALTH-CARE-SERVICES>
- Grundy, J. et al. (2003). Overview of devolution of health services in the Philippines. *Rural Remote Health*. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15877513/>
- Lagsa, B. (2021a). *Bukidnon hospital locks down over fears of staff, patients caught COVID-19*. <https://www.rappler.com/nation/bukidnon-hospital-locks-down-covid-19-june-6-2021>
- Lagsa, B. (2021b). *Governor Zubiri wants Bukidnon under GCQ*. <https://www.rappler.com/nation/governor-zubiri-wants-bukidnon-under-gcq>
- Lavado, R. et al. (2011). Profile of private hospitals in the Philippines. *Philippine Institute for Development Studies*. <https://dirp4.pids.gov.ph/ris/dps/pidsdps1105.pdf>
- Liwanag, H. (2019). Analyzing the effectiveness of decentralization in improving the health sector with a focus on the Philippines. University of Basel. https://edoc.unibas.ch/70195/1/PhD%20Thesis%20Harvy%20Liwanag_FINAL%20E-COPY.pdf
- Liwanag, H. & Wyss, K. (2020). Who should decide for local health services? A mixed methods study of preferences for decisionmaking in the decentralized Philippine health system. *BMC Health Services Research*. <https://bmchealthservres.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12913-020-05174-w>
- Local Government Code of 1991. https://www.lawphil.net/statutes/repacts/ra1991/ra_7160_1991.html

- Migliori, G. et al, (2020). Worldwide effects of Coronavirus disease pandemic on tuberculosis services, January–April 2020. *National Center for Biotechnology Information*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7588533/>
- Naguit, R. (2020). Philippines: COVID-19 as a public health crisis. *The Friedrich-Ebert-Stiftung*. <https://asia.fes.de/news/philippines-covid-19-as-a-public-health-crisis>
- Nyasulu, J. & Pandya, P. (2020). The effects of coronavirus disease 2019 pandemic on the South African health system: A call to maintain essential health services. *National Center for Biotechnology Information*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7433230/>
- Paulino, C. (2008). *Technical assistance to the health sector policy support programme manual for health reform coordination*. Technical Assistance to the Health Sector Policy Programme in the Philippines. <https://doh.gov.ph/sites/default/files/publications/DevelopmentoftheManualofLocalReformCoordination.pdf>
- Philippine Institute for Development Studies, (1999). *Inter-LGU Cooperation: The key to the issues of a devolved health care system*. <https://dirp4.pids.gov.ph/ris/pdf/pidspn9901.pdf>
- Reyes, D. (2016). Issues and problems in decentralization and local autonomy in the Philippines: A preliminary assessment of impact and challenges. *Philippine Society for Public Administration*. <http://copag.msu.ac.th/journal/filesjournal/6-Special%20Issue/130120175022212.Danilo%20de%20la%20Rosa%20Reyes.pdf>
- Rondinelli, D. (1981). Government decentralization in comparative perspective: Theory and practice in developing countries. *International Review of Administrative Sciences*. DOI: 10.1177/002085238004700205
- Rosete, F., & Lucson, N. (2021). *Bukidnon LGUs urged to use own Covid-19 care centers*. <https://www.pna.gov.ph/articles/1141644>
- Tomacruz, S. (2021). As hospitals fill up, PH gov't eyes LGU triage system for COVID-19 cases. <https://www.rappler.com/nation/government-eyes-lgu-triage-system-covid-19-cases>
- World Health Organization, (2020). *Pulse survey on continuity of essential health services during the COVID-19 pandemic Interim report 27 August 2020*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/334048/WHO-2019-nCoV-EHS_continuity-survey-2020.1-eng.pdf

Evaluation Schema in the Sendong Survivors' Narratives

Merceditha D. Carreon-Alicando

Department of English
College of Arts and Social Sciences
MSU-Iligan Institute of Technology
merceditha.alicando@g.msuiit.edu.ph

Abstract

The conversational/everyday story is the least studied of the two primary forms of narratives: literary and conversational/every day. Though there are some studies on the schemas or elements comprising conversational narratives, most of these are from Western perspectives. To address this gap, this paper determines the types and features of the evaluation schema reflected in the oral narratives of personal experience of the typhoon Sendong (Washi) survivors in the barangays of Sta. Filomena, Hinaplanon, and Santiago of Iligan City, Philippines. Forty informants (40) were asked to orally tell their Sendong experiences, and audio-recorded interviews were transcribed. The narrative clauses were coded using Labov and Waletzky's six narrative schema model as the main framework highlighting the evaluation schemas of these narratives. Results showed that there were two general types of evaluation schemas in the Sendong narratives: the external evaluation and the embedded/internal evaluation. It is also revealed in the study that evaluation schemas can also be categorized based on content. These typologies include individual evaluation, collective evaluation (which could be inclusive or exclusive), outsider's evaluation, and the "you" evaluation. The study concludes that the presence of these culture-specific types of evaluation (other than the individual evaluation) reflects the collectivistic culture of the Filipinos, that of focusing more on the "we" than the "I" as depicted in the evaluative comments of the Sendong survivors in this study.

Keywords: *Labov and Waletzky's narrative model, narratives, narratives of personal experience, narrative evaluation*

Suggested Citation:

Alicando, M. (2021). Evaluation schema in the Sendong survivors' narratives. *Langkit: Journal of Social Sciences and Humanities*, 10, 15-33.

Introduction

Based on the 2016 World Risk Index, the Philippines ranks third among countries with an extremely high disaster risk percentage of 26.70% (World Risk Report, 2016). This is also supported by the findings of the Global Climate Risk Index of 2017, which lists the Philippines as one of the top five countries most affected by extreme weather catastrophes in terms of fatalities and economic losses (Kreft, Eckstein, & Melchior, 2016). This simply indicates that the Philippines is one of the global hotspots which is most vulnerable to tragic calamities.

Typhoon *Sendong*, also known as Washi, hit the Philippines on December 16, 2011. It was one of the strongest typhoons, devastating the northern part of Mindanao, particularly Iligan City, and Cagayan de Oro City. Many lives were lost and even got missing while houses and other infrastructures were mostly wiped out by the strong flood. Despite this, a few people were fortunate enough to survive the catastrophic tragedy.

There have already been existing studies on typhoon *Sendong*. However, the majority of them focus on the sociological aspects (e.g. Yucada, et al., 2013; Bracamonte, et al., 2014; Escalante, et al., 2012; Ponce, et al., 2014; Labadisos, et al., 2014) while others focus on its management and economic impacts e.g., Borja, et al., 2014) as well as environmental impacts (e.g., Franta, et al., 2016). This paper, on the other hand, used a linguistic approach to study the oral narratives of the *Sendong* survivors, particularly those who were from the three worst-hit barangays in Iligan City. It specifically investigates the evaluation schemas in the survivors' personal narratives, the less studied type of narratives.

In Labov and Waletzky's (1967) six narrative schema model, a fully formed narrative must have the six narrative schemas: abstract, orientation, complicating action, evaluation, resolution, and coda. These schemas are commonly in hierarchical order. Of the six, Labov puts more emphasis on the evaluation. This urged the researcher to focus the discussion on the evaluation schemas in the narratives of the *Sendong* survivors in Iligan City. McCabe and Bliss (2003) define evaluation as the subjective importance of an event for a speaker and thus, a good narrative is one where the narrator can deliver certain interpretations about the facts and an appraisal of the main characters. Labov (1972) in his later study even considers evaluation as "perhaps the most important element in addition to the basic narrative clause" (p.366) while Toolan (2001) labels it as the "pre-eminent constituent" (p.156). Later studies by Labov show that the evaluation schema, which is usually situated before the resolution schema, is both a distinct structural unit and a micro-level mechanism applicable to the entire narrative. In other words, it permeates the whole narrative.

Using Labov and Waletzky's model as a framework, this paper focuses on identifying and describing the evaluation schema and its types as reflected in the oral narratives of the *Sendong* survivors in the worst-hit *puroks* of Barangay Santiago, Sta. Filomena, and

Hinaplanon in Iligan City. The findings of this study are significant since there is a dearth of research in the field of conversational or everyday narratives, particularly on narratives of personal experiences.

Review of Literature Review

Defining Narratology and Narratives

De Fina and Georgakopoulou (2012) claim that narratology is one of the very significant approaches to studying narrative as a text type. As pointed out by Fludernik (2009), narratology as the study of narrative as a genre aims “to describe the constant variables and combinations typical of narrative and to clarify how the characteristics of narrative texts connect with the framework of theoretical models (typologies)”(p.8). Generally, the narratologists’ assumption is that the definitional criteria of narrative are universally applicable and that narrative can be theorized as such. Basically, the object of the study is the story, a series of temporally and causally ordered events.

According to Pradl (1984), narratology refers to the structuralist’s study of narrative. The structuralist aims at investigating how recurrent elements, themes, and patterns yield a set of universals that determine the makeup of a story. The ultimate goal of such analysis is to move from a taxonomy of elements to an understanding of how these elements are arranged in actual narratives, fictitious and real. Narratology grew from the linguistic work of Ferdinand de Saussure who initiated "structuralism," the study of systems or structures as independent from meanings, which gave rise to the field of semiotics. Additionally, Roman Jakobson and the Russian Formalists also influenced the study of narrative by pointing out that literary language is different from the ordinary language. In this paper, the ordinary language employed in the narratives of the *Sendong* survivors was explored to determine the repetitive patterns to describe the evaluation schema and identify its types.

In doing narratology, Franzosi (1998) points out that narrative analysis of the text helps to bring not only the linguistic properties of the story but also a great deal of sociology hidden behind the text(in this case, oral personal experiences about typhoon *Sendong*). This is because narratives are loaded with not just sociological but also cultural information. Thus, this study identifies the structures, particularly the types of evaluation schema in the *Sendong* narratives, and describes their functions, which may have socio-cultural underpinnings.

Moreover, Labov and Waletzky (1967) define narrative as “any sequence of clauses which contains at least one temporal juncture” (p.21), a distinguishing feature of narratives that creates a link between the sequence of events and the clauses that describe them. This technical definition is limiting in the sense that it mainly focuses on the formal elements which comprise the narrative. With regards to the structure, Labov claims that, in his article *Oral Narratives of Personal Experience*, the order of narrative clauses matches the order of

events as they occurred. This means that an ideal narrative starts with an *abstract, orientation, complication, resolution, evaluation, and coda*. This is Labov and Waletzky's six narrative schema model. In this paper, however, focuses only on one schema, the evaluation schema, which is believed to be the most important schema among them. Liebliech, Tuval-Mashiach and Zilber (1998) define narratives as stories that "are usually constructed around a core facts or life events, yet allow a wide periphery for the freedom of individuality and creativity in selection, addition to, emphasis on, and interpretation of these remembered facts" (p.8). This definition focuses on the story and the narrator.

Finally, the definition which has a great impact on this study is that of Webster and Mertova (2007). They claim that a narrative is a repository of human experience through the "construction and reconstruction of personal stories" (p.1). As it presents complex issues, the analysis should move beyond the structural elements that make up a story into the "underlying insights and assumption that the story illustrates" (p.4). As pointed out by Gimenez (2010), Webster and Mertova are able to provide a new analytical perspective in the field of narrative research which is grounded on the critical events within narratives. These critical events are those incidents that reveal 'a change of understanding in worldview by the storyteller' (Webster & Mertova, 2007, p. 73). Both Liebliech et al. (1998) and Webster and Mertova (2007) are significant studies because they aim to reconcile the two prominent methods (Aristotle and Labov and Waletzky) in the study of narrative. They serve as one of the frameworks in this research, which aims not only to identify the structural features of the evaluation schemas in the narratives of *Sendong* survivors but also the cultural implications of some of these features.

Labov and Waletzky's Six Narrative Schema Model

Many scholars, notably linguists, regard William Labov and Joshua Waletzky's narrative schema model as one of the most influential and insightful models that provides a clear functional examination of the schematic structure of oral narratives of personal experience. Both developed a framework for narrative form and narrative function, which has been generally regarded as a universal description of a basic narrative. That is why it is the main framework used in this paper.

In 1967, Labov and Waletzky developed a model that focuses on narratives of personal experiences. Their corpus came from the personal narratives of the minority groups in New York (from the African-American and Hispanic communities). During those days, formalism was the trend which was why they focus on uncovering the narrative's structural model. However, they were also interested in studying the functional element of the narrative and that is for 'recapitulating experience' (Bamberg, 1997). They believed that to have a better understanding of narratives, examining the relationship between their internal structure –the elements or schemas comprising a narrative – and their function is significant so that "it will be possible to relate the formal properties of narrative to their functions" (Labov & Waletzky,

1967, p.12).

Moreover, Labov and Waletzky (1967 in Gimenez, 2010) identified the narrative clause as the fundamental element of the model. These narrative clauses are sequentially ordered which means that a change in their order would change the whole narrative. For instance, if the sequencing of “I fell in love with Paula. My wife left me” is changed, it is already an entirely different story and not the same as the original one. But still, only very elementary narratives are exclusively built on these narrative clauses; “free” and “restricted” clauses are needed as well. As mentioned by Gimenez (2010), Labov and Waletzky recognize three types of clauses in a narrative: free clauses, co-ordinate clauses, and restricted clauses. Specifically, the free clauses can be moved without disrupting the match between the clause and the event sequence, and are normally used to provide background information about a central action or situation in the narrative. On the other hand, the coordinate clauses are those which can have various complex relations to the narrative sequence. Lastly, the restricted clauses are those which are less fixed to the sequence than a narrative clause, but less free to be displaced than a free clause.

Furthermore, both had discovered that narrative clauses can accomplish six various functions, creating one of the most influential models for analyzing personal narratives. These six narrative functions or schemas, also labeled as the narrative syntax, include abstract, orientation, complication, resolution, evaluation, and coda.

Specifically, the abstract is the initial clause that signals the beginning of the story and gives some ideas on what the story is about. The orientation, on the other hand, provides data on the participants in the action and their initial behavior as well as the time and place of events in the narrative. The complication or the skeleton plot is the sequential clause that reports the next event in response to a possible question: *Then what happened?* This is where the temporal junctures, “a sequence of two clauses which are temporally ordered” are typically located (Labov, 1972, p. 360). As mentioned by De Fina and Georgakopoulou (2012), the complicating action embodies the narrative’s skeleton or main body, that is, the fundamental events around which the story revolves. While the resolution offers an answer to the question: *What finally happened?* and provides a hint that the narrative is about to end, the evaluation tells what and how the narrator feels about the event (see section 2.3. for details about this schema). Lastly, the coda brings the narrative to an end or signals that the story has finished (Lambrou, 2005 & Andrews et al., 2008).

According to Labov and Waletzky’s description of the fully-formed condition of narratives, the notion of the well-formedness equates with a narrative having all six schemas in the order presented by them. In short, all these schemas must be in proper order to have a well-formed narrative. In this study, the focus of discussion is on the evaluation schema alone

The Evaluation Schema

As pointed out by McCabe and Bliss (2003), the evaluation in a narrative story refers to the subjective importance of an event for a speaker. It is essential because it provides the listener information about how and what the speaker feels about the event, thus it has interpersonal implications. However, in this study of *Sendong* narratives, evaluation refers not only to the narrator's but also to other characters' feelings about the event as viewed by the narrator himself/herself. In addition, evaluation may also encompass the narrator's assessment of the situation or condition where (s)he is into. Thus, a speaker may be viewed as aloof and cold without his/her evaluation. In addition, Sacks (1989, in Labov, 1972) claims that the evaluation substantiates why the narrative has a larger part of a conversational time than most turnoff talks, which entails an extended return of talk to the narrator until it is done. To put it simply, the evaluation makes the point of the story clear, suggests why it is worth being told and tells why the story is of interest. Hence, evaluation answers the question: *So what? Why was it worth telling?*

The evaluation, according to Labov and Waletzky, is usually situated before the resolution schema, thus helping to identify the latter. De Fina and Georgakopoulou (2012) believe that the absence of evaluation in a story makes the story a plain sequence of events that is pointless. On the contrary, a good narrative is one where the narrator is able to deliver certain interpretations of the facts and an appraisal of the main characters. That is the reason why evaluation is more predominant in stories of personal experience than in stories of events vicariously experienced by the narrator. Labov (1972) in his later study even considers evaluation as "perhaps the most important element in addition to the basic narrative clause" (p.366) while Toolan (2001) labels it as the "pre-eminent constituent" (p.156). And these are the reasons why it is the focus of this paper.

More specifically, Labov (in De Fina & Georgakopoulou, 2012) identifies two ways of assessing the event: embedded/internal evaluation and external evaluation. This general categorization is also what is utilized by Tannen (as cited in De Fina & Georgakopoulou, 2012). External evaluation, according to Tannen, is an evaluation that is done outside the story frame or outside the narrative. In simpler terms, it is a direct commentary on the events that happen in the story. In this kind of evaluation, the informant momentarily stops the narration to comment on the experience. On the contrary, the evaluation is said to be embedded or internal when the assessment is found inside the narrative. This kind of evaluation takes place when the informant:

1. quotes what he/she was thinking at the moment of the events;
2. quotes his/her words to someone else in the story;
3. introduces a 3rd person/character who evaluates the action, quoting that character's words;

4. uses evaluative action, reporting actions that reveal emotions without the use of speech; and
5. uses evaluative devices described by Mason (2008) as those “specific syntactic and phonological features which are used deliberately by the narrator to hold his/her hearer’s attention, to indicate the point of the narrative, and to involve the hearer in the telling of it” (pp.34-35), which include:

5.1. Intensifiers

- i. used to enhance a specific event; are added onto the basic narrative syntax without affecting the basic form of the verb phrase; and
- ii. include gestures, expressive phonology, quantifiers, repetition, or ritual utterances.

5.2. Comparators

- i. contrast what happened with what could have happened thus moving away from the actual events to consider possibilities;
- ii. can occur in the main verb of the narrative; and
- iii. include negatives, modals, futurity, hypothetical sentences, questions, and comparative and superlative phrases.

5.3. Correlatives

- i. bring together two events that occurred by conjoining them in a single independent clause; and
- ii. include simultaneity of occurrence of actions (e.g. *while; be + V-ing*), double appositives (*a knife, a dagger*), and double attributes (*a wet, cold day*).

5.4. Explicatives

- i. suspend the narrative action to go back or forward in time; and
- ii. are embedded clauses appended to the main clause, introduced by markers such as *while, though, since, because, that*.

Peterson and McCabe’s (1983, in McCabe & Bliss, 2003) types of internal evaluation are very much alike those of Labov. These include onomatopoeia, stress, negatives, internal emotional states, and causal explanation are also very similar. The first two (onomatopoeia and stress) can be categorized under Labov’s intensifiers, the third one (negatives) as comparators, and the last one is equivalent to explicatives. For Labov, only those communicatively skilled narrators can creatively embed internal evaluation into the

complicating action because the act is extremely intricate (De Fina & Georgakopoulou, 2012).

Labov and Waletzky's model is very influential because it has incorporated the affective, subjective, emotive, and experiential components of a narrative, by claiming that evaluation is not only a distinct structural unit but also a micro-level mechanism applicable to the entire narrative. Thus, as pointed out by De Fina and Georgakopoulou (2012), evaluation provides various linguistic means which enable a series of events to be expressed and identified as being reportable or narratable. They add that there have already been studies on evaluation that investigate not only how emotions are expressed but also the use of semiotic choices. This only shows that the evaluation schema of the narrative alone is a good subject for research.

A remarkable study that made use of the Labovian approach is that of Lambrou. She conducted a study on the *Story Patterns in Oral Narratives: A Variationist Critique of Labov and Waletzky's Model of Narrative Schemas* in 2005 which questions the universality of Labov and Waletzky's (1967) and Labov's (1972) narrative model. This study investigated the correlation between the variations in oral personal narratives of the Greek Cypriot community members in London at a schematic level (i.e., which schemas are present and how they combine to structure the narrated experience) with aspects of a person's culture. One of the relevant findings is that there is an additional schema frequently appearing and that is *post evaluation*, which suggests that "culture is a variable in relation to narrative structure, as are more specific individual and social factors including age and gender.

The existence of this additional narrative schema, as emphasized by Lambrou, provides further compelling evidence of cultural storytelling practices and adds to the argument that a single model of narratives is not able to represent the broad range of narrative forms beyond Labov & Waletzky's informants. Lambrou then proposed a variationist model of narrative grammar which combines not only the core but also the optional and culturally variant features of the narratives, believing that cultural models of oral storytelling are very much in existence. Lambrou's study has a significant impact on this paper as it tries to investigate other narrative features, if possible those culture-specific ones, particularly concerning those of the evaluation schema, not covered in the Labovian paradigm. More specifically, this paper supports Lambrou's idea that there are still other culturally relevant narrative schemas or elements, other than those pointed out by Labov and Waletzky, which need to be uncovered.

Localizing Tragedy: Studies About Typhoon Sendong

Before the onslaught of typhoon *Sendong*, the northern part of Mindanao, especially Iligan City, had not been susceptible to typhoons. That is why people were really terrified by the great devastation it had caused. In fact, some researchers have been made in relation to it. However, most of the studies are conducted using the sociological perspectives (Viloria,

Mamon, Escuadra, Anaya, & Landong, 2012; Bracamonte, Embornas, Ponce, Mendoza, & Vilorio, 2014; Escalante, N. Jr., Alegre, Budlong, Deuda, & Macarambon, 2012; Lamoste, Patoy, & Solon, 2012; Ponce, Colance, Landong, & Manda, 2014) while few are on the environmental positioning (Franta, Quiaoit, Lo, & Narisma, 2016) and management perspective (Borja, Roxas, Narido, & Galido, 2014). In contrast, this study on *Sendong* employs the narratological approach in treating the *Sendong* narratives as data. The discussions are mainly anchored on the information shared by the survivors through oral narration.

A more related *Sendong* researches to this present study are the works of Yucada, Bation, Sumatra and Santos (2013), Gervacio (2014), and Labadisos, Ponce, Aguado, Arsoler, Navales, and Pagente (2014). In Yucada's et al. (2013) study entitled *Kwentong Baha, Maria Cacao and Tambyiong*, the researchers gathered fifty-two (52) stories related to new myths and those re-emerging myths during typhoon *Sendong*, particularly about Maria Cacao and Tambyiong. The study was able to reconstruct the hearsays and rumors regarding these two mythic characters. The study revealed that the stories about them are not just "kwentong bayan" passed on by word of mouth. The researchers were able to uncover the mystery behind the narratives by identifying the common elements found in the stories which are the presence of a dog, a boat or a ship, and a banana tree. Lastly, the study revealed that the dominant message that these stories depict is about Mother Nature.

In 2014, Gervacio made a research entitled *Sandosenang Sendong: Ang Talinghaga ng Pagwasak at Pagbuo*. The study's primary aim is to create twelve (12) literary works that are inspired and/or influenced by typhoon *Sendong* experiences. As a result, Gervacio was able to come up with eight (8) "maikling kwento" or short stories, two (2) plays, one (1) "dagli", and one (1) poem. One of his interesting conclusions is that an experience or thought knows no particular genre to be expressed, that is, the *Sendong* experiences can be expressed in any literary genre such as short story, play, and even poem. Another one is that writing can be therapeutic if not cathartic, which means that creating literary compositions using *Sendong* experiences can provide emotional and psychological relief from a tragic or traumatic experience.

Another notable study conducted in relation to *Sendong* is that of Labadisos, et al. in 2014. The study *Life in the Aftermath of Typhoon: The Case of the Muslim Maranao Victims in Iligan City, Philippines* examines the experiences of the 35 *Sendong* survivors in Brgy. Mandulog before, during, and months after their stay in the evacuation center. Particularly, their economic, health and sanitation, spiritual/religious, social, and emotional conditions were determined through a researcher-designed interview guide. Wilcoxon tied ranks test of differences was then used for quantitative data analysis while the thematic approach for qualitative data.

The findings reveal that before *Sendong*, the people in the said barangay lived a

comfortable life. Unfortunately, a lot of them were affected when *Sendong* struck the place. Houses and farms were devastated, there was a food shortage, and they had to stay in the crowded evacuation centers. Psychological problems are also observable in the survivors because of their traumatic experiences. The study also shows that months after the typhoon, some were relocated and resettled. Life, for them, seems to be back to normal yet their emotional scars remained. Finally, Parson's functional, specifically, AGIL (adaptation, goal attainment, integration, and latency) approach supports the finding that the lost equilibrium can be re-attained by the community in the wake of the disaster.

This study differs from those above-mentioned studies as this one employs the narratological lens in analyzing the narratives of the *Sendong* survivors to identify and describe the types of evaluation schemas found in their orally shared experiences.

Methodology

This paper is qualitative or descriptive in nature. It investigates the evaluation schema found in the survivors' personal narratives about typhoon *Sendong* which hit Iligan City on December 16, 2011. Specifically, this study characterizes this evaluative component and identifies its various types.

This study involved forty (40) informants from the various worst-hit *puroks* of the three barangays of Iligan City. All of them were *Sendong* survivors aging twenty-one to thirty-one years old, considering the reminiscence bump theory which states that the experience more memorable to people were those which occurred most especially when they were fifteen (15) to twenty-five (25) years old. Additionally, all of them signed the informed consent form as proof that they agreed to be part of the study.

To gather the narratives, a guided one-on-one interview technique that involved asking minimal questions and encouraging continuous narration was employed. Specifically, the participants were asked to narrate what happened before, during, and after the typhoon *Sendong*. The oral narration was then audio-recorded. After gathering the target number of narratives, verbatim transcription of the recorded interviews was then conducted.

Once the transcripts were ready, the narrative clauses of each narrative were identified and coded using Labov and Waletzky's six schemas which are abstract, orientation, complicating action, evaluation, resolution, and coda. After this, the focus was then on the evaluation schema. Its features were described and its types or classifications determined. The classification of evaluation according to the structure is based on Tannen's (in Mason, 2008) two general categories which refer to how the evaluation is injected into the narratives. It is an *external evaluation* if the evaluation is done outside the story frame. In other words, the informant momentarily stops his/her narration to comment on the experience he/she is narrating. On the other hand, it is an *embedded* or *internal evaluation* if the assessment is

found inside the narration. This can be detected by the presence of some linguistic cues such as the use of quotations, as well as the use of evaluative actions and evaluative devices (Mason, 2008). On the other hand, the categorization of evaluation according to content is based on who is making the assessment: the informant himself/herself, the other character in the narrative, and so on.

Results and Discussions

Types and Features of Evaluation Schemas in the Sendong Narratives

In this study, the evaluation schema does not only deliver information about how and what the speaker feels about the event, as what has been indicated in Labov's narrative model. It refers not only to the informants' but also to other characters' feelings, during and even after the events, as viewed by the informants themselves. As expected, evaluation is very much evident in the *Sendong* narratives. Just like Labov's finding, it does not only function as a distinct structural component but also as a sub-component that pervades the whole narrative.

In this study of the *Sendong* narratives, the evaluative clauses are classified based on structure and content. Based on structure, the study adapts Tannen's (1982) two general classifications: *external* and *embedded/internal evaluation*. Based on content, it is found that the evaluative components can be categorized as *individual evaluation*, *collective evaluation*, *outsider's evaluation*, and the "you" evaluation. These types based on contents are said to be culture-specific as these are not found in Labov and Waletzky's narrative model or in Tannen's classifications of evaluation. *Figure 1.* presents these types of evaluation found in the *Sendong* narratives.

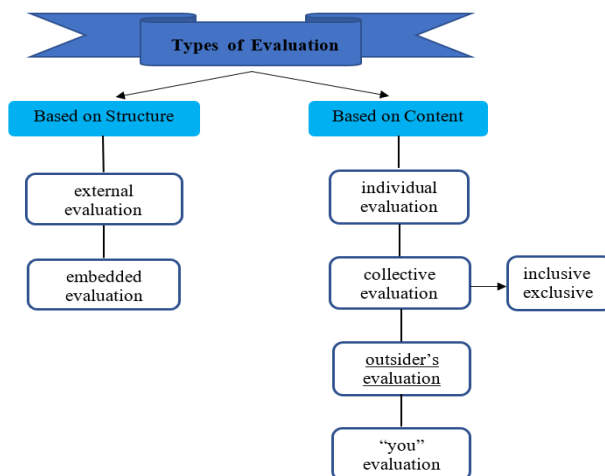

Figure 1. Types of Evaluation in the *Sendong* Narratives

Types Based on Structure

Table 1. Occurrence of external and embedded evaluations in the forty narratives.

Type of Evaluation based on Structure	Occurrence
External Evaluation	40 (100%)
Embedded Evaluation	36 (90%)

Table 1. shows that both *external* and *embedded evaluations* are widespread in the *Sendong* narratives, with all the 40 narratives containing *external evaluation* (100%), and 36 (36) having *embedded evaluations* (90%), as shown in the excerpts below. Note that translations of the Sebuano language are enclosed in brackets. (Code: INF-informant; RSC-researcher; Em- embedded evaluation; Ex- external evaluation).

Embedded Evaluation:

- CA INF: Kay ang kuan daw kuno Santiago mag-tsunami daw
kuno mag-tsunami.
[They said that there's a tsunami in Santiago, a tsunami.]
- Em Di nangakuyawan na sad mi.
[And so we were frightened again.]

Narrative 21 Excerpt, Female Informant, Hinaplanon

External Evaluation:

- O INF: Dayon kuan man mi kabuok gaeskwela ato, tulo.
[And then there were seven of us who were schooling.]
- RSC: Mm.
- Ex INF: Hilak na karon (pointing to her mother who was lying on the sofa
while we were having the conversation)
[She will cry now]
- RSC: (slight smile)
- INF : kay nakuhaan gyud mi'g isa.
[because we lost one in our family.]

Narrative 4 Excerpt, Female Informant, Sta. Filomena

In the excerpts from Narrative 21, the evaluation is *embedded* since the informant makes her assessment of the situation or expresses her and her companions' feelings while she is narrating the story. The evaluation is thus part of the narrative. This is in contrast with the evaluation found in the excerpt from Narrative 4 where the informant temporarily stops her giving of orientation schemas to comment about the event. In other words, her assessment is done outside the story frame, thus an *external evaluation*.

There are also certain cases wherein the evaluation is embedded in the complicating action. In other words, a narrative clause functions both as an evaluation and a complicating action. In the excerpts from Narrative 4, two clauses act as both *embedded evaluations* and *complicating actions*. The key phrases in the clauses *natingala na lang mi* [we were wondering] suggest that the said clauses have *evaluative functions*. Both clauses are also *complicating actions* in the sense that they denote actions that happened during the event.

Clauses functioning as Em/CA

<u>Em/CA</u>	INF:	Kay pagbrownout, brownout anang alas dose, natingala mi nga naa nay tubig. [When it blacked out at 12 midnight, we were wondering that there was water already.]
<u>CA</u>		Pag-abri namo sa amoang jalousie kay kuan dako man to among balay. [When we opened our jalousie because our house was big]
<u>Em/CA</u>	RSC:	Mm. Mm.
<u>Em/CA</u>	INF:	Natingala na lang mi kay ang mga tawo kay niingon na man nga, “Panggawas na mo kay dako na ang tubig!” [We were wondering because people were telling, “Get out ‘coz the water is already big!”]

Narrative 4 Excerpt, Female Informant, Sta. Filomena

Types of evaluations based on content

Furthermore, the researcher found out that evaluations can also be classified based on content, on who is giving the assessment. The first one is called *individual evaluation*, which happens when the assessment is done by the informant himself/herself. The usual linguistic indicator of this type of evaluation is the use of the Sebuano first-person pronouns such as *akong*, *ko*, and *nako*. That is why it is also called first-person singular evaluation. However, it is important to note that one should not depend on the categorization of the evaluation on the linguistic indicators alone because these indicators are just cues and not the sole basis in the categorization. The following are examples of clauses containing *individual evaluation*.

Individual Evaluation (without linguistic indicator):

1. Normal sa evacuation guot jud. (Narrative 30)
[It's normal in the evacuation to be too crowded.]
2. Aw okay na lang.
[Aw, it's okay.]

Tubig, tubig gyuy number 1 nga problema. (Narrative 3)
 [Water, water is the number 1 problem.]

Individual Evaluation (with linguistic indicator):

1. Ah nakahilak *ko* ato oy. (Narrative 15)
 [Ah, I really cried that time.]
2. Mura'g *akong* hunahuna tibuok gyud kalibutan nitab-nidat-ug sa akoo.
 (Narrative 5)
 [I felt like the whole world fell upon me.]

The second type of evaluation according to content is a *collective evaluation* or first-person plural evaluation. In this type, the evaluation is done by both the informant and the other characters in the narrative. This collective evaluation can also either be inclusive or exclusive. This is because unlike the English language's first-person plural *we* which is inclusive, Sebuano's first-person plural pronouns are categorized into two: inclusive (e.g., *ato*, *nato*, *kita*, etc.) and exclusive (e.g., *amo*, *namo*, *kami*, etc.).

Particularly, *inclusive collective evaluation* happens when the listener is included in the evaluation. The first set of examples of collective evaluation that follow presents *inclusive collective evaluations* signaled by the Sebuano first-person plural pronouns such as *ta*, *atong*, *nato*, and *tay*. These personal pronouns connote inclusivity. In other words, the listener is considered to be part of the evaluation. In contrast, *exclusive collective evaluation* takes place when the evaluation is done collectively, but without including the listener. This type of collective evaluation is exemplified in the second set of collective evaluation samples. The linguistic cues that commonly signal this type include the Sebuano first-person plural pronouns *among*, *amoang*, *mi*, *namo*, and *namong* which suggest exclusivity. These are highlighted in the narrative clauses that follow.

Collective Evaluation/1st person plural (exclusive):

1. Pero grabe pud *namong* kuan ato oy hilak kay wala na *mi* balay. (Narrative 22)
 [But *we* really cried hard that time because *we* did not have a home anymore.]
2. Ang sitwasyon *namo* grabe kaayo. (Narrative 36)
 [*Our* situation was really hard.]

Collective Evaluation/1st person plural (inclusive):

1. Madawat man *nato* kay wa man *tay* choice.
 [*We* can accept it because *we* don't have a choice.]
 Mao lagi balik-balik ang *atong* makaon. (Narrative 26)
 [As expected, *we* eat the same food over and over.]

2. Pero pasalamat *ta* kay gitagaan pa *ta* 'g higayon sa Ginoo nga mabuhi ning kalibutana. (Narrative 28)
[But *we* are thankful because *we* are given a chance by God to live in this world.]

The third type of evaluation under content is the *outsider's evaluation* or the third-person evaluation which arises when the evaluation is done by the other characters in the narrative, as observed by the informant. In other words, the informant notices the evaluation given by the other characters in the narrative and reported or included this in his/her narration of the events. That is why it is called *outsider's evaluation*. The common linguistic cues in this type of evaluation include Sebuano third-person pronouns such as *siya*, *sila*, *niya*, *nila*, and *iyang*.

Outsider's Evaluation/3rd person:

1. Abi gani *nila* 'g gabinuang ra ko. (Narrative 22)
[*They* thought I was just joking.]
2. Ana gud *sila* mura ko'g nabuang ato ma'am kay muhilak ko nga mukatawa. (Narrative 5)
[*They* said I became somewhat insane that time, ma'am, because I would be crying while laughing.]

Finally, the last type of evaluation under content is the "*you*" evaluation or the second person evaluation. From the term itself, the evaluation is done by the informant using the "*you*" viewpoint instead of the "*I*" viewpoint. But why do people sometimes use this kind of evaluation when it is a fact that the use of the second-person pronouns is prohibited especially in academic and formal writing? According to Melissa Tydell, a content consultant, the use of *you* in writing allows the readers to experience the story as if it is their own. In the *Sendong* narratives, the use of *you* particularly in the informant's evaluation gives the listeners a sense of urgency that they are part of the actions. It is as if the listener is obliged to put himself/herself in the scenario to get a better glimpse of what the informant feels and thinks during those situations. The following are examples of "*you*" evaluations taken from some *Sendong* narratives. The Sebuano second person pronouns are italicized for emphasis.

"You" Evaluation/2nd Person

1. Ah makahunahuna lagi *ka* anang katong kaagi ng Noe sa una, nga tanang hayop....(Narrative 25)
[Ah, *you* can really remember Noah's time before when all the animals....]
2. Alert na lang jud *ka* kung kuan. (Narrative 23)
[*You* should be alert always.]

The collectivistic culture of the Filipinos is evidently reflected in the types of evaluation according to content, where the evaluation is not done by the informant alone (individual evaluation) but also by other people in his/her narrative (collective evaluation, outsider's evaluation, "you" evaluation). This means that the opinion of others matters to the informants that even if they are asked about their own personal experiences, they cannot help but include other people. This may imply that the Filipinos, as represented by the informants in this study, are indeed collectivistic and value the "we" more than the "I". These culture-specific features uncovered in the *Sendong* narratives are not found in Labov and Waletzky's model and even in Tannen's type of evaluation. This finding, however, corroborates with that Lambrou's variationist model of narrative grammar that forwards the idea of the cultural model of oral storytelling, emphasizing the presence of optional and culturally variant features of the narratives.

Based on the results, one can say that Labov's evaluation schema is present in the narratives of personal experiences of the survivors of typhoon *Sendong*. But in this case, it is not just about the narrator's assessment about the events since it includes other characters' evaluation of the situation as observed by the narrator himself/herself. In other words, the informants value the other character's feelings and observations about the incident that they even include these in their own narratives. This finding is reflective of the Filipino people having a collectivistic culture, which give emphasis on group solidarity and relationship.

In addition, the evaluation schema in the *Sendong* narratives is both a macro-component (a schema, just like orientation, complicating action, and the like) as well as a subcomponent thriving all over the whole narrative. Its permeability all throughout the narratives only proves that these narratives contain a series of events that are reportable or narratable. Thus, the personal experiences of the *Sendong* survivors are worthy to be shared and studied. It can also be taken as an indication that the informants give importance to their roles as storytellers. By providing substantive evaluative materials in the whole narrative, the listener is expected to be entertained, satisfied, and contented with their stories of personal experiences, which leads to a good relationship between the two of them. In this case, storytelling or narration is regarded not only as a pure recounting and sharing of tragic personal experience alone but also of building personal, interactional, and social bonding, between the informant and the researcher, and sometimes including the other audience present during the interview.

Finally, the types of evaluation according to structure entails that the informants are skilled communicators since they were able to use particular evaluations and embed these into the complicating action schema. Its types according to content also suggest that the informants, who belong to a collectivistic culture, give importance not only to their own evaluation but also to other people's assessment by incorporating these in their own narratives.

Conclusion

This paper focuses on the less studied area of narratives: conversational or everyday narratives which include personal experience narratives. Specifically, it explores the evaluation schema identified by Labov and Waletzky as the most important of the five schemas. More particularly, it presents the types and features of evaluation schemas in the narratives of personal experiences of *Sendong* survivors.

Labov and Waletzky's six narrative schema model is a well-known and widely accepted universal description of a basic narrative. Though findings are comparable to those of Labov and Waletzky's narrative model specifically on its evaluation schema, it is worth highlighting that this paper has uncovered specific types of evaluation schemas that showcase Filipino culture. And these are the most significant contribution of this paper to the existing bodies of literature on conversational narratives. This only implies that, while narrative elements have universal features, we must also examine those that are culture-specific because they can reveal more about the informants and their community or culture. Finally, this paper has illustrated how narrative structures can be studied to reveal cultural features, combining structural analysis with thematic/cultural analysis.

References

- Borja, P.G., Roxas, A., Narido, M., & Galido, A. (2014). Disaster Preparedness, Response and Management among Select Companies in Areas Affected by Tropical Storm Sendong. *The Mindanao Forum*, 27(1), 147-188.
- Bracamonte, N., Embornas, A., Ponce, S., Mendoza, M.J., & Vioria, L. (2014). Disaster Response of Iligan City during Tropical Storm Sendong. *The Mindanao Forum*, 27(1), 83-106.
- De Fina, A. & Georgakopoulou, A. (2012). *Analyzing narrative: discourse and sociolinguistic perspectives*. USA: Cambridge University Press.
- Escalante, N. Jr., Alegre, N., Budlong, M., Deuda, C., & Macarambon, Z. (2012). Employment and Livelihood Damage Assessment (Post-Sendong Conditions in Cagayan de Oro City). Retrieved from http://ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/--ro-bangkok/---ilo-manila/documents/publication/wcms_545367.pdf
- Franta, B. Quiaoit, H.A., Lo, D. & Narisma, G. (2016). Climate Disasters in the Philippines: A Case Study of Immediate Causes and Root Drivers from Cagayan de Oro, Mindanao and Tropical Storm Sendong/Washi. Retrieved <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/Philippines%20Climate%20Disasters%20-%20final.pdf>
- Fludernik, M. (2009). *An Introduction to Narratology*. London and New York: Routledge.
- Franzosi, R. (1998). Narrative Analysis – Or Why (And How) Sociologists Should be Interested in Narrative, in *Annual review of sociology*, 24, pp. 517-554. Retrieved from <http://personal.psc.isr.umich.edu/yuxie-web/files/soc543/Franzosi1998.pdf>

- Gervacio, G.V. (2014). Sandosenang Sendong: Ang Talinghaga ng Pagwasak at Pagbuo. (*Di-Limbag na Disertasyon*), MSU-Iligan Institute of Technology. Iligan City.
- Gimenez, J.C. (2010). Narrative Analysis in Linguistic Research. In LiaLitosseliti (ed.), *Research methods in linguistics*.(pp.198-215). London: Continuum International Publishing Group. Retrieved from https://www.academia.edu/2553021/Narrative_Analysis_in_Linguistic_Research
- Iligan City Ordinance Nos. 12-5815 and 12-5821. (2012 February 13). Retrieved from <https://www.sheltercluster.org/sites/default/files/docs/Iligan%20Danger%20Zone%20Ordinance%20with%20Amendment%20120426.pdf>
- Kreft, S., Eckstein, D., & Melchior, I. (2016 November). GLOBAL CLIMATE RISK INDEX 2017: Who Suffers Most From Extreme Weather Events? Weather-related Loss Events in 2015 and 1996 to 2015. Berlin: Germanwatche.V.. Retrieved from <https://germanwatch.org/en/download/16411.pdf>
- Labadisos, R., Ponce, S., Aguado, C. Arsoler, H.A., Navales, J., & Pagente, T. (2014, June). Life in the Aftermath of Typhoon: The Case of the Muslim Maranao Victims in Iligan City, Philippines. *The Mindanao Forum*, 27(1), 189-213.
- Labov, W. & Waletzky, J. (1967). Narrative analysis. In J. Helm (ed.), *Essays on the verbal and visual arts*. Seattle: U. of Washington Press. pp. 12-44.
- Labov, W., & Waletzky, J. (1997). Narrative analysis: Oral versions of personal experience. *Journal of Narrative & Life History*, 7(1-4), 3-38. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1075/jnlh.7.02nar>
- Labov, W. (1972). Chapter 9 “The Transformation of Experience in Narrative Syntax in *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania. Retrieved from <https://books.google.com.ph/books?id=snEEdFKLJ5cC&printsec=frontcover&dq=Language+in+the+Inner+City&hl=en&sa=X&ved=0ahUKewiruJDCuojXAhUBNpQKHcsoDtgQ6AEIJDA#v=onepage&q=Language%20in%20the%20Inner%20City&f=false>
- Labov, W. (1972). *Oral Narratives of Personal Experience*. Retrieved from: <http://www.ling.upenn.edu/~wlabov/Papers/FebOralNarPE.pdf>
- Lambrou, M. (2005). Story Patterns in Oral Narratives: A Variationist Critique of Labov and Waletzky’s Model of Narrative Schemas. (*Dissertation*), School of Arts, Middlesex University. London. Retrieved from <http://eprints.mdx.ac.uk/13511/1/419746.pdf>.
- Lamoste, Patoy & Solon (2012). Living and Health Conditions among Selected Residents on Sendong’s worst-hit Puroks in Iligan City. (*Thesis*). Sociology Department, MSU-IIT Iligan Institute of Technology
- Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R., & Zilber, T. (1998). *Narrative research: reading, analysis and interpretation*. Newbury Park, CA: Sage.
- Mason, R. (2008). *The Use of evaluative devices in the narrative discourses of young second-language learners*. SIL International.

- McCabe, A. & Bliss, L.S. (2003). *Patterns of narrative discourse: a multicultural, life span approach*. USA: Allyn and Bacon. Retrieved from http://courses.washington.edu/sop/Elicit_AnalyzePersonalNarr.pdf
- Ponce, S., Colance, M.D., Landong, J., & Manda, H. (2014). The Effects of Tropical Storm Sendong in the Upland Community of Rogongon, Iligan City. *The Mindanao Forum*, 27(1), 67-82.
- Pradl, G. (1984). *Narratology: The Study of Structure*. ERIC Digest. INSTITUTION ERIC Clearinghouse on Reading and Communication Skills, Urbana, SPONS AGENCY National Inst. of Education (<http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED250698.pdf>), Washington, DC.
- Toolan, M. (2001). *Narrative. A critical linguistic introduction*. 2nd edition. London: Routledge.
- Toolan, M. (2006). Narrative: Linguistic and Structural Theories, in K. Brown (ed.), *Encyclopedia of language and linguistics*. Amsterdam: Elsevier Science, pp. 459-473
- Tydell, M. (n.d.). Why You Should Try Writing in Second Person. Retrieved from <https://thewritepractice.com/second-person/>.
- Viloria, L., Mamon, P.A., Escuadra, C.G., Anaya, C., & Landong, A.J. (2012). Barangay Government Disaster Preparedness: The Case of Typhoon Sendong Affected Iligan Communities. Retrieved from http://philippinesociology.com/wp-content/uploads/2014/08/VILORIA_BARANGAY-GOVERNMENT-DISASTER-PREPAREDNESS_COMPLETE.pdf
- Webster, L., & Mertova, P. (2007). *Using narrative inquiry as a research method: an introduction to using critical event narrative analysis in research on learning and teaching*. New York: Routledge.
- World Risk Report 2016*. (2016). United Nations University-Institute for Environment and Human Security. Retrieved from <http://weltrisikobericht.de/wp-content/uploads/2016/08/WorldRiskReport2016.pdf>
- Yucada, D.J.O., Bation, A.P., Sumatra, M.A.S., & Santos, A.L. (2013). Kwentong Baha, Maria Cacao and Tambyiong: Mga Naratibong Mistikal, Historikal at Etikal. (*Di-Limbag na AndergradweytTesis*), MSU-Iligan Institute of Technology.

Pagsasalin sa Filipino ng Sugilanon ni Marcelo Geocallo: Tungo sa Pagsusulong ng Panitikan ng Rehiyon

Marina G. Quilab

Department of Filipino and Other Languages
College of Arts and Social Sciences
MSU-Iligan Institute of Technology
marina.quilab@g.msuiit.edu.ph

Abstract

This paper features the translation of a sugilanon written by a Visayan writer Marcelo Geocallo. His piece of work is written in Cebuano language that commonly considered as Binisaya and has been translated into Filipino. Translating this sugilanon gives the wider audience an access to understand and evaluate the characteristics — its aesthetics and poetics. Apart from the translation, this paper also focuses on the context of the work and how it describes the society of Lanao del Norte and Mindanao in general. The researcher is a native speaker of Binisaya and this is a big help for translating the text towards Filipino language. In relation to literary translation, the original form of words and expressions that have cultural and technical meaning is sustained. More attention is paid to the context of the work. Thus, this paper proves that translation is also a creative creation. On the other hand, the sugilanon describes and narrates the life and experience of the people of Lanao shaped by the experiences of the migration or dislocation of indigenous people to remote areas, land grabbing, illegal logging, and the impact of industrialization. This sugilanon also reflects the preservation of traditional practices of the indigenous people despite modern advances and technology. In this story, the main character Sultan Malawi shows sincere love and care for the forest that is the source of their livelihood and history of their race.

Keywords: *sugilanon, pagsasalin, Filipino, rehiyonal na panitikan, pambansang panitikan*

Suggested Citation:

Quilab, M. (2021). Pagsasalin sa Filipino ng sugilanon ni Marcelo Geocallo: Tungo sa pagsusulong ng panitikan ng rehiyon. *Langkit: Journal of Social Sciences and Humanities, 10, 35-52.*

Pagsasalin sa Filipino ng Sugilanon ni Marcelo Geocallo: Tungo sa Pagsusulong ng Panitikan ng Rehiyon

Marina G. Quilab

Departamento ng Filipino at Ibang mga Wika
College of Arts and Social Sciences
MSU-Iligan Institute of Technology
marina.quilab@g.msuiit.edu.ph

Abstrak

Tampok ng papel na ito ang pagsasalin sa sugilanon ng isang Bisayang manunulat na si Marcelo Geocallo. Ang akdang ito ay nasa wikang Cebuano na karaniwang itinuturing na Binisaya at isinalin ito sa wikang Filipino. Layunin ng pagsasalin na maipabasa ang sugilanon sa mas malawak pang mambabasa at sa gayo'y maunawaan at masuri ang katangian—ang estetika at poetika nito. Bukod sa pagsasalin pinagtuunan din ng pansin kung ano ang kontekstong kinahubugan ng akda at paano nito inilalarawan ang lipunan ng Lanao del Norte at Mindanaw sa kabuuan. Ang mananaliksik ay taal na tagapagsalita ng Binisaya na nakatulong upang maisalin ang sugilanon tungo sa Filipino. Kaugnay ang kabatiran ng pagsasalang pampanitikan, pinanitili ang orihinal na anyo ng mga salita at pahayag na mayroong kultural at kahulugang teknikal. Higit na binigyang pansin ang diwa at konteksto ng akda. Sa gayong dahilan napatunayan sa papel na ito na isang malikhaing paglikha rin ang pagsasalin. Sa kabilang banda, natuklasang inilalarawan at isinalaysay ng akda ang buhay at karanasan ng mga taga-Lanao na hinulma ng karanasan ng paglikas ng mga katutubo patungong liblib na lugar, pang-aagaw ng lupain, iligal na pagtotroso, at ang epekto ng industriyalisasyon. Nababanaag din sa sugilanon ang pagpapanitili ng mga nakaugaliang praktis ng mga katutubo sa kabila ng makabagong mga pag-unlad at teknolohiya. Ipinakita sa sugilanon, na ang pangunahing tauhan na si Sultan Malawi ay taimtim na nagmamahal at nag-iingat sa kagubatang batis ng kanilang kabuhayan at kasaysayan ng kanilang lahi.

Mga Susing Salita: *sugilanon, pagsasalin, Filipino, rehiyonal na panitikan, pambansang panitikan*

Suggested Citation:

Quilab, M. (2021). Pagsasalin sa Filipino ng sugilanon ni Marcelo Geocallo: Tungo sa pagsusulong ng panitikan ng rehiyon. *Langkit: Journal of Social Sciences and Humanities*, 10, 35-52.

Introduksiyon

Isang hamon ang pagsusulong ng panitikang mula sa mga rehiyon, partikular na ang sa Mindanaw. Binanggit ng maraming iskolar at kritiko ng panitikang Pilipino ang mahalagang papel ng panitikang rehiyonal para sa pagpapayabong ng panitikang pambansa. Isa na rito si Lumbea (2000) na nagsabing ang “panrehiyon” ay siyang batayang daigdig ng manlilikha, at kung maging “pambansa” man siya ay sa dahilang ang kanyang mga katangiang “panrehiyon” ay nagsilbing tuntungan tungo sa higit na malawak na daigdig sa labas ng rehiyon.”

Magkagayon, ang pag-aaral at pagsusuri sa mga panulat mula rehiyon ay pagtatanghal din ng mga akda upang hindi ito manatiling nasa laylayan lamang. Ayon kay Alunan (2015) ang pagbasa at pag-aaral sa mga akdang nakasulat sa bernakular na wika ay hindi lamang bilang lunsaran ng pagtuturo ng mga paksang may kinalaman sa katutubong kulay at kahingiang pangramatika bagkus, napapahalagahan ang artistiko nitong katangian at natatalakay ang kontekstong kinahubugan ng isang akda. Ang pag-aaral sa panitikang mula sa mga rehiyon ay pagpapaigting upang makilala at masuri ang estilo, anyo, hugis, lalim ng kaisipan, at lawak ng tradisyong kinahubugan ng mga akda.

Sa kaso ng panitikang Bisaya-Cebuano sa Mindanaw partikular sa Lanao del Norte, masasabing mangilan-ngilan pa lamang ang naisagawang mga pag-aaral. Madalas nakatuon ito sa deskriptibong pamamaraan ng pagsusuri ng akda. Bagama’t isa ito sa mga pangunahing paraan ng pagtuklas sa katangian ng akda—ang pagtingin kung paano inilatag ng akda o ng may-akda ang mga pangyayari, larawan, diwa, at kaganapang tiyak na nagaganap sa pulo ng Mindanaw—subalit, malinaw ring malaki ang papel ng pagsasalin para mabasa ito sa mas malawak pang mambabasa. Sa gayon, natatalakay at napag-aaralan din ang uri ng wikang ginagamit sa mga akdang katulad ng sugilanon ni Geocallo. Kaakibat na tunguhin ng pagsasalin ang pagpapayabong pa ng wikang rehiyonal at wikang Filipino bilang wikang pambansa. Ayon nga kay Maceda (2009), “ngunit ang ilang balakid sa pagsasalin ay nawawala kung ang wikang sinasalinan at ang wikang pangsalin ay magkahawig ng struktura dahil galing sa parehong sinapupunan.” Matatandaang ang Mindanaw ay binubuo ng iba-ibang kultura, malawak na karanasan, makulay na kasaysayan, praktis, at higit sa lahat sa wika. At ang wikang Cebuano na karaniwang tinatawag na Bisaya o Binisaya ang siyang wikang panlahat sa nasabing lugar. Ang linggwa franka ng malaking bahagi ng kapuluan, lalo na sa Hilagang bahagi.

Sa ganang akin, responsibilidad ng isang tagarehiyon, lalo na ng isang taga-Mindanaw na gawan ng masusing pagbasa, pagsusuri, at pagsasalin ang mga nakaimbak na sulatin sa pulo. Kailangan ito sapagkat dito makikita at makikilala ang tiyak na mga pangyayari ng lipunan na naglalahad ng awtentikong kaganapang may kinalaman sa mga usapin ng pagkakaiba-iba ng kultura, pagkakapantay-pantay ng kasarian, proteksyon ng karapatan ng mga katutubong komunidad, makabayan at makaagham na edukasyon, kapayapaan at hidwaan, kalikasan at intelektwalisasyon ng mga wikang katutubo sa Mindanaw, politika at ekonomiya at iba pang usaping panlipunan. Gaya ng sinabi ni Lucero (2007) sa kanyang pag-aaral at pagpapahalaga sa mga katutubo at mga rehiyonal na panitikan na “ipinapakita ng mga ito ang lokal, ang aktwal, at buhá na mga danas ng tao. Sa gayon, ang panitikang katutubo

at panitikang rehiyonal ay mikrokosmo ng pambansang kultura at kasaysayan.”

Paglalahad ng Layunin

Nahaharap sa iba-ibang politikal na isyu ang pagsusulong ng panitikang rehiyonal para sa mas malawak na mambabasa at sa pagiging bahagi nito sa pambansa. Dahil dito, isa sa pinakalayunin ng papel ang pagsasalin ng akda mula sa orihinal na wikang Bisaya-Cebuano patungong Filipino para sa mas malawak pang pagbasa. Sa parehong dahilan, napapalawak din nito ang pagtalakay sa katangian ng akda batay sa nilalaman nitong mga paksa at tema.

Ang sumusunod na mga tanong ang ginamit na gabay upang maitulay ang layunin ng papel na ito.

1. Ano-ano ang mga tiyak na kaganapang Mindanawon na inilalahad ng sugilanong isinalin?
2. Ano ang konteksto ng akdang isinalin batay sa:
 - a. teksto
 - b. awtor
 - c. mambabasa
3. Paano naitutulay ng pagsasaling isinagawa ang layunin ng pagtatampok ng akdang rehiyonal para sa pagsusulong nito tungo sa panitikang pambansa?

Kaugnay na Literatura

Tungkol sa usapin ng panitikang pambansa, sinabi ni Lumbera (2000) na “kapag sinasabing pambansa ito ay tumutukoy sa sinasabi at pinatutungkulan ng akda.” Ibig niyang sabihin ang akda ay tumatalakay sa mga karanasang pambansa. May kinalaman sa kasaysayan, buhay ng mga Pilipino na kailanma’y hindi naihihiwalay sa politika, ekonomik, kultura, at sosyal na kaganapan. Idinidiin ni Lumbera na ang “awtor ay dapat mulat sa mga pangyayaring nagaganap sa lipunang Pilipino at masaklaw ang pananaw hinggil sa mga konsern na may kaugnayan sa pambansang pagkakakilanlan, ang pagkamasining ng akda ay maayos ang pagkalikha at ang maliwanag na estilo ay mga katangiang unibersal ng isang akdang pampanitikan.” Ibig sabihin maganda ang pagkalikha na sumasakop sa kahit anopamang pamantayan.

Ang mga nabanggit na pagpapakahulugan ni Lumbera ay nakikita rin sa mga akdang mula sa Mindanaw. Inilalahad sa mga likhang pampanitikang ito ang mga danas ng iba’t ibang etnolinggwistikong grupong naninirahan sa pulo na sa pangkalahatan ay kinategorya bilang Lumad, Muslim, at migranteng karaniwang tinatawag na Kristyano. Sa unang pagmalas ng mga akdang mula sa Lanao del Norte, isinalaysay ang kultura ng iba-ibang etnolinggwistikong grupo sa pulo, pagkapaalis ng mga katutubo sa kanilang mga lupain bunsod ng pagdami ng mga migrante, pagsasamantala sa kalikasan, malakas na impluwensya ng mga dayo bunsod sa impluwensya ng mga mananakop, usapin ng hidwaan at kapayapaan, at iba pang kaganapang naglalahad sa kasaysayan, kultura, kabihansan, at buhay ng mga

Mindanawon. Katulad ng mga akda ni Geocallo, kakikitaan ng paglalarawan sa mga danas ng ugnayan at pagkakaiba ng mga Maranaw at Kristyanong Bisaya. Mariin din ang pamumunang panpilunan ng mga likha ng awtor sa malawak na industriyalisasyon ng Iligan.

Ang kaganapan sa Mindanaw ay bahagi rin ng pambansang mga usapin. Magkagayon, makatuturan ang pagpapahalaga sa mga akdang buhat sa Mindanaw sapagkat, makailang beses na rin itong ipinaliwanag ng iba't ibang tagapagtaguyod ng panitikang Pilipino na “mahalagang mahalungkat ang mga panitikang bernakular upang maisama sa pagbuo ng corpus sa panitikang Pilipinas... at kapag naipakilala na ito sa kamalayan lalo na sa mga kabataan ay magbibigay ito ng daan para pasiglahin at makisangkot sa mga gawaing may kaugnayan sa pambansang pagpapahalaga (Lumbera 2000). Ito rin ang panawagan ni Mojares (1975) “mahalagang magkaroon ng pagpapalawak sa kritikal na kamalayan ng mga panitikang rehiyonal sa Pilipinas, partikular ng panitikang Cebuano na laganap sa Mindanaw.”

Dahil dito, ang mga akdang produkto ng manunulat mula sa Mindanaw ay mahalagang mapag-aralan at maipakilala sa malawak na mambabasa, maituro sa klase, at maibahagi sa lipunang may parehong pagdanas.

Mga Suliranin sa Pagsusulong Panitikang Rehiyonal sa Pagbuo ng Panitikang Pambansa

Marami na ring mga hakbang ang isinagawa para sa pagbuo ng panitikang pambansa subalit ang mga pagsisikap na ito ay nakabalot pa ring mga isyu. Gaya ng saloobin ni Constantino (2009), aniya “isang political construct ang katawagang pambansa. Kinatawan kasi nito ang sentimyento, paniniwala, paninindigan ng lahat, kung di man ng nakararami sa mas malawak na lipunan.” May pahiwatig itong sino ba ang magtatakda ng mga katangian at ano-ano ba ang mga pamantayang pagbabatayan ng pagkapambansa. Ang ganitong mga usapin ay reyalidad din ng ibang bansa, lalo na sa mga bansang sinakop ng mga dayuhan. Halimbawa, sa sanaysay ni Sullivan (2001) *The Question of A National Literature for Nigeria* ay inilahad niya ang usapin ng; (a) marhinalisasyon ng panitikang hindi nakasulat sa Ingles (b) ang panitikang kinilala sa bansang Nigeria ay may pagkiling sa mga panitikang nakasulat sa wikang Ingles bilang kanilang opisyal na wika (c) ang papel ng wika at edukasyon sa pagbuo ng kanilang panitikang pambansa, at (d) ang patuloy na diskusyon kung isasama ba ang panitikang nakasulat sa rehiyonal na wika sa pagbuo ng panitikang pambansa.

Ang isyu at suliraning kinakaharap Nigeria ay kaugnay rin sa isyu ng panitikang pambansa ng Pilipinas. Parehong may isyu ng pagkakawatak-watak dahil sa wika, kultura, at lipunan dahil sa impluwensya ng kolonyalismo. Ang karanasan ng Nigeria at ng Pilipinas ay masasabing nakabalot pa rin ng politika. Ito ang pagtatakda ng kaisahan sa pagtanggap ng pagbuo ng pambansang panitikan. Sa pahayag ni Jaime An Lim (2014),

The process of canon-formation is fraught with dangers because it operates on the principle of exclusion and discrimination. The politics underlying that process is complex and involves biases and allegiances that sometimes go beyond aesthetic considerations.

Sa gayon, nangangahulugang may mga kasalimuotan pa rin ang pagtamo sa layunin ng pambansang panitikan. Ganunpaman, idiniin ni Cruz (2003) na ang pagbuo ng pamantayan ng pagkapambansa ng panitikan ay mahalagang tingnan sa pinagmulan ng akda sapagkat, bawat rehiyon ay may sariling estruktura o estilo sa pagbuo ng kanilang literatura. Parehong panawagan din ang ipinahiwatig Tinio (1973),

It is difficult to characterize the national sensibility because the bulk of vernacular literature has remained uncollected. It seems imperative that massive basic research in vernacular literature be undertaken.

Sa gayong mga alalahanin, nararapat pang mahalungkat ang panitikan mula sa iba pang mga rehiyon, lalo na yaong nasa liblib na bahagi na hindi nakilala sa sentro dahil limitado ang lagusan ng kanilang produksyon.

Ang Isyu ng Pagkakawatak-watak ng Wika

Totoong kung hindi mo wika ang binabasa mo ay hindi mo ito maiintindihan. Kung hindi mo gamay ang wika ay hindi mo magagap ang totoong kahulugan ng mga salita nito. Sang-ayon sa iba't ibang tagapagtaguyod ng sariling wika at katutubong kultura, ang damdamin na ipinaabot sa bawat salita ay hindi mauunawaang lubos kung hindi mo alam ang kulturang bumubuo nito. Kaya isa sa problemang nahaharap kaugnay sa pagsusulong ng panitikang rehiyonal para sa pambansang madla ay ang wikang ginagamit sa kanilang panitikan. Isang pangamba, paano ito mabasa nang malawakan kung hindi alam ng karamihan ang wikang ginagamit sa mga akda. Dahil magkaiba ang mga wikang ginagamit sa pagsulat ng mga akda at magkaiba rin ang uri ng lipunang kinausbungan at kinahubugan ng akda, maaring magkakaiba-iba rin ang pamantayan ng pagkilala sa ganda ng mga likhang pampanitikan. Sa pahayag ni Lumbera (nasa: Albuero at Mojares, 1993)

“subalit hanggang ngayo’y hindi pa rin matukoy ng mga iskolar at kritiko ang isang aktwal na kalipunan ng mga akdang kumakatawan sa ‘pambansang panitikan.’ Walang kinalaman ang ganitong sitwasyon sa kantidad o kalidad ng mga katha, sapagkat makapal na ang bibliograpiya ng mga akdang natipon na at nasuri. Ang problema ay nasa pagkaka-hiwalay ng mga akda, na bunga ng pagkakaiba-iba ng wikang ginagamit ng mga manlilikha.”

Ibig sabihin, dahil sa pagkakawatak-watak ng wika sa kapuluan, watak-watak din ang pamantayan ng sining ng isang akda. Ipinahayag din nina Constantino at Sicat (1973) na “watak-watak na literatura dahil sa iba-iba ang wika ng bawat lalawigan higit sa lahat lalong nagiging watak-watak dahil sa impluwensya ng panitikang dala ng mga mananakop sa Pilipinas.” Bukod sa magkakaibang wika umiiral din ang damdaming rehiyonalismo na lalong nagpasalimuot sa pagtatamo ng pambansang kaisahan ng panitikan. Ito ang nakita ni Lumbera (nasa Albuero at Mojares) “...laging humululagpos sa kuyom ng mga mag-aaral dahil sa pag-iral ng rehiyonalismo.”

Ang Pagsasalin ng mga Akdang Rehiyonal

Malaki ang papel ng pagsasalin upang mabigyang solusyon ang mga balakid sa pagtamo ng iisang pamantayan sa pagbuo ng panitikang pambansa. Mariing sinabi ni Lumbera (1993) “ang pagsasalin ay mahalagang gawin hindi para matabunan ang orihinal o katutubong wika kundi ito’y pagpapatingkad sa kakayahan ng rehiyonal na wika at ang salin ay magiging tulay ng malawakang pag-unawa nito bunsod ng ito ang wikang komon sa lahat ng mamamayan.” Ganito rin ang pahayag nina Constantino at Sicat (1973) “kaya’t kalaunan, ang ating pambansang literatura’y bubuun at pagyamanin ng mga salin at orihinal na akda. Ito rin ang nakitang paraan sa mga pinupunto ni Sullivan (2001) sa kanyang paglalalagat sa usapin ng kanilang panitikan sa Nigeria.

Sa usapin ng pagsasalin ng mga akdang rehiyonal, masasabing marami-rami na ring pagsisikap ang isinagawa. Tulad ng pagsasaling isinagawa ng Ateneo de Manila University Press, de La Salle Press at University of the Philippines Press na tinawag nilang ‘Serye ng Panitikan’. Pagsasalin ito ng mga akdang nakasulat sa wikang bernakular ng mga rehiyon sa Pilipinas patungong Filipino. Gayundin ang isinagawang mga pagsasalin ng Komisyon sa Wikang Filipino. Marami-raming na ring iskolar at kritikong Pilipino ang nagsagawa ng pagsasalin na may parehong layunin ng pagsusulong ng panitikan ng rehiyon para sa panitikang pambansa. Ilan sa kanila ay sina Dr. Rosario Lucero na nagsalin ng mga akdang Hiligaynon tungo sa wikang Filipino. Gayundin si Dr. Teresita Maceda na nagsalin sa mga akda ni Marcel Navarra, isang Cebuano ng manunulat. Isinalin niya ang simulaang tekstong Cebuano patungong Filipino at Ingles. Kung pag-uusapan ang ilan pang mga pagsasalin ng panitikang Cebuano ay masasabing nagpapatuloy rin ito. Subalit, isinalin ang mga akdang Cebuano patungong wikang Ingles. Tulad ng nailimbag ng Ateneo de Manila University Press, noong 2009, ito ay ang pagsasalin ng mga sugilanon tungo sa wikang Ingles. May pagsasalin ding ginawa si Merlie Alunan sa kanyang librong *Sa Atong Dila* na naglalaman ng mga akdang pampanitikan mula sa mga rehiyon sa Visayas subalit isinalin niya ito sa wikang Inges din.

Tungkol sa panitikang Mindanaw partikular ang mula sa Lanao del Norte, batay sa nakuhang datos ay iilan pa rin ang naisagawanag pagsasalin sa mga bernakular na akda patungong Filipino. Mayroong salin sa Filipino ang orihinal na akda ng ilang mga manunulat sa Lanao del Norte na sina Jose Labuga sa kanyang sugilanong “Hulaw” at “Itom nga Bathala” ni Gumer Rafanan na naisalibro noong 1980 sa patnugot ni Efren Abueg. Subalit wala na ring sumunod pang mga pagtatangka. Kung mayroon mang mga pagsasalin ito ay patungong wikang Ingles, katulad ng “Aguyangyang ug Uban pang mga Sugilanon” at ang nobelang “Kabiling Kampilan” ni Marcelo Geocallo na isinalin ni Jonecito Saguban sa wikang Ingles. May salin ding ginawa si Saguban sa nobela ni Antonio Enriquez na “Surveyors of Liguasan Marsh” pero isinalin niya ito sa Binisaya.

Magkagayon, masasabing mabuway pa rin ang mga hakbang ng pagsasalin mula sa wikang bernakular ng lalawigan patungong Filipino. Sa gayong mga dahilan, itinampok ng papel na ito ang pagsasalin sa Filipino sa isa sa mga sugilanon ng manunulat na si Geocallo.

Saklaw ng Pag-aaral

Ang sugilanong “Diin Didto May Bagtikan sa Pugarag-Banog” ni Marcelo A. Geocallo ang piniling isalin. Pinili ang sugilanong ito dahil taglay nito ang mga tiyak na kaganapang naglalarawan sa lipunan ng Mindanaw. Ipinapakita ng akda ang sensibilidad Mindanawon na naglalarawan sa uri ng lipunan ng Mindanaw, ugnayan at pagkakaiba ng kultura ng mga Maranaw at Bisaya, epekto ng migrasyon tulad ng pagkapaalis ng mga katutubo sa kanilang mga lugar, gayundin ang mga pang-aabuso sa kalikasan. Ipinapakita rin ng akda ang isa sa mga katangian ng sugilanon bilang isang anyo ng panitikang Cebuano na laganap din sa Mindanaw.

Metodolohiya ng Pag-aaral

Pagkatapos makapili ng sugilanong isasalin ay nagsagawa rin ng personal na interbyu ang tagasalin sa awtor upang maipakita at matalakay nang masinsinan ang larawan at mensaheng inilalarawan nito. Pagkatapos mabasa nang makailang beses ang nasabing sugilanon ay sinimulan itong isalin sa wikang Filipino.

Ilan sa mga hakbang na ginawa sa pagsasalin ay nilista muna ang mga salitang itinuturing na malalalim o hindi masyadong batid ng tagasalin dahil sa agwat ng edad at panahon ng awtor at tagasalin. Hinanapan ito ng kahulugan o katumbas na salita mula sa mga diskunaryo. Nagtatanong din sa mga matatandang kakilalang parehong nagsasalita ng wikang Bisaya-Cebuano at higit sa lahat nagtanong din sa mismong awtor upang maikatwiran ang gawang pagsasalin. Tiningnan din ang kontekswal na kahulugan ng salita sa loob ng mga pahayag ng sugilanon at tinumbasan ito ng mga angkop na salita at pahayag sa Filipino. Sa simula, pinagsakapang maging isa sa isang tumbasan muna ang salin. Sa ikalawang tangka ay sinubukan itong isalin batay sa diwa at mensahe ng mga pahayag at larawang inilalantad ng akda. Sa puntong ito, nakatulong nang malaki ang pakikipag-usap o pakikipagpalagayang loob sa awtor upang malimi pang mabuti hindi lang ang kahulugan ng mga salita kundi maging ang imahen, larawan, kasaysayan, kahulugan, at kontekstong kinahubugan ng kanyang sugilanon.

Isang katotohanang hindi madali ang gawaing pagsasalin. Bagama’t isang taal na tagapagsalita ng Bisaya-Cebuano ang tagasalin subalit batid pa rin ang kahirapan sa pagsasalin. Nangangailangan ng sapat na panahon at ibayong pag-iingat ang pagsasalin. Katulad ng mga batayang prinsipyo ng pagsasalin, malinaw na hindi isandaang porsyentong maisalin ang kabuuan ng akda. Hinahamon rin ang sariling prinsipyo at paniniwala sa pagsasalin kung paano isasagawa ang pagsasalin. Nasa pagitan ka ng pagpili kung gagawing pino ang salin sa Filipino o hayaang ang salin ay magsasalita hindi lang sa kahulugan ng akda kundi ang panatilihin ang boses ng may-akda. Sa pagkakataong ito, mas pinili ang ikalawang opsyon, kaya’t sa proseso ng salin pinanatili ang mga tiyak na salitang naglalarawan ng teknikal at kultural na kahulugan, gayundin ang mga salitang nagpapakita sa tatak na pamamaraan ng pagpapahayag ng awtor.

Mga Prinsipyo at Kaugnay na Karanasan ng Pagsasalin

Isang hamon ang pagsasalang ginawa. Isang paglikha. Tiyakang sinabi ni Lucero (2007)

“na may tatlong papel na ginagampanan ang tagasalin ng panitikang panrehiyon, o di-Tagalog, tungo sa Filipino. Una’y bilang tagasalin mismo, ikalawa’y bilang tagabuo ng kasaysayang pampanitikan ng kanyang rehiyon, at ikatlo’y bilang tagapag-ambag sa pagbubuo ng kanon ng panitikan ng Pilipinas.”

Sa karanasan ng pagsasalang ito tunay ngang makabuluhan ang pahayag ni Lucero sapagkat isang paghahatid at pagbabahagi ng mensahe, kaisipan, pananaw, paniniwala ang pagsasalin. Ang pagpili sa akda ay isa nang hamon kung paano igigiit na basahin at pahalagahan ito ng mambabasa. Ganunpaman, isang kawili-wili at kapana-panabik na gawain ang pagsasalin bilang proseso at produkto. Sa proseso ng pagsasalin ay namulat sa maraming pagpapakahulugan, hindi lamang sa pagtunton sa tema at mensaheng nilalaman ng akda bagkus, sa kaalaman sa natural na katangian ng anyong pinili, ang sugilanon. Nagbubukas ito ng lalong pag-unawa sa katangian ng panitikang rehiyonal, ng panitikang mula sa Mindanaw. Nabuksan din ang isipan sa mayamang wika ng lalawigan at lalo pang makilala ang uri ng lipunang isinalaysay sa akda, lipunan ng awtor at maging ng tagasalin. Ang pagkapili at pagkatuklas sa mga katangian ng panitikang ito ay nagbibigay ng higit na pagkilala sa panitikang Bisaya, lalo na sa mga panulat mula sa lalawigan ng Lanao del Norte.

Ang pagsasalin ay isang agham at isang kasanayan. Nangangailangan ito ng tiyak na mga pamamaraan upang maitawid ang gawang pagsasalin. Isang hamon ang gawing natural ang daloy ng salin at ang katapatan sa tekstong isinasalin. Sa pagsasalang ginawa, hindi madaling makahanap ng tiyak na katumbas ng mga salita. Kaya upang matugunan ang mga suliraning ito, batay sa prinsipyo at teorya ng pagsasalang pampanitikan, nagkaroon ng transposisyon ng mga salita o pahayag sa TT upang maipalutang ang diwa ng pahayag sa ST at hindi maging masyadong literal ang pagkasalin. Ginamit din ang transposisyon upang manatiling kombersasyonal ang daloy ng pagkakasalaysay sa akda, lalo na’t isa ito sa nakitang katangian ng isang sugilanon.

May ilang bahagi rin ng pagsasalin na pinapaikli o gisting upang hindi masyadong maligoy at hahaba na ang pahayag subalit tinatakdaang hindi dapat mawala ang diwa ng simulaang teksto. Nagkakaroon din ng pagpapahaba ng mga pahayag, lalo na sa mga salita o pahayag na kailangan ng elaborasyon dahil walang makitang pinakatumpak na salitang katumbas. Higit sa lahat, pinanatili ang mga salitang kultural upang hindi mawala ang pinakadiwa ng kwento. Pinanatili rin ang mga salita o pangungusap na nasa wikang Maranaw na binibitawan ng tagapagsalaysay sa kwento o ng mga tauhan ng sugilanon.

Ang Salin

Kung Saan may Bagtikan sa Pugarag-Banog

Sugilanon ni Marcelo A. Geocallo

Salin ni Marina G. Quilab

Madaling araw pa lang, bumangon na si Sultan Malawi. Kahit mabigat pa ang talukap ng kanyang mga mata ay hindi niya ito pinansin. Nakagisingan at nakatulugan na niya ang tilaok ng mga manok. Halos magdamag siyang di nakatulog sapagkat, nag-iisip siya ng mga plano kung paano haharangin ang mga magnanakaw ng puno – na ayon sa balitang dumating sa kanya - pinamunuan daw ng isang Mr. Siyokho Lim. Sa edad niyang pitumpo, mukhang bata pa rin siyang tingnan. Matikas pa rin ang kanyang katawan, at matigas ang kanyang mga braso. Sanay gayod siya sa mabibigat na trabaho kaya hindi madaling magapi ng katandaan. Nagkaroon gayod ng saysay ang kanyang pagkahilig sa paghuli at pagsibat ng mga hayop, sa pakikipagbuno sa mga baksan at pagpana ng mga ibon, pikwi banog, paniki at marami pang iba. Hanggang ngayon, hindi pa rin naaalisan sa kanya ang ganitong hilig. Iiyak ang araw kung makakaligtan niyang pumunta sa Pugarag-Banog.

Ibinalabal niya ang kanyang batik na malong, subalit tumagos pa rin sa kanyang balat ang malamig na simoy ng hangin. Tinungo niya ang silid ni Amir, ang ikalima niyang anak sa una niyang asawa. Giniginaw din si Amir, namamaluktot siya sa higaang lantay at nakakumot din ng kanyang malong. Dahan-dahan niya itong niyugyog at ginising:

“Amir... Dong? Gising na... mag-uumaga na.”

Nagising si Amir at marahan itong bumangon. Dinilat ang mga mata.

“Bakit Amah?” sa boses na inaantok pa at naghihikab.

“Iyong sinabi ko sa iyong maaga mong puntahan sina Sultan Makapaar, Sultan Lanto at Sultan Salik,” ipinaalala ni Sultan Malawi sa kanyang anak.

“Madaling araw na... mas mabuting ganitong oras kang umalis, habang hindi pa mangungurot sa balat ang init ng araw. At pagbalik mo, daanan mo na rin sina Montud at Dikere at itanong kung ano ang nangyari sa iniutos ko sa kanila.”

“Tungkol ba sa pinapapanday mo sa kanila Amah? tanong ni Amir.

Oo Amir, ang mga udyong sa pana at ang mga talim ng mga sibat.”

Tumango si Amir, sabay tayo. At kinuskos ang kanyang mga mata at tumingin saglit sa kanyang ama. Pagkatapos ay naghanda na para sa kanyang lakad.

“Huwag mo silang patagalin, Amir,” ni Sultan Malawi pa. “Upang makapag-usap na agad kami.”

“O, Amah,” ani ni Amir, saka dali-daling sumakay sa kabayo. “Na, sige aalis na ako. Sunga ko – ro- o, Amah,” pagkatapos makapagpaalam ay agad nang hinawakan ang rinda.

“Ikalimo ka o. Allah,” ang pabaong salita ni Sultan Malawi sa kanyang anak para sa isang ligtas na lakad.

Parang nakakita ng demonyo ang kabayo – kumaripas ito nang takbo. Sinundan ng tingin ni Sultan Malawi ang anak. Hindi niya inalis ang kanyang paningin kay Amir hanggang sa mawala na ito sa kanyang paningin.

Nakatayo siya ngayon sa bakuran ng kanyang lumang bahay. Ang bahay na gawa sa mga tinabas na kahoy mula sa kagubatan ng Pugarag-Banog. Tanaw na tanaw rin niya ang karatig na mga kagubatan: ang Likosag-Baksan at ang Islag-Osa. Napapalatak siya nang matanaw niya ang Likosag-Baksan. Napakanipis na ng kagubatan at wala nang tumutubong bagong puno. Ganoon din sa kagubatan ng Islag-Osa, iilan na lamang ang mga naiwan matapos purilin ng mga nagkakaingin ang kagubatan na iyon. Ngayon para na lang silang gilagid ng matandang lumad na nangasira na ang ngipin. Ang kagubatang ginagahasa ng mga sukab na taga-malaking syudad. Subalit alam niyang hindi nagbigay ng konsisyon sa kahit sino ang gobyerno, lalo na sa Pugarag-Banog. Kaya nga galit na galit siya sa mga ito. Nagngangalit ang kanyang mga ngipin. At wala sa sariling idinura na lang ang ngingunguyuyang tilad na pulang-pula na.

Noong nakaraang linggo, hindi niya nagustuhan ang balitang natanggap. Mayroon dawng grupo ng mga sindikato na namumutol ng puno na pinamumunuan ng isang Mr. Siyokho Lim. Target umano nito na putulin ang mga kakahuyan sa Pugarag-Banog. Umigting ang kanyang galit nang matanggap niya ang balitang ito. Nasa bahay nila sa Marawi siya noon. Kaya dali-dali siyang umakyat sa Pugarag-Banog upang harangin ang mga ilegal na mamumutol ng puno. Subalit hindi lang iyon ang ulat na lalong nagpaigting sa kanyang galit. May dagdag pa ang balita:

“Ang nakipag-usap daw kay Mr. Lim, Sultan” dugtong ni Makmod, at para itong nabilaukan at hindi maituloy ang sasabihin. Hindi niya masabi agad. “Sino iyan!” ang pag-uudyok ni Sultan Malawi.

“Ha, sino Makmod?”

“Si Rashid, Sultan”

“H-Ha..? si Rashid!”

Parang nabikig si Sultan Malawi. Gusto niyang magsinungaling sa sarili. Ayaw niyang maniwala sa balita ni Makmod. Subalit kilala niya si Rashid sapagkat anak niya ito. Sa labing-walong anak niya sa apat na asawa, si Rashid ang palaging nagbibigay ng sakit ng ulo sa kanilang lahat. Ewan kung saan nagmana ang anak niyang ito. Ito ang mga salitang nagngangalit sa kanyang kalooban. Subalit iba talaga si Rashid. Kahit anong gawin niya rito, hindi talaga niya mapasunod, lalo lang tumitigas ang kanyang ulo.

Napapalatak si Sultan Malawi habang nag-iisip tungkol kay Rashid. Ibang problema na naman ang bumabagabag sa kanya. Si Rashid na naman ang nagpakulo sa kanyang dugo! Si Rashid na ayon kay Makmod ay nakipagkasundo kay Mr. Siyokho Lim upang purilin ang kagubatan ng Pugarag-Banog.

Iyan ang hindi pwede! Sumabog sa galit ang kanyang damdamin. Hindi maaaring ibenta ng pangahas na si Rashid ang Pugarag-Banog. Ito na lamang ang kagubatang pag-asa ng Mala Ranaw. Kapag pinuril ang mga puno nito, apektado ang elektrisidad ng buong Mindanaw. Ang lawa – ang Malaking Lawa – ang batis ng gahom-dagitab. Katurtugok!

gayod ni Rashid! Nakalimutan na ba niya ang nangyari sa Ormoc? Ang pagkabalbo ng kagubatan ang dahilan kung bakit walang pumigil sa pananalasa ng buhawi. Maliban pa, anak lamang siya. At ang anak, kailangang sumunod sa ama. At ako ang kanyang ama!

Matibay ang paniniwala ni Sultan Malawi sa kanyang karapatan. Isa nga siyang ama, matatag ang paninindigan – isa siyang matibay na lubas. Nananalaytay sa kanyang katawan ang katigasan ng lubas na ito. Dadaan muna sa aking bangkay ang sinomang sisira sa Pugarag-Banog. Lalong umigting ang kanyang galit.

Poprotektahan ko ang kagubatan kahit ano pa ang mangyari. Ang pagmamahal niya rito ay katulad ng pagmamahal sa kanyang sarili.

Naaalala ni Sultan Malawi ang sinabi sa kanya ni Makmod.

“Sultan, hindi dapat ipagwalang-bahala si Mr. Siyokho Lim. Ang mga tauhan daw nito ay mga bagis at kriminal.”

“Aha ganoon ba?” tugon ni Sultan Malawi at tumango-tango siya.

“Kung ganoon, hindi tayo dapat magpabaya. Saglit lang, Makmod. Kailan sasalakay at magkakaingin sa Pugarag-Banog sina Mr. Lim?” ang tanong niya.

“Baka sa susunod na linggo, Sultan” ni Makmod habang nginunguya ang kanyang tilad. “Kung ganoon, maghanda na tayo.”

Kaya andito siya ngayon sa lumang bahay nila sa Pugarag-Banog kasama ang kanyang anak na si Amir at ilang mga tauhan. Dito niya plinanong mabuti ang kanilang gagawin.

Nagpulong ang lahat ng mga sultan: Sila ay sina Sultan Malawi, Sultan Lanto, Sultan Salik at Sultan Makapaar. Hindi nagtagal ang kanilang pag-uusap at nagkasundo agad sila sa mga detalye na kanilang hakbang na gagawin.

Hindi tumugma ang naibalita ni Makmod kay Sultan Malawi na sa susunod na linggo sasalakay ang grupo nina Mr. Siyokho Lim sa Pugarag-Banog. Mali ang tantiya nila. Sapagkat dalawang araw pa lang ang nakakalipas, nagulat sila sa ugong ng mga paparating na trak. Papalapit at lumalakas ang ugong ng mga ito na nagbabadya ng isang babala.

“Sultan!” sigaw ni Amir. “Ito na yata ang grupo ni Mr. Lim.”

Parang may malalakas na dagundong ng mga kulog at kidlat sa Pugarag-Banog. Dumadagundong ang samu’t saring mga tunog mula sa mga agong, kulintang at dabakan–sinundan ito at sinabayan ng iba pang mga instrumento na nanggaling naman sa mga karatig na kabahayan sa tribu.

Nalaman nila na marami ang mga tauhan ni Mr. Lim.

“Mahahaba at de-kalibre ang kanilang mga baril,” ulat ni Abdul.

“Kasama ba si Mr. Lim?” tanong ni Sultan Malawi.

“Wala, Sultan. Ang kanyang bata-bata lamang na si Dimas Maskara ang namuno nito.”

“Kung gayon, bilisan ninyo. Salubungin natin sila” sigaw ni Sultan Malawi.

Mabilis silang nagtipon-tipon. Handa na ang lahat ng mga sandata tulad ng pana, sibat,

kris, kumpulan at balaraw.

Tahimik na umiling si Amir. Ano'ng laban ng aming mga sandata sa mga baril nina Mr Lim?"

Marami naman sana silang baril na mahahaba at de-kalibre, subalit hindi ito ipinagamit ni Sultan Malawi at ng iba pang mga datu. Dapat nga sana kanyon ang gagamitin nila upang labanan ang pwersa ni Mr. Lim. Ano ba'ng nangyari at bumalik kami sa dating paraan ng pakikipaglaban? Sibat? Pana? Kris? Kumpulan? Subalit sa sarili lamang ito sinabi ni Amir, hindi siya nagpakita ng pagtutol. Alinsunod ito sa kagustuhan ni Sultan Malawi at nararapat lamang na ito ang masunod. Batas sa kanila ang bawat salita at pahayag na bibitawan ng isang matigas sa Pugarag-Banog.

Narinig nina Dimas Maskara at ng kanyang mga tauhan ang tunog ng mga agong at kulintang. Napilitan silang tumigil at magmatyag sandali. Walang imik, tahimik ang paligid. Wala silang nakikitang mga tao. Kaya nagpatuloy sila.

Dumagundong muli ang mga trak. Subalit hindi nila namalayan ni naisip man lang na napapalibutan na pala sila ng mga lumád na nakakubli sa likod ng mga puno at ang iba naman ay nasa itaas ng mga puno. Parang ahas silang nagsibabaan. Handa na sila sa pagdanak ng dugo!

Walang patumanggang nagpapatok si Dimas Maskara at ganoon din ang kanyang mga kasamahan. Parang sinangag ang paligid. Subalit walang lumaban mula sa mga lumád.

"Naduwag sila! Walang nagpakita! Humagalpak ng tawa si Dimas Maskara at tumawa nang tumawa, "Walang makakaistorbo sa atin. Magpakasawa tayo rito."

Ngunit nagulantang na lamang si Dimas Maskara. May humaginit na nagpagulat sa kanya. Subalit huli na. Marami na ang nangisay. Unti-unting nagsibagsakan ang kanyang mga tauhan. Nanlaki ang kanyang mga mata. Biglang nanlamig ang kanyang batok. Tinamaan na ng sibat ang kanyang batok. May mga tinamaan din sa leeg, dibdib, likod at iba pang bahagi ng katawan. Sa tingin ni Dimas Maskara napakabilis maubos ng kanyang mga tauhan. Marami sa kanyang mga tauhan ang nangamatay na.

Takot na takot ang iba niyang mga tauhan, tumalon sa mga trak at kumaripas ng takbong walang direksyon.

"Tigil...itigil na ninyo ang pagpana. Itigil ang pagsibat! Malakas at mabigat ang boses ni Sultan Malawi. At sabay-sabay silang tumigil.

"Tingnan ninyo ang mga sugatan at nang madala sa syudad- at maipagamot," sabi ni Sultan Malawi.

At isa-isa nilang binuhat ang mga sugatan. Nang may biglang sumigaw;

"Sultan Malawi!..." si Ibra ang sumigaw sa paos na boses.

"Si Rashid, Sultan...! Si Rashid!"

"Si Rashid?" ang tanong ni Sultan Malawi. "Antona-ay moana lalag ka? Linawin mo Ibra, ano ba ang ibig mong sabihin?"

“Nadamay si Rashid, Sultan. Kasama pala siya nina Dimas Maskara. Siya ang nagturo sa kanila. Andito... natamaan ng mga udyong ng pana. Miyatay na si Rashid.

“Ha” patay na si Rashid? sigaw ng iba!

Paningko o –Allah, a-rilaan iskanyan kodusa minggil gabak-iyang. Sana ay maging masaya si Rashid sa kanyang pagkahimlay” ang nasambit ng iba. Mapiya si Allah, mabait si Allah. Papatawarin din ang kanyang mga kasalanan.”

Maraming umakyat sa trak. Nakita nilang patay na si Rashid.

Tinitigan ni Sultan Malawi ang kanyang anak. Mababakas sa kanyang mukha ang labis na lungkot at panghihinayang sa anak.

“Ibaba ninyo si Rashid” utos ni Sultan Malawi sa garalgal niyang boses. “Dalhin ninyo siya sa lumang bahay, ang dugtong niya. Sanganap na torogan naroon inimbawata si Rashid. Nandoon sa kisami ng bahay ang kanyang pusod. Doon siya unang umuha.”

Alam ng matatanda sa tribu na si Rashid ay doon isinilang sa lumang bahay na iyon.

Muling tumunog nang malakas ang agong bilang paggalang sa kamatayan ni Rashid. Malungkot ang tunog na maririnig mula sa mga instrumento.

Ikubor tano si Rashid sa lagid o-kitokit to kinilabangan o ma-nga datu. Nararapat na igalang si Rashid sa kabila ng kanyang kasalanan. Igalang siya bilang isang Maranaw” sabi ni Sultan Malawi ng buong pagpapakumbabang tiningnan ang mga bangkay. Tigib siya ng Karangalan; Tulad siya ng bahag-haring tinitingala ng kanyang mga nasasakupan. Ang kanyang katatagan ay simbolo ng pagtatanggol, at buong pusong umaaasa ang lahat na wala nang wawasak sa Pugarag-Banog.

Ang Mga Konteksto ng Pagsasalin

Ang Konteksto ng Teksto ng Akdang Isinalin

Ang anyong piniling isalin ay sugilanon. Ito ay isang anyo ng panitikang Cebuano na tinatawag na maikling kwento sa Filipino. Hango sa salitang ‘sugid’, ang sugilanon na nangangahulugang ‘magkwento o magsalaysay’. Sa diksyunaryo ni Bas (1971), ang sugid ay nangangahulugang “to tell, to narrate a true incident”. Nalimbag ang sugilanong “Didto Diin may Bagtikan sa Pugarag-Banog” noong Marso 22, 1995 sa magasing Bisaya pp. 16-17, 43, 45. Subalit bago pa ito naipalimbag sa nasabing magasin ay naging finalist ito sa isang patimpalak ng Lubas Dagang Bisaya or Core of the Visayan Quill (LUDABI), isang samahan ng mga manunulat na Bisaya na nagtataguyod sa panitikang Cebuano at paggamit ng wikang Bisaya-Cebuano.

Bagaman naisulat ang akda sa gitnang bahagi ng dekada '90 subalit ang mga kaganapan at pangyayaring inilalarawan sa akda ay sumasaklaw sa nakaraan pang mga taon bago maisulat ang akda. Ang iligal na pamumutol ng mga puno at pagpasok ng mga settler, at pagkapaalis ng mga katutubo sa kanilang lugar ay nagpapakita na naganap na ito bago pa man naisulat ang akda. Sa kasaysayan ng Mindanaw, dumagsa ang maraming migrante bunsod ng land settlement na programa ng gobyerno. Inilalarawan din sa akda ang mga

epekto sa maraming pagawaan sa Syudad ng Iligan na kumilala rito bilang 'Industrial City in the South'. Subalit may ibang bahagi sa kwento na nagpapahiwatig na naganap ang mga pangyayari sa panahon kung kailan naisulat ang akda dahil, sa pagbanggit ng ilang tagpo tulad ng pagbaha sa Ormoc noong 1991.

Konteksto ng Awtor

Si Marcelo Arañas Geocallo ay kilala rin sa kanyang panulat sagisag na Geronimo A. Molave, Juanario Diez Saez at Ram A. Sañara. Nagsusulat siya ng mga sugilanon, nobela, sugilagming, balak, gumalaysay at isang yugtong dula. Isinilang siya sa Panadtaran, Cebu, noong Enero 16, 1940 at lumipat ang pamilya sa Mindanao noong 1948, at ngayo'y nakatira sa Linamon, Lanao del Norte. Naging assistant editor sa mga lokal na pahayagan ng Iligan City; radio announcer, radio scriptwriter at accredited na miyembro ng Kapisanan ng mga Broadcaster sa Pilipinas (KBP).

Ang kanyang pagbabasa ng mga magasing Bisaya at Alimyon ay naghubog sa kanyang talentong umakda. Nakapaglalathala siya ng kanyang mga balak at sugilanon sa iba't ibang mga tabloid. Ang pinakaunang naipalimbag niya sa Bisaya ay ang kanyang sugilanonong "Matag Tungang Gabii, 1953. Ang unang balak na nalimbag sa Alimyon ay ang "Ramon Magsaysay", 1957. Magmula noon ay nakapagpalimbag na siya ng mahigit 200 na balak, 200 sugilanon, 12 sugilambong at marami pang sanaysay sa mga magasing Bisaya, Alimyon, Bag-ong Suga, Bag-ong Balud, at Silaw. Ang kanyang mga akda ay napasama na rin sa iba't ibang antolohiya, tulad ng Kaliring (ca. 1997), Wagas, 1980; Sanggi, 1992; Sugbuanong Balak, 1988; Panulaang Sebuwano 1993; Kawit sa Buntagon, 2002; Budaya, 2003; at Peace Mindanao, 2013. Ang kanyang aklat na *Aguyangyang and Other Stories*, 2011, koleksyon ng kanyang mga maikling kwento na naisalin sa Ingles.

Nagtamo siya ng iba't ibang parangal tulad ng: Outstanding Poet Award, 1975 ng LUDABI, Inc; Unang gantimpla sa First Cebuano Literary Festival, Cebu Arts Foundation Inc., 1982; Gen. Hans Menzi Special Christmas Award, 1978 bilang may pinakamaraming maikling kwentong nailimbag sa loob ng isang taon sa Bisaya. Taong 1994 kinilala siya sa Hawanan sa Kabantug (Hall of Fame) ng LUDABI. Kinilala rin siya sa BATHALAD-Mindanao dahil sa kanyang 14 na mga Unang gantimpalang natanggap. Noong 2006 nanalo siya sa ikatlong gantimpla sa Gawad Komisyon Timpalak sa Pagsulat sa kanyang maikling kwentong "Ang Bituon nga Iyang Gikumkom." Noong Agosto 29, 2015 ay natanggap niya ang karangalan bilang, Pambansang Alagad ni Balagtas.

Madalas na tema ng kanyang mga akda ang mga pangyayari sa lipunan ng Lanao. Tulad ng tunggalian sa pagitan ng mga katutubo, Maranaw, at Kristyano. Matatagpuan din sa kanyang mga akda ang paglalahad ng kanyang panlipunanag pamumuna sa ugali at gawi ng tao na bunga ng modernisasyon at industriyalisasyon sa lalawigan. Mapapansin din sa kanyang akda ang aspirasyon ng pagkakaroon ng ugnayan sa pagitan ng magkaibang lahi—Maranaw at Kristyano. Sa pangkalahatan taglay ng kanyang mga likha ang paglalarawan ng mga reyalistikong pangyayari sa buhay, mga sosyal na pamumuna, at mga tunggalian sa lipunan. Bagaman ang kanyang mga sinulat ay nakapaloob at tumatalakay sa Mindanaw, subalit kumakatawan din ito ng pambansang suliranin ng mga Pilipino, ang kawalan ng

trabaho, exploitasyon ng mga manggagawa, child trafficking at iba pang panlipunang tunggalian.

Ang Konteksto ng Mambabasa

Unang pinaglalaanan ng pagsasalang ito ang mga mambabasang hindi nakauunawa ng wikang Bisaya-Cebuano. Layunin nitong magamit ito sa akademya sapagkat, ang nasa institusyong ito ang isa sa mga pangunahing tagahatid ng karunungan at may mas higit na impluwensya sa iba. Matalakay ang ang mga katangiang taglay ng akda sa mga klase. Ang lebel ng mambabasa na pinaglalaanan dito ay maaaring mula sa lebel elementarya o hanggang sa pinakamataas na lebel dahil ang akda ay nagpapakita ng unibersal na tema ng paagpapahalaga sa kultura at katutubong kulay.

Bahagi rin ng pagnanais na mabasa ang akda sa mga mambabasang nasa Mindanaw. Kapag naipakilala na ito sa mainstream ay mabibigyan pa ng daan ang iba pang mga akda ng lalawigan.

Paglalahat at Skopos ng Pagsasalin

Ang akdang isinalin ay representasyon ng panitikang Mindanawon na naglarawan sa buhay at karanasan ng rehiyon. Nilalaman ng akda ang mga usaping may kaugnayan sa pambansang konsern, tulad ng isyu ng ancestral domain ng mga katutubo, kultural na pagkakaiba-iba, ilegal na pamumutol ng puno, ang pagkapaalis ng mga katutubo sa kanilang mga lupain, politikal at ekonomik na kalagayan, at iba pang panlipunang kalagayan. Dahil dito, napapanahon at makabuluhan ang pagsasalin nito sa wikang Filipino sapagkat, ito ang wika na nag-uugnay ng mga Pilipino.

Ang isinagawang pagsasalin ay pagpapakilala rin na ang mga awtor sa Mindanaw ay may kakayahang sumulat ng mga kwentong hindi lamang produkto ng imahinasyon kundi produkto ng buhay at kolektibong karanasan ng komunidad. Ang pagkahirang ng awtor sa mga pambansang karangalan ay patunay sa kanyang angking kahusayan sa pagsulat. Sa pamamagitan ng saling ito, mahihimok at mapapalakas ang loob ng iba pang mga manunulat sa lalawigan o sa iba pang rehiyon na sumulat at umakda, at ipamalas ang kanilang talento sa paglikha. Isang paraan din ito na pasiglahin ang pagsulat sa ganitong mga genre lalo na sa hamon ng kasalukuyan, ang paglaganap ng social media, na maaaring makapipigil o kundi man makapagpapahina sa ganitong mga anyo ng pagsulat.

Sa kasaysayan ng pagsasalin ng mga akdang rehiyonal, lumalabas na iilan lamang ang nagsagawa ng mga pagsasalin tungo sa wikang Filipino. Masasabing kulang sa effort ang taga-rehiyon upang isalin ito sa wikang pambansa. Kaya't sa saling ito ay mapapahaba rin ang buhay ng akda dahil maaring maisasama ito sa mga binubuong antolohiya ng panitikan ng Pilipinas. Sa gayon, hindi maibabaon lamang sa limot ang mga likha ng mga manunulat mula sa Lanao del Norte, katulad ni Geocallo.

Sa pagsasalang ito, naitatampok din ang ilang mga salitang mula sa lalawigan, lalo na ang mga salitang may kultural na kahulugan at may malalim na kahulugan sa kasaysayan ng

pulo. Sa gayong konteksto, masusuri pa ang iba't ibang baryasyon ng mga katawagan at kaluhugan ng mga salita o wika sa Pilipinas.

Ang pagkilala sa akda at maging ang salin nito ay mapakikinabangan ng mga kabataan sa kasulukuyan at sa susunod pang henerasyon, lalo na't unti-unti nang nabahiran ng mga makabago at modernong mga salita ang paraan ng pagpapahayag ng kasalukuyang lipunan.

Higit sa lahat sa pamamagitan ng pagsasalang ito mapapayabong at mapayayaman ang wikang Filipino bilang lingua franca ng Pilipinas at mailangkap ang halaga ng kultura ng mga wikang rehiyonal lalo na ang mula sa Lanao del Norte.

Mga Reperensya

- Abellana, M. (1978). The sugbuanon novel. "Sugbuanon Literature", A symposium on its history, poetry, drama, fiction, essay, radio scripts. Quezon City: University of the Philippines Library. pp. 33-41.
- Alburo, E. et al. (2009). Eds. Sugilanong sugbuanon Cebuano fiction until 1940. Quezon City: Ateneo de Manila University Press.
- _____ 1993. Panulaang Cebuano. Quezon City: Ateneo de Manila University Press.
- Alunan, M. (2015). Sa atong dila: Introduction to Visayan literature. Quezon City: University of the Philippines Press.
- Bas, N. (1971). Cebuano pronouncing dictionary with meanings in Pilipino and English. Cebu: Nazario Bas, (1971).
- Constantino, P. (2009). "Papel ng pagsasalin sa diskurso ng pambansang wika at panitikang panrehiyon", Zafra, Galileo, Salin-Suri: Panimulang pagmamapa ng mga larangan ng pag-aaral ng pagsasalin sa Filipinas. Ikatlong Sourcebook ng SANGFIL. pp. 391-396.
- Constantino, E. at R. Sicat. (1973). Ang pagbuo ng pambansang literatura ng Pilipinas. *Jornal ng Masaklaw na Edukasyon*. UP Kolehiyo ng Sining at Agham, Tomo 23-24,
- Cruz, I. (2003). "Ang arithmetic ng pambansang literatura" Bayot David, Y. Ed. *Bukod na Bukod, Mga Piling Sanaysay*. Quezon City: UP Press. Pp. 204-207.
- David, R. S. (2003). "Politika ng wika, wika ng politika", Santos, Benilda S. *Ang wikang Filipino sa loob at labas ng akademya't Bansa*. Unang Sourcebook ng SANGFIL 1994-2001. pp. 15-22.
- de Quiros, C. (2003). "Ang kapangyarihan ng wika, ang wika ng kapangyarihan", Santos, Benilda S. *Ang Wikang Filipino sa Loob at labas ng Akademya't Bansa*. Unang Sourcebook ng SANGFIL 1994-2001. pp. 28-33.
- Geocallo, Marcelo A. (n.d.) "Didto diin may bagtikan sa pugarag-banog". *Bisaya*. Marso 22, 1995. pp. 16-17, 43, 45.

- Lim, J. An (August 28, 2014). Creating a national literature from the regional literatures of the country. Paper presented at UMPIL Pambansang Kumperensiya 2014, UP Diliman.
- Lucero, R.C. (2007). *Ang bayan sa labas ng Maynila/The nation beyond Manila*. Quezon City: UP Press, 2007.
- _____. (2009). Ang pagsasalin ng panitikang rehiyonal tungo sa pambansang panitikan. Sa Zafra (ed.) *SALIN-SURI Panimulang Pagmamapa ng mga Larangan ng Pag-aaral ng Pagsasalin sa Filipinas*. Quezon City: UP Sentro ng Wikang Filipino Diliman, 293-300.
- Mojares, R. B. (1975). *Cebuano literature A survey and bio-bibliography with finding list*. Cebu City: San Carlos Publications Series: A Humanities Number Ten.
- Lumbera, B. (2000). *Pag-aakda ng bansa/Writing the Nation*. Quezon City: UP Press.
- Maceda, T. (2009). Saling pampanitikan sa Cebuano tungo sa pagpapaunlad ng wikang pambansa. Sa Zafra G. (ed.) *SALIN-SURI Panimulang Pagmamapa ng mga Larangan ng Pag-aaral ng Pagsasalin sa Filipinas*. Quezon City: UP Sentro ng Wikang Filipino Diliman, 165-176.
- Mojares, R. B. (1975). *Cebuano literature A survey and bio-bibliography with finding list*. Cebu City: San Carlos Publications Series: A Humanities Number Ten.
- _____. (1998). *Origins and rise of the Filipino novel A generic Study of the Novel until 1940*. Quezon City: UP Press.
- Saguban, J. Trans. (2011). *Aguyangyang and other stories of Marcelo Geocallo*. Iligan City: Ivory Printing Press.
- Sullivan J. (2001). The question of a national literature for Nigeria” in *Research in African Literatures*. Vol. 32. No. 3, Fall. pp: 71-86.
- Tinio, R. S. (1973). Towards a re-orientation of literary studies. *Philippine Studies* Vol. 21, No. 4 (1973): 438–442. Quezon City: Ateneo De Manila University Press.
- Yu, R. T. at R. Tolentino. (2011). *Tungo sa panibagong pagbalangkas ng pambansang panitikan. alinagnag sanaysay ng mga panlipunang panunuri sa panitikan*. Manila: University of Sto. Tomas Publishing House.

Ang Rasyonalisasyon sa Piling Akda ni Macario Tiu mula sa Lenteng Ethical Literary Criticism

Johnel T. Lumacao

Department of Filipino and Other Languages
College of Arts and Social Sciences
MSU-Iligan Institute of Technology
johnel.lumacao@g.msuiit.edu.ph

Philippine Science High School Southern Mindanao Campus
Tugbok, Davao City, Davao del Sur
johnel.lumacao@smc.pshs.edu.ph

Abstract

Ethical selection is the only characteristic that separates man from animal. It enables man to do more things that animals cannot do, such as decision-making and rationalizing things. Using Zhenzhao's (2015) approach to ethical literary criticism, this study intends to show how the decisions made by the characters in Macario Tiu's selected works are rationalized. Selected short stories written by Macario Tiu such as "Tsuru", "Balyan", "Nanking Store", "Black Pearl", and "Ang Bata nga Dili Matulog" were used as data for the study. The paper sought to identify the many violated norms or ethical biases from characters in the ethics of society. With ethical literary criticism, the reasons for their decisions are rationalized. Hence, this paper aims to analyze and evaluate selected works of Macario Tiu using ethical literary criticism. This paper also revealed the difference between morality and ethics in the analysis of characters' actions in the selected works. Through rationalization, the character was able to stand by his/her decisions. The study shows that from the ethical selection made by each character, it can be said that each decision has an associated deep reason why it was made. Judging and rationalizing the action taken by the character is only one of the focuses of this study. On the whole, through this study, it has been proven that this approach can be used in the analysis of a literary work, especially in matters of morality and ethics.

Keywords: *ethical literary criticism, ethical selection, ethics*

Suggested Citation:

Lumacao, J. (2021). Ang rasyonalisasyon sa piling akda ni Macario Tiu mula sa lenteng ethical literary criticism. *Langkit: Journal of Social Sciences and Humanities*, 10, 53-70.

Ang Rasyonalisasyon sa Piling Akda ni Macario Tiu mula sa Lenteng Ethical Literary Criticism

Johnel T. Lumacao

Departamento ng Filipino at Ibang mga Wika
College of Arts and Social Sciences
MSU-Iligan Institute of Technology
johnel.lumacao@g.msuiit.edu.ph

Philippine Science High School Southern Mindanao Campus
Tugbok, Davao City, Davao del Sur
johnel.lumacao@smc.pshs.edu.ph

Abstrak

Ang ethical selection ay isa lamang sa katangian na naghihiwalay sa tao mula sa hayop. Sa pamamagitan nito mas nakagagawa ang tao ng bagay na hindi magagawa ng hayop tulad ng pagdedesisyon at pagrasyonalisa sa mga bagay-bagay. Gamit ang pagdulog na ethical literary criticism ni Nie Zhenzhao (2015), nilalayong ipakita kung paano narasyonalisa ang mga ginawang desisyon ng mga karakter sa piling akda ni Macario Tiu. Ginamit bilang lunsaran ng pag-aaral ang mga piling maikling kwentong akda ni Macario Tiu tulad “Tsuru”, “Balyan”, “Nanking Store”, “Black Pearl”, at “Ang Bata nga Dili Matulog”. Hinanap sa mga akda ang maraming nilabag na norms o ethical biases mula sa mga karakter sa ethics ng lipunan. Gamit ang pagdulog na ethical literary criticism, mas napapalutang o narasyonalisa ang mga dahilan ng kanilang mga ginawang pagdedesisyon. Kaya nilalayan ng papel na ito na makita at masuri ang mga piling akda ni Macario Tiu gamit ang ethical literary criticism. Makikita rin sa maikling pananaliksik na ito ang pagkakaiba ng moral at etika sa pagsusuri ng mga galaw ng tauhan sa napiling akda. Sa pamamagitan ng pagrasyonalisa mas napapanindigan ng karakter ang kanyang mga ginawang desisyon. Makikita sa pag-aaral na mula sa ginawang ethical selection ng bawat tauhan, masasabing ang bawat desisyon ay may kaakibat na malalim na rason kung bakit iyon nagawa. Ang panghuhusga at pagrasyonalisa sa ginawang aksyon ng karakter ay isa lamang sa tuon ng pag-aaral na ito. Sa kabuuan, sa pamamagitan ng pag-aaral na ito, napatunayang maaaring gamitin ang pagdulog na ito sa pagsusuri ng isang akdang pampanitikan lalo na sa usapin ng moral at etika.

Mga Susing Salita: *ethical literary criticism, ethical selection, ethics*

Suggested Citation:

Lumacao, J. (2021). Ang rasyonalisasyon sa piling akda ni Macario Tiu mula sa lenteng ethical literary criticism. *Langkit: Journal of Social Sciences and Humanities, 10, 53-70.*

Panimula

“Ethics are external standards that are provided by institutions, groups, or culture to which an individual belongs”. ~ Ethics vs Morals (nd)

Sa araw-araw na pamumuhay ng tao, hindi maiiwasan na itanong sa sarili kung tama ba o hindi ang sinabi o ginawang desisyon gaano man ito kaliit o kalaki. Kahit kung minsan, nakalilimutan ang mga bagay na sa tingin natin ay tama dahil mas pinili ang mali dahil doon mas komportable at mas nakaramdam ng ginhawa. Naturalisa sa isang tao na pumili ng desisyong labag sa prinsipyo alang-alang sa kaayusan ng buhay. Gayunpaman, masasabing may mga maling pagdedesisyon at mayroon namang angkop ang bawat indibidwal. Sa gayon, saan ba matatagpuan ang istandard o ang dapat na gawi ng mga tao? Sino ba ang magsasabing mali o tama ang kanyang desisyon?

Likas sa tao ang karapatang magdedesisyon para sa sarili o sa nakararami ayon sa kanyang konsepto ng tama at mali. Ang bawat indibidwal ay may iba't ibang depinisyon ng tama at mali, depende ito sa sariling danas at rasyonal. Subalit, nararapat na kilalanin ng tao at panindigan kahit anumang resulta o *consequence* dulot ng pagpapasya. Sa ganitong perspektiba, hindi dapat husgahan ang tao sa kanyang pagdedesisyon dahil ang tao ay may rasyonal o mga dahilan kung bakit isinagawa ang isang pagpapasya. Hindi maaaring sabihing mali ang kanyang ginawang pagdedesisyon dahil ang bawat tao ay may kanya-kanyang kinikilalang tama o mali depende sa pamayanan, kultura na kanyang kinalakihan. Nais lamang bigyan ng pansin na sa pamamagitan ng *ethical literary criticism*, na kailangan lamang alamin ang mga salik at motibo ng isang karakter upang ganap na mairarasyonalisa ang kanyang mga ginawang pagdedesisyon.

Ang usapin ng moral at etika ay hindi nagkakatayo, isang halimbawa ang senaryong ito na, ang isang pasyente ay gustong magpa-yuntanisa sa isang doktor, alam ng doktor na mali ang kanyang gagawin kung sakaling susundin niya ang hiling ng kanyang pasyente dahil sa etika ng kanyang propesyon na bawal ang pumatay. Subalit, naaawa siya sa pasyente dahil malala na ang karamdaman nito at naniniwala siya na ang tao ay may karapatang pumatay, ito ngayon ang pananagutan ng kanyang moral.

Ang mundo ay punong-puno ng mga batas panlipunan na dapat sundin upang masasabing kasapi ka sa isang pangkat o ng pamayanan. Mahirap ding baliin ang ganitong uri ng pag-iisip dahil ang mga batas na ito ay naging bahagi na ng paniniwala at gawi ng tao. Subalit, saan nga ba nag-ugat ang etika at moral?

Ayon sa Ethics vs Morals (nd), *“ethics are rules of conduct recognized in respect to a particular class of human actions or a particular group or culture”*. Ibig sabihin lamang nito na ang etika ng isang indibidwal ay nag-ugat sa isang partikular na grupo ng tao – ang lipunan. Sa kabilang banda, ang moral ay ang pagkilala sa tama at ayon sa kanyang sariling

pagpapakahulugan mula sa itinakda ng lipunan.

Nilalayon ng pananaliksik na ito na masuri ang mga piling akda ni Macario Tiu gamit ang *ethical literary criticism* na siyang makatutulong sa pagrasyonalisa ng bawat ginawang aksyon at desisyon ng mga katauhan sa kwento. Nais ding patunayan na ang *ethical literary criticism* ay isang pamamaraan upang masuri ang *ethical consciousness* ng isang tao. Malaking papel ang ginagampanan ng pagdulog na ito upang mauunawaan ang bawat galaw ng tao kaakibat ang kanyang mga desisyon.

Naturalisa sa isang tao ang mag-isip at mangatwiran. Mas nauunawaan ang mga sitwasyon kung ito ay pinag-iisipan. Sa paggamit ng *ethical literary criticism* na pagdulog dapat kinikilala ang mga dahilan kung bakit ginawa ng isang tao ang kanyang desisyon. Mas madaling mauunawaan ang ginawa ng isang indibidwal dahil sa kanyang pagrasyonalisa sa mga bagay-bagay. Makikita sa pagdulog na ito na ang konsepto ng moral at etika at kung paano ang tao ay nagrasyonalisa sa mga bagay-bagay na ginawa.

Mga Kaugnay na Literatura

Sa pagsusuri sa mga akda ni Macario Tiu gamit ang *ethical literary criticism* ay nagiging komplikado dahil makikita sa kanyang mga akda ang maraming mga paglabag sa moral at etika ayon sa pamantayang ginawa ng lipunan. Nahihirapan man sa pagsusuri upang mapalutang ang pagkakaiba ng moral at etika, hinihimay-himay ang mga paglabag sa moral at etika at tinitingnan kung paano pangatwiran o nirasyonalisa ang sitwasyon sa pagbuo ng kanya-kanyang desisyon.

Marami na ang mga paglabag na nasusulat sa mga akdang pampanitikan. Nasusulat ng mga manlilikha ang kanilang mga karanasan upang ipakilala sa mga mambabasa o maging sa buong mundo ang kanilang mga danas. Ang panitikan ay isang instrumentong kailangan ng tao upang maipahayag ang kanyang pananaw at halimbawa nito ang tungkol sa *ethic* o pagnanais na ibahagi sa iba ang tinatawag na *ethical experience*. Upang lubos na masuri ang isang panitikan, isang lapit ang nag-ugat sa Tsina ang *ethical literary criticism*. Tumatalakay ito sa etika at moral ng isang tao o ng isang tauhan sa isang akdang pampanitikan.

Ayon kay Zhenzhao (2015), ang *ethical literary criticism* ay isang teorya, pamamaraan sa pagbabasa, pagsusuri, pag-unawa, pag-aanalisa at maging mag-cebalweyt sa panitikan mula sa ethical standpoint. Ang *ethical standpoint* ay tumutukoy sa pag-iisip ng tao kung ano ang pagkakaiba ng tama sa mali. Binibigyang pansin na ang panitikan ay nakabatay sa kasaysayan presentasyon ng etika at moral. Sa madaling sabi, sa pagdulog na ito sinusuri ang kasaysayan ng akda o maging ang pangyayari upang lubos na makilala ang etika at moral ng mga tauhan sa isang akda. Sa pag-aaral ni Gregory (1998), nilalayon ng *ethical literary criticism* na gabayan ang mambabasa upang maging mahusay ang pag-unawa sa isang tiyak na isyu. Ang moral at pamantayang etika ay hindi maiiwasan sa pagsusuri at pag-evaluate sa isang akdang pampantikan.

Ginamit din ang pagdulog na *ethical literary criticism* sa pag-aaral nina Thi at Hoang (2020) na tumutukoy sa pagpapanatili ng *cultural values* sa mga kontemporaryong tula ng Vietnam. Lumabas sa pag-aaral ang potensyal ng *ethical literary criticism* hindi lamang sa pangkalahatang pagsusuri sa panitikan kundi maging sa pag-unawa sa kontemporaryong tula na nakikitaan ng pag-uugali ng mga Vietnamese. Sa kasalukuyang pag-aaral, ginamit ang mga akda ni Macario Tiu upang ipakita ang mga desisyong ginawa ng tauhan at kung paano magagamit ang *ethical literary criticism* sa pagsusuri nito.

Dagdag pa ni Zhenzhao (2015) na sa pagbabasa ng panitikan natutulungan ang tao upang mas madaragdagan ang pagpapaliwanag tungkol sa moral at mga *ethical issues*. Ang layunin ng *ethical literary criticism* ay upang lantarang ipakita ang halaga ng etika sa panitikan bilang gabay upang mas maging mabuting indibidwal sa lipunan. Sa pamamagitan nito, masasabing ang mga akdang panitikan ay maituturing na imbitasyon to *ethical judgement*.

Sa pagdulog na ito, ipapakilala ang *natural selection at ethical selection* sa pagsusuri sa isang akda. Ang *natural selection* ay isang biological selection na nagpapaiba ng tao mula sa iba pang hayop na namumuhay. Tinitingnan sa *natural selection* ang pisikal na kakayahan at katangian ng tao. Subalit, ang *ethical selection* naman ay tumutulong sa tao na maging iba sa iba pang nilalang sa mundo dahil ang tao lamang ang may tinatawag na *ethical consciousness*. Ito ang nagpapaiba sa tao mula sa hayop dahil sa kakayahan nitong magrasyonalisa o gumawa ng desisyon o kumilatis kung ano ang tama at mali. Ang *ethical consciousness* ay isang pag-iisip upang lubos na mauunawaan at mababatid ang pagkakaiba sa tama o mali tulad ng nangyari sa kwento ni Adan at Eba. Sa pamamagitan ng *ethical consciousness* nagkakaroon ang tao ng kalayaang gumawa ng desisyon para sa tingin nila ay makabubuti.

Ang *ethical literary criticism* ay iba sa tradisyonal na moralistikong pagdulog na nakapokus lamang kung mabuti o masama ang moral na ipinapakita sa teksto ayon sa kasalukuyang perspektibo. Subalit, ang *ethical literary criticism* ay pumapatungkol naman sa pagsusuri sa mga *norms* sa isang teksto base sa kasaysayan ng konteksto at kung kailan naisulat ang isang teksto. Sa pamamagitan nito, lubos na nauunawaan ang pagkakaiba ng moralistiko sa *ethical literary criticism*.

Sa pagsusuri gamit ang pagdulog na ito, hindi maaaring hindi bigyang-pansin ang *taboo*. Ayon sa Encyclopedia Britannica, ang *taboo* ay ang mga ipinagbabawal na gawain ayon sa paniniwala na maaaring itinuturing na isang banal o mapapahamak sa isang indibidwal. Kaya, malaki ang papel na ginagampanan ng *taboo* sa pagbuo ng isang etika. Sa pamamagitan ng *taboo* napapanatili nito ang *ethical order* ng lipunan. Noong unang panahon, ang *taboo* o ang mga ipinagbabawal ang nagiging pundasyon sa pagbuo ng *ethical order*. Hanggang may *taboo* ang isang lipunan, mananatili ang norm at values ng isang pamayanan. Isang malaking halimbawa nito ay Oedipus Rex kung saan pinatay niya ang kanyang ama at nakasiping niya ang kanyang ina. Sa isang lipunan, ang kanyang ginagawa ay maituturing na *taboo* at dahil siya ay tao mayroon siyang taglay na *ethical consciousness*. Dahil sa kanyang ginawa, masasabing masama ang pumatay ng tao at mali rin ang makasiping ang sariling ina. Kaya mula sa pagiging *taboo*, ito na ngayon ay maituturing na isang etika. Sa katunayan, ang mga dating *taboo* ang siyang dahilan kung bakit ang panitikan

ay kinapapalooban na ng mga karanasan ng tao tungkol sa iba't ibang *ethical violation*.

Sa bawat paglabag sa *ethical rule* mula sa konsepto ng *taboo* ay may kaakibat na kaparusahan mula sa lipunang kinabibilangan tulad ng nangyari kay Emma sa nobelang *Madame Bovary*. Siya nangaliwa sa kanyang asawa at nagpakamatay dahil din sa paghugang ng lipunan sa kanyang paglabag sa mga batas panlipunan.

Sabihing alam ng tao ang kanyang ginawang desisyon ngunit hindi siya dapat husgahan base sa kanyang pagkilala ng tama o mali. Mas mapalulang ang konsepto ng *ethical literary criticism* kung tinitingnan ang mga dahilan kung bakit nagawa ang ganyang klaseng pagdedesisyon. Sa pag-alam ng tama o mali lamang ay isang mahinang atake ng *ethical literary criticism*, dapat maging kritikal sa pagsusuri ng moral at etika sa pamamagitan ng pag-unawa kung paano nararasyonalisa ng tao base sa kanyang ginawang desisyon.

Sa kabuuan, ang layunin lamang ni Zhenzhao ay upang maipakilala ang panitikan bilang isang repleksyon at koleksyon at maging ang karanasan ng tao tungkol sa iba't ibang paglabag. Marahil naging matagumpay ang layuning ito dahil sa pagbabasa ng tao sa mga akdang pampanitikan, mas nakilala ng tao kung bakit nagawa ng isang tao ang isang desisyon. Kaya nilalayan ng pag-aaral na ito na makita ang bawat galaw o aksyon ng tao at irarasyonalisa to gamit ang *ethical literary criticism*. Tunay nga na isang komprehensibong pagdulog ang *ethical literary criticism* dahil sa iba't ibang konseptong inilatag ni Zhenzhao (Thi at Hoang, 2020). Ayon kay Zhenzhao (2010), nagpapakita lamang na ang panitikan ay ang pangunahing sining ng etika at ang pangunahing tungkulin nito ang ipakita sa mga mambabasa ang *moral enlightenment* at *moral lesson* sa pag-unlad ng sibilisasyon.

Malaki ang tulong ng pag-aaral na ito upang maipakilala ang bagong anyo ng pagdulog sa panitikan at upang magamit bilang sanggunian ng susunod pang pagtatangkang pagsusuri ng mga akda. Nawa'y magbubukas pa ito ng maraming pag-aaral na tatalakay sa iba't ibang akda lalo na ang mga katutubong akda gamitin ang *ethical literary criticism*.

Metodolohiya ng Pag-Aaral

Ginamit ang limang (5) maikling kwento ni Macario Tiu bilang pangunahing materyales sa pagsusuri. Ito ay ang "*Tsuru*", "*Balyan*", "*Nanking Store*", "*Black Pearl*", at "*Ang Bata nga Dili Matulog*". Pinili ng mananaliksik ang mga akdang ito dahil madali lamang makukuha ang kopya nito sa *website* ng *dagmay- ang literary journal ng Davao Writers Guild*. Pagkatapos makuha ang mga maikling kwento, binasa nang paulit-ulit at sinuri ang mga akda at hinanap ang mga pagrasyonalisa ng karakter sa mga ginawang aksyon at mga desisyon sa loob ng akda. Itinala ang mga pangyayari na may ginawang pagdedesisyon ang tauhan. Pagkatapos makalap ang datos, sinuri ito at ginamit ang *ethical literary criticism* ni Zhenzhao upang mairasyonalisa ang mga ginawang pagdedesisyon at paglabag ng karakter sa *norms* ng lipunan.

Upang maunawaan ang mga kwento minabuting kilalanin ang may-akda. Si Macario Tiu ay isang manunulat mula sa Lungsod ng Davao at nakapagturo sa Ateneo de Davao University sa larangan ng panitikan. Siya rin ay nakatanggap ng maraming parangal at kasali

na doon ang Carlos Palanca Memorial Awards for Literature. Ang akdang “Balyan,” “Ang Bata nga Dili Matulog,” “Black Pearl,” at “Tsuru” ay ilang lamang sa mga akdang nabigyan ng parangal.

Sa kanyang mga akda makikita ang pagiging lokal nito dahil ginamit niya ang mga sikat na lugar ng Davao bilang tagpuan sa kanyang mga kwento. Sa ganitong paraan pumapasok ang usapin ng *verisimilitude*. Ayon sa Masterclass (2020), ang *Cultural verisimilitude* ay tumutukoy sa pangkalahatang pagkatotoo ng isang piksyon sa konteksto ng totoong buhay sa isang totoong daigdig. Dahil ginamit niya ang mga pangyayari at pook na may tatak ng Davao. Ika nga ni Lucero (2007), “*Indigenous roots are living dynamic traditions, they are the narrative of our people’s experience*”. Matutunghayan sa mga napiling akda ang kultura at mga kagawian ng isang bayan. Makikita sa kanyang mga akda ang labis na pagmamahal niya sa Davao bilang kanyang unang tahanan.

Ang aklat ni Rosario Cruz- Lucero na pinamagatang “*Ang Bayan sa Labas ng Maynila*” ay naglalayong maunawaan nang mas malalim ang Pilipinas gamit ang rehiyunal na panitikan ng Mindanao. Ayon nga kay Lucero, “*Philippine literary is a whole made up admittedly of various undiscovered or undiscoverable parts*”. Marami pang maaaring malaman kung hahanapin at pagsusumikapan. Hitik sa panitikan ang ang bansa, isang malawak na karagatan na iilan pa lamang ang nakasisid ng malaliman.

Sisikapin sa papel na ito ang na ipakita ang rasyonalisasyon sa kabila ng etikang pinanday ng lipunan sa mga piling akda ni Macario Tiu. Titinangnan at irarasyunalisa ang bawat paglabag ng mga karakter sa pamantayan ng lipunan.

Mga Akdang Ginamit sa Pag-Aaral

Isa sa kanyang pinakasikat na akda ay ang “Balyan.” Umiikot ang kwentong ito sa mag-asawang Lando at Luisa. Si Lando ay isang guro at naniniwalang ang mga nangyayari sa mundo ay mapaliliwag ng siyensiya. Inaalís niya sa kanyang isipan ang konsepto ng mga Balyan o mga manggagamot na tinutulungan ng mga engkanto. Hinuhusgahan niya si Datu Pikong na nanghuhuthot lamang ng pera mula sa mga parokyano dahil sa kanyang huwad na panggagamot. Si Datu Pikong ay isang lasinggero kaya mas nadadagdagan ang kanyang mga paghihinala na ginagamit lamang ng Balyan ang panggagamot upang may pambili ng alak. Isang araw, habang nanggamot si Datu Pikong sa sirang kapilya kung saan si Lando ang namumuno ay pinaalis siya nito. Habang sinusuri ni Lando ang paligid ng kapilya, may nakita siyang isang balete na may nakalagay na bagay na pang-ritwal. Dahil sa kanyang galit sa pinaniniwalaang manggagamot, sinira niya ito.

Si Luisa ay malapit na manganak sa kanilang unang supling kaya labis ang paghahanda ni Lando sa pamamagitan ng madalas na pagpapakonsulta sa kanilang doktora. Ayaw ni Lando na manganak ang kanyang asawa sa tulong ng mga mananabang subalit nang araw na manganganak na si Luisa ay bumaha ang ilog at hindi sila makatawid. Ang mananabang ang tumulong kay Luisa sa panganganak ngunit makalipas ang ilang oras hindi pa ring lumabas ang sanggol kaya napilitan silang tawagin si Datu Pikong. Ayaw man ni Lando ngunit wala siyang magagawa dahil malayo ang ospital at hindi sila makatawid.

Ang dahilan ng paghihirap ni Luisa sa panganganak ay nagalit ang mga engkanto dahil sinira ni Lando ang kanilang altar na malapit sa balete. Naging matagumpay man ang kanyang panganganak ngunit kailangan ni Landon a humingi ng tawad at mag-alay ng mga bagay na ninanais ng mga engkanto.

Isa rin sa mga akdang susuriin ay ang kanyang “Nanking Store”. Ang kwentong ito ay nakasulat sa wikang Ingles. Umiikot ang kwentong ito bagong Tsinong mag-asawang Linda at Peter at sila ay naninirahan sa Bajada. Isa sa tungkulin ng isang Tsino ang magkaroon ng anak na lalaki upang may magdadala ng kanilang pangalan sa susunod na henerasyon. Subalit, ilang taon na ang nakalipas mula nang ikasal sina Peter at Linda ngunit hindi pa rin silang anak dahil si Linda ay may appendectomy noong siya ay bata pa. Buhat ng lihim na ito, kinamumuhian si Linda ng pamilya ni Peter dahil sa hindi ito makabuo ng isang anak.

Unti-unting nawala ang pagmamahal ni Peter sa kanyang asawa kaya humanap ito ng mga babae na maaaring makapagbigay sa kanya ng anak. Nakahanap siya ng isang Bisayang babae na isang prostitute at nagkatotoo ang kanyang hiling na magkaroon ng anak. Nagkaroon sila ng dalawang anak subalit ayaw ng mga magulang ni Peter dahil hindi Tsino ang lahi ng ina ng mga anak nito. Sa kabila ng ganito, tinanggap ni Linda na hindi na siya maaaring maging ina kaya mas madali sa kanya na tanggapin na may anak si Peter sa labas.

Naaksidente si Peter at namatay dahil dito naulila ang kanyang dalawang anak, si Linda ay natuto nang lumaban mula sa masasakit na ginagawa sa kanya ng mga magulang ni Peter. Isang araw, nalaman ng mga tao sa Sta. Ana malapit sa tindahan ni Linda na siya ay buntis. Usap-usapan sa kanilang lugar kung sino ang lalaking ama ng dinadala ni Linda. Lagi't laging ipinakita ni Linda sa tao ang malaki niyang tiyan bilang pagpapatunay na hindi siya salot sa kultura ng mga Tsino. Siya ay isang babae na maaaring magkaroon ng sariling anak. Ang ama ng dinala niyang sanggol ay ang kanilang driver na laging tumutulong sa kanya sa tindahan.

Ang susunod na akda ni Macario Tiu ay pinamagatang “Ang Bata nga Dili Matulog.” Si Bingbing ay isang batang babae na hindi madaling makatulog, inalagaan siya ng kanilang katulong na si Tinang. Kahit gabi na ay lagi siyang naglalaro upang pilit na kinakalimutan ang pagtulog. Kaya ang ginagawa ni Tinang ay tinatakot ito gamit ang tunog ng pusa at ang tunog ng eroplano dahil malapit lamang sila sa paliparan.

Pananakit ng pisikal ang dahilan ng paghihiwalay ng mga magulang ni Bingbing. Pinagsisihan ng ama ni Bingbing ngunit ayaw na ng kanyang ina na magkabalikan kaya si Bingbing. Nakatira si Bingbing sa bahay ng kanyang ina ngunit kung minsan ay dumadalaw ito sa kanyang ina. Kaya kadalasan si Tinang lamang ang kanyang kasama. Si Tinang ay mula sa probinsya, isang maybahay na may tatlong anak. Siya man rin ay may mapait na karanasan sa buhay mag-asawa dahil biktima rin siya ng pambubugbog tuwing nalalasing ang kanyang bana. Kahit na masakit, gumawa siya ng desisyon na umalis sa kanilang probinsya at namasukan bilang isang tagahugas ng plato sa isang kainan. Isang araw, nakilala niya ang ama ni Bingbing at tinanong kung may kakilala ba siyang naghahanap ng katulong sa Davao.

Nagkakaroon ng nerbyos si Tinang kapag na nakakatagpo siya ng isang lasing kasi

bumabalik sa kanyang memorya ang ginawa ng kanyang bana. Isang gabi iyon nang hindi makatulong ang bata at hinayaan lamang ni Tinang ang bata na maglaro, hanggang dumating ang kanyang among lalaki na lasing. Nagsisigaw ito sabay hambalos sa mga bote ng alak dahil hindi na siya tinanggap ng kanyang asawa na magkabalikan ulit. Hindi alam ni Tinang ang kanyang gagawin kaya nagtago na lamang siya sa ilalim ng kama. Binuksan ni Bingbing ang pinto ng kanilang silid at sinabi sa kanyang ama na “Ayaw away mama”. Nang humupa na ang tensyon, lumabas si Tinang sa pinagtataguan nito na umiiyak. Kinalinga siya ng bata sa pamamagitan ng pagdiin sa ulo ni Tinang sa kanyang maliit na dibdib.

Ang kwentong Tsuru ay isang maikling kwento na tumatalakay sa buhay sa panahon ng mga Hapones. Si Peryang ay isang batang ina na mula sa Zamboanga, dahil sa pananatili ng mga Hapon sa Pilipinas, napilitan siyang lumipat sa Malawal na sa tingin ito ay ligtas na lugar at malayo sa mga Hapon. Ngunit mali ang kanilang inakala dahil isang araw ay dumating sa Malawal ang mga Hapon. Nagtago sila sa kanilang bahay ngunit nakita pa rin sila nito. Kasama ang kanyang mga kapitbahay ay dinala sila sa labas ng bahay at pinapahanay. Akay-akay ni Peryang ang kanyang anak na si Nena at nagkataon na wala ang bana nito dahil sumama sa among Intsik upang mangalakal. Dahil si Nena ay bata pa lamang mabilis na naging komportable sa Hapon dahil sa ipinakita ng mga ito na palakaibigan tulad ng pag-akay sa kanya at kasama sa paglalaro. Kinakabahan pa rin si Peryang dahil bakit sila ganoon ka komportable sa isa’t isa na ito pa lamang ang kanilang unang pagkikita. Sa bawat galaw ng Hapon, iniisip ni Peryang na baka patibong lang ito upang maisakatuparan ang pagpaslang sa maraming sanggol, ngunit nagkamali ang kanyang iniisip.

Araw-araw na pumunta si Mikinari ang kaibigang sundalong Hapon ni Nena sa kanilang bahay. Naglalaro sila kahit hindi nila nuunawaan ang isa’t isa dahil sa wikang ginagamit. Hilig nilang laruin ay ang mga Tsuru o origami mula sa mga magazine na paborito ni Peryang. Unti-unting nagkaroon ng kumpyansa si Peryang na baka ng iba si Mikinari mula sa ibang mga sundalo. Habang gumagawa ng Tsuru si Mikinari ay ginagaya rin ni Peryang upang matuto. Padalas nang padalas ang pagpunta ni Mikinari sa bahay nina Nena at Peryang hanggat isang araw ay may ipinakita siyang isang retrato ng kanyang pamilya na naiwan sa Japan at labis ang pangungulila nito. Doon nauunawaan ni Peryang kung bakit malapit sa loob ng Hapon ang anak na si Peryang.

Makikita rin sa akdang ito kung paano naglalaban ang moral at etika ni Peryang. Siya ay tunay na mabait nang pinatuloy niya sa kanyang bahay ang Hapong si Mikinari sa kabila lahi nito. Hindi niya iniisip na maaaring kalabanin siya ng kanyang mga kanayon sa dahilang tinutugis si Mikinari ng mga tao dahil sa mga ginagawa nito sa mga tao. Subalit, masa nanaig sa isip ni Peryang ang tulungan at iligtas si Mikinari dahil naging mabuti ito sa kanyang anak at maging sa kanya. Mas nauunawaan niya ang Hapones dahil siya rin ay isang magulang. Alam niya ang pakiramdam na mawalay sa mga anak

Isa rin sa maganda niyang akda ay ang “*Black Pearl.*” Isang kwentong nakasulat sa Bisaya na ang tagpuan ay sa isla ng Samal na siyang isla na malapit sa Davao. Umikot ang estorya sa isang abogadong si Atty. Danilo Villavicencio na minsan nang naloko ng isang Badjao dahil sa pagbili nito ng pekeng *black pearl*. Laman ng kanilang usapan ang panlalait nila sa mga Badjao na naghihintay lamang ng perang bigay ng mga dayo.

Naisipan ng mga malalapit na kamag-aral ni Danilo noong highschool ang maligo sa Kaputian Beach sa isla ng Samal. Nag-uusap sila tungkol sa mga kalokohang ginawa noong araw at maging ang kanilang kasalukuyang buhay at trabaho. Marami sa kanyang mga kaibigan ay milyonaryo na at kilala. Kinahapunan, naisipan na nilang umuwi sa Davao at una ay naging kalma ang dagat. Ilang sandali nito ay bilang nagalit ang dagat at kahit ang nagmamaneho ng bangkang sinakyan ay hindi na alam ang gagawin. Naisipan nilang manatili muna malapit sa dalampasigan malapit sa bahay ng mga Badjao. Galit na galit pa rin ang dagat at malapit na tumaob ang kanilang sinasakyang bangka. Sa kasamaang palad, dahil sa malakas na hampas ng alon, isang kasama ni Danny ang nahulog sa dagat kaya tinulungan niya itong makaahon, ngunit ang buhay ni Danny ang nalagay sa bingit ng peligro. Mas naging malakas ang hampas ng alon kaya nahirapan silang sagipin si Danny. Sa panahong iyon, may nakita silang maliit na bangka ng mga Badjao at tinulungang makaligtas si Danny. Lawaan ang pangalan sa lider ng mga Bajao.

Dinala sa ospital si Danny at sa tulong ng mga Bajao ay nabigyan pa siya ng isang pagkakataong mabuhay. Bilang ganti, pinuntahan niya ang lugar ng mga Bajao sa isla ng Samal upang hanapin si Lawaan at makapagbigay ng konting handog na pasasalamat. Hinanap niya ang bahay ni Lawaan hanggang nakita niya ito, subalit naging pamilyar sa kanya ang mukha ni Lawaan dahil si Lawaan ang nagbenta sa kanya ng *black pearl*. Gusto niyang matawa sa sitwasyon ngunit kanyang pinigilan.

Pagsusuri

Malaking usapin ang etika at moral sa isang lipunan dahil nag-uugat ito sa mga ninuno kung ano dapat ang etika o moral at pag-uugali ng isang tao. Hindi maikukubli na ang panitikan ay nagmula sa usapin ng etika at moral. Ito ang mga dahilan kung bakit nabuo ang iba't ibang akdang pampanitikan. Kaya nabuo ang panitikan dahil sa danas ng tao tungkol mga paglabag sa etika at moral na binuo ng lipunang ginagalawan.

...ethics consists of the moral code that guides a person's choices and behaviors throughout their life. The idea of a moral code extends beyond the individual to include what is right, and what is wrong, for the community and society at large. Ethics is concerned with rights, responsibilities, the use of language, what it means to live an ethical life, and how people make moral decisions. (Psychology Today, 2019)

Sa pagsusuri sa mga akda ni Macario Tiu, tinitingnan ang akda bilang bunga ng mga etika at moral na pinanday ng mga ninuno. Isa-isahin ang mga paglabag sa etika at moral ng isang tao na makikita sa piling akda ni Macario Tiu. Sa pagsusuring ito kinuha lamang ang pangunahing pagrasyonalisa sa etika na makikita sa bawat akda ni Macario Tiu.

Ang panghuhusga sa kakayahan at paniniwala ng isang tao. Makikita sa akdang Balyan ang panghuhusga ni Lando sa isang matandang manggagamot na si Datu Pikong dahil lamang sa ito ay lasinggero at isang lumad. Nangingibabaw rito ang diskriminasyon.

Kanyang kinamumuhian ang mga panggagamot nito dahil pineperahan lamang daw nito ang mga taong nagpapagamot at naniniwala sa kanyang kakayahang manggagamot. Ayon kay Kirkebooen (2009), ang panghuhusga ay isang panloob na pag-iisip, prosesong kognitibo o isang gawain ng pagbuo ng desisyon, paglikha ng kongklusyon maging opinyon, pagbuo ng pagkakaiba tungkol sa tao, sitwasyon, ideya o pangyayari sa pamamagitan ng ebalwasyon at paghahambing.

Si Lando ay isang guro sa agham kaya hindi madali sa kanya ang maniwala sa anumang bagay dahil ayon sa kanya ang lahat ng bagay, ang agham ay may paliwanag. Isa rin sa dahilan sa labis na paghuhusga ni Lando sa manggagamot ay ang pagtawag diumao ni Datu Pikong sa isang abyan na si *Apo Sandawa* sa pamamagitan ng pagtawag sa telepono. Ayon sa alamat si Apo Sandawa ay diwata na naninirahan sa Mt. Apo. Siya ang nagmamay-ari sa nasabing bundok kaya ipinangalan sa kanya ang bundok. Dahil sa nalaman ni Lando tungkol sa kasaysayan ni Apo Sandawa mas nagalit ito kay Datu Pikong.

Nang manganganak na si Luisa na asawa ni Lando, hindi niya gusto na isilang ang kanyang unang anak sa tulong ng mga manggagamot dahil mas naniniwala siya na mas magiging ligtas ang kanyang mag-ina kung sa ospital ito manganganak. Subalit dumating ang delubyo nang bumaha ang sapa sa Bangkal kung saan sila naninirahan kaya hindi niya madala ang kanyang asawa sa ospital. Napilitan siyang magpatulong sa isang *mananabang* na si Manang Minda na pinaniniwalaang pinakamagaling na *mananabang* sa kanilang lugar. Ngunit nahirapan si Manang Minda sa kondisyon ni Luisa kaya nagpatulong ito kay Datu Pikong. Sa una ay ayaw ni Lando na magpatulong kay Datu Pikong dahil hinusgahan niya ito sa kanyang pagiging manggagamot. Sa tulong ng manggagamot ay nairaos ni Luisa ang panganganak sa kabila ng hirap na dinanas. Isinumpa diumano ang kanyang panganganak dahil sa sinirang altar ng mga engkanto malapit sa balete.

Kung gagamitin ang pagdulog na *ethical literary criticism*, makikita na may paglabag sa ginawang panghuhusga ni Lando kay Datu Pikong. Sa malalimang pagsusuri, ang panghuhusga sa kakayahan at paniniwala ng isang tao ay hindi dapat sapagkat lahat ng tao ay may kalayaang maniwala sa anumang bagay na nakapaglulugod sa kanilang damdamin. Sa madaling sabi, sa kwentong Balyan makikita ang ethical issue sa mga ginawang pagdedesisyon ni Lando.

Dagdag pa rito, kung irarasyonalisa ang sitwasyon, nagawa lamang ni Lando ang paghuhusga kay Datu Pikong dahil sa nakaraan nitong isang lasenggero ito at ang kanyang ginamit na pantawag kay Apo Sandawa ay katawa-tawa. Iyon ang mga dahilan kung bakit hinuhusgahan ni Lando ang manggagamot na si Datu Pikong. Sa ganitong pananaw, pinapakita ng manunulat na ang ginawang panghuhusga ni Lando kay Datu Pikong ay base lamang sa kanyang nakaraan. Ang pagsusuri sa pinanggalingan ng panghuhusga ay isang indikasyon ng pagrarasyonalisa ng karakter. Sa ibang sabi, may malalim na pinanggagalingan ang ginawang panghuhusga ni Lando.

Katulad ng nangyari sa kwentong “Tsuru”, minsang hinusgahan ni Peryang ang Hapones na si Mikinari dahil sa kanyang lahi. Nang sinakop ng mga Hapones ang Pilipinas, kilala sila na nang-aabuso sa mga Pilipino at walang pinipiling edad. Dito makikita na may pinagbatayan ang ginawang panghuhusga ni Peryang sa Hapon. Makikita rin sa kwento ang *infanticide* na nangyayari sa Pilipinas ay labis na kinatatakutan ng mga magulang at isa na doon si Peryang. Hindi maiiwasang mahusgahan ni Peryang ang mga Hapon dahil sa labis na pagmamahal niya sa kanyang anak. Subalit, tulad ni Lando sa kwentong “Balyan”, sila ay nagkamali. Hindi masamang tao si Mikinari, sa katunayan, nangungulila rin siya sa kanyang anak kaya madalas siyang pumupunta sa bahay ni Peryang upang makita ang anak nitong si Nene. Nahuhusgahan ni Peryang si Mikinari dahil nilalahat niya ang kaugalian ng mga Hapon sa panahong iyon. Bilang isang ina, gagawin niya ang lahat upang mapoprotektahan ang kanyang anak mula sa *infanticide*. Sa usapin ng *infanticide*, maaaring sabihing hindi iyon ang gusto nilang gawin (moral), ngunit napipilitan silang gawin iyon dahil iyon ang utos ng kanilang mamumuno at ang pagsunod dito ay isang etika ng kanilang tungkulin bilang isang sundalo. Sa ganitong usapin, umiinog sa pagitan ng etika at moral. Hindi masasabing masama o mabuti tao si Mikinari, sadyang nagkataon lamang na siya ay isang Hapon at sa panahong iyon malupit ang kanilang lahi kaya hindi maiiwasang mahuhusgahan siyang masamang tao.

Sa iba pang anggulo, dito nasusukat ang moral at ang etika ni Peryang. Si Mikinari ay isang Hapones at kasalukuyang hinahanap ng mga maraming tao dahil sa mga karumaldumal na ginawa ng mga Hapon. Alam ni Peryang na may mabuting puso si Mikinari na iba sa kanyang mga kasamang sundalong Hapon. Sa ilang araw na pananatili ng Hapon sa kanyang bahay, mas nakikila niya na siya rin ay isang ama na nangulila sa kanyang sariling pamilya kaya nabali ang kanyan dating paghuhusga sa Hapon. Sa tulong ng *ethical literary criticism* mas nauunawaan ang bawat galaw o ginawang pagpapasya ni Mikinari. Subalit, dumating ang panahon na kailangan na ni Mikinari na umalis dahil natatakot si Peryang na baka sa kanya isisipi ang mga ginawa ng mga Hapon dahil sa pagpapatuloy nito sa kanyang bahay. Nais mang tumulong ni Peryang sa Hapon na siyang nagpapakita ng kanyang moral ngunit natatakot siya sa maaaring mangyari kung sakaling malaman ng kanyang mga kapitbahay at maging ang kanyang bana na nagpatuloy siya ng isang Hapon sa kanilang bahay at baka hahantung na siya na naman ang huhusgahan ng kanyang mga kapitbahay. Kailangang magdesisyon ni Peryang at ito ay ang paalisin na si Mikinari sa kanilang bahay. Nahihirapan sa katunayan si Peryang sa kanyang mga gagawin ngunit sa huli mas nanaig ang rasyunal na pag-iisip niya na paalisin si Mikinari at makikita ito sa kwento nang ginagad niya ang kaayusan sa kanilang lugar.

No Bones at Bad Stock. Sa kwentong “Nanking Store”, makikita ang *cultural ethics* ng mga Tsino. Masasabing batid na batid ng may akda ang kultura at tradisyon ng mga Tsino. Isa sa mga gampanin ng mga Intsik ang magkaroon ng anak na lalaki upang sumunod sa yapak ng mga magulang at magdadala ng kanyang apelyido sa susunod na henerasyon. Isa ito sa masasabing cultural norms ng mga Tsino. Sa kwentong ito naturingang *no bones at bad stock* ang mag-asawang Peter at Linda. Ang *no bones* ay nangangahulugan hindi

magkakaroon ng isang anak na lalaki at ang *bad stock* naman ay nangangahulugang hindi talaga magkakaanak kahit babae. Kung ikaw ay isang Tsino maaari kang itakwil ng mga magulang dahil tulad ka ng isang buto na hindi yayabong sa ibang salita, hindi ka nakapagbibigay ng apo. Kahit na maituturing na mayaman at kilala ang mga Tsino, kinakailangan nitong makapagbigay ng anak sa kanilang mga magulang bilang ganti. Subalit sa kasamaang palad hindi iyong naibibigay ni Peter at Linda.

Ang *ethical literary criticism* ay nag-ugat sa mga China dahil marami silang *cultural ethics* na ginagamit hanggang sa kasalukuyan at kasama na rito ang kalagayan ni Peter at Linda. Kung susuriin nang mabuti ang akda, pinapakita nito ang panghuhusga ng lipunan sa mag-asawa na dahilan ng kanilang malamig na pagsinta. Ang pagkakaroon ng anak ni Peter sa isang Bisayang prostitute ang nagligtas sa kanya ng bansag na *bad stock*. Ginawa niya ito dahil na rin sa kanyang mga magulang, isang pagpapakita ng etika ang pagbigay nito ng mga apo. Nang si Linda ay nabuntis hindi naging isyu kung sino ang ama nito kung hindi ang pagpalaya niya sa tawag na *bad stock*. Ibinabandera niya sa lahat ng tao ng kanilang komunidad ang kanyang malaking tiyan upang ipakita na siya ay hindi isang buto na hindi kailanman magkaroon ng bunga.

Kung susuriin, nagkakaroon lamang ng paghuhusga sa mag-asawa dahil sa panlipunang pamantayan na dapat magkaroon ng anak upang masasabing may halaga rito sa mundo. Sa ganitong pamamaraan nasusukat ang kanilang halaga. Mas kinikilala sa lipunan ng mga Tsino ang mag-asawang may anak. Isa rito sa dahilan ni Peter na pumatol sa isang Bisayang bayaran upang magkaroon siya ng anak na kahit alam niya na hindi magugustuhan ng kaniyang mga magulang dahil hindi nila kalahi. Dahil dito, mararasyunalisa ang bawat galaw o aksyon ng bawat karakter. Sa pagkakataong ito, hindi masasabing mali ang pagpatol ni Peter sa isang prostitute dahil ang nais lang naman niya ang magampanan niya ang kanyang tungkulin bilang isang anak at Tsino, sa madaling sabi ang pagsunod sa kultura.

Ayon kay Dobie (2012), “*the culture is the sum of the social patterns, traits, and products of a particular time or group of people. It includes the ideas, customs, skills, and arts that characterize the era or the community.*” Gayundin kay Linda na tinanggap niya ang ginawang pang-aapid ni Peter dahil naniniwala siya na siya mismo ay hindi makapagbigay ng anak. Sa kabila ng panghuhusga ng lipunan, nananaig pa rin ang pagbubuo nina Linda at Peter ng mga desisyon ukol sa kanilang buhay. Ang pagrarasyunalisa sa kanilang desisyon ay isang malaking indikasyon na nag-iisip din sila sa pamantayang ginawa ng lipunan. Naging isyung *ethical* rin dito ang pagpatol ni Peter sa isang babaeng hindi nila kalahi. Isang itong maituturing na paglabag ng kanilang etika dahil natatakot sila na mailipat ang yaman sa ibang lahi. Ayon kina Baker at Biwu (2015), minsan, ang paraan ng mga bagay na ginagawa sa ibang kultura ay maaaring magbigay ng kawili-wiling liwanag sa mga bagay na nakasanayan na ng isang tao na balewalain.

Marahil sa mata ng nakararami ang ginawang pagpapasya ay mali sa pamantayan ng lipunan pero hindi rin maaaring isasawalambisa ang katapangan at malalim na rason kung bakit humantong sa ganoon pagpapasya. Kaakibat ng bawat pagpapasya ay ang rasyonalisasyon o ang matinding pag-iisip sa maaaring kahahantungan ng ginawang pagpapasya. Dito papasok ang pagdulog na *ethical literary criticism*. Sa pamamagitan ng pagdulog na ito lilitaw na ang tao ay may sariling pagpapasya o *ethical selection*. Ito ang maituturing na kaibahan ng tao sa mga hayop, ang paraan kung paano mag-isip at magtitimbang-timbang ng desisyon.

“*Babae ka lang*”. Sa kwentong “Ang Bata nga Dili Matulog” ay kakikitaan ng maraming mga paglabag sa etika ng isang tao. Sa kwentong ito, danas ng dalawang babae ang hagupit ng mga lalaki. Si Tinang ay nagkaroon ng truma o takot dahil sa nararanasan niyang pisikal na pang-aabuso mula sa kanyang bana sa tuwing nalalasing ito. Nagiging abusado ang kanyang bana kapag nakaiinom ng alak. Sa kahit anumang anggulo tingnan may paglabag na ginawa ang bana ng mga nasabing babae. Kaya ang pamahalaan ay nagpasa ng batas upang protektahan ang mga babae at mga anak mula sa pang-aabuso kahit kanino. Ayon sa Batas Republika 9262 o,

“Anti-Violence Against Women and Children, refers to any act or series of acts committed by any person against a woman who is his wife, former wife, or against a woman with whom the person has or had sexual or dating relationship, or with whom he has a common child, or against her child whether legitimate or illegitimate, within or without the family abode, which result to or is likely to result in physical, sexual, psychological harm or suffering, or economic abuse including threats of such acts, battery, assault, coercion, harassment or arbitrary deprivation of liberty.”

Sa ganitong pananaw, malinaw na nilabag ni Berto ang etika ng pagiging bana sa kanyang asawa na siyang dahilan ng paglabag din ni Tinang ang etika ng pagiging ina sa pamamagitan ng pag-iwan nito. Kahit sa saang kultura, masasabi ang anumang anyo ng pananakit ay isang paglabag sa moral at etika ng isang lipunan. Isang *ethical taboo* kung maituturing ang nangyari kay Tinang. Siya ay isang hamak na babae at ina lamang na walang kalaban-laban sa anumang lakas na ipinakita ng kanyang bana.

Sa *ethical literary criticism* na pagdulog nilalantad ang etika ng isang panitikan upang ilarawan ang mga tauhan at ang kanilang buhay sa mataas na anyo ng etika. Maaaring sabihin na ang pag-iwan ni Tinang sa kanyang mga anak ay isang paraan upang matustusan niya ang kanilang pangangailangan. Mas nanaisin niyang mawalay sa kanilang mga anak kaysa sa makikita ng kanyang mga anak ang mga pananakit ng kayang bana sa kanilang mismong tahanan. Ang totoo, ayaw ni Tinang na makita ng kanyang mga anak ang ginawang pang-aabusong pisikal ng kanyang bana at baka maging normal ito sa mata ng kanilang mga anak

at sa susunod na panahon kapag mag-aasawa na ay gagawin din iyong sa kanilang mga asawa. Kaya masakit man sa kanyang loob na iwanan ang kanyang mga anak subalit nanaig ang kanyang pagmamahal sa kanyang mga anak na lumalaki itong maging mabuting tao at hindi gagaya sa kanilang amang si Berto.

Maaaring sabihing, masamang ina si Tinang sa pang-iiwan nito ngunit sa pagrasyunalisa, ginagampanan lamang niya ang kanyang tungkulin bilang isang ina sa kanyang mga anak. Sa pamamagitan ng pagdulog, makikita natin ang malalim na rason ni Tinang kung bakit siya nakabuo ng ganitong uri ng pagdedesiyon.

Ang etika ng isang abogado. Ipinapakita sa kwentong “*Black Pearl*” ang pagkakaroon ng moral ng bawat isa. Si Danilo ay isang abogado kaya kung minsan, alam niya na mali ang kanyang kliyente ngunit ipinagtanggol niya na tama ito dahil iyon ang etika ng isang abogado. Sa usaping ito, nag-aaway ang moral at etika ng isang tao dahil sa kanyang propesyon. Ayon sa yourdictionary.com, “*moral is teaching or exhibiting goodness or correctness of character and behavior.*” Sa madaling sabi, ang moral ay ang pag-alam o sa tama at mali. Subalit ang etika naman ay “*system or code of morals of a particular person, religion, group, profession, etc.*” ay hindi tumitingin kung ano ang tama sa mali kundi ginagawa kung ano ang dapat niyang gawin base sa grupo o propesyon. Makikita sa ibang ang isang sipi mula sa kwento;

“Ang mga abogado hawod mangilalad. Ang sayop, himoong sakto, ang sakto himoong sayop. Ug kini si Danilo ang kinahawrang mangingilad sa tanan.” (Talata 8)

Naturalisa sa isang manggagawa ang sundin ang etika ng kanyang sinumpaang propesyon ngunit kung minsan ay nag-aaway ang puso at isip kung ano ang dapat sundin, ang moral ba o ang etika ng iyong propesyon. Sa rasyonal na pag-iisip, mas nakikilala niya ang dapat niyang gawin ayon sa kanyang konsepto ng tama at mali.

Isang magandang etika rin ang ipinakitang Danilo sa pagtanaw nito ng utang na loob kay Lawaan na siyang nagligtas sa kanya nang muntik na itong malunod sa dagat. Kahit si Lawaan ang nagbenta sa kanya ng pekeng *black pearl* ngunit mas nangibabaw sa kanya ang pagpapasalamat sa pagligtas sa kanya. Hindi gustong tanggapin ni Lawaan ang perang handog sa kanya ni Danilo bilang pasasalamat dahil payak lamang ang kanilang pamumuhay. Hindi nila kailangan ng pera dahil handa naman silang maghanapbuhay upang may makain. Doon nakita ni Danilo na hindi pera ang nagpapaligaya sa lahat dahil kahit ang mga Bajao ay hikahos sa pera ngunit sila ay masaya. Ito ang dahilan kung bakit nanlumo si Danilo sa kanyang sarili na halos walang pahinga dahil sa kanyang mga trabaho.

Nang binentahan si Danilo ng pekeng *black pearl* ni Lawaan, kanyang hinusgahan ang mga Badjao at nagbitiw ng mga masasamang salita tulad ng mga “makakaon ra ug

manglimos” na siyang mali nang pumunta ito sa bahay ni Lawaan. Minsan mang nagduda si Danilo ngunit mas nananig sa kanya ang kanyang moral na pasalamatang ang taong minsang nagligtas sa kanya mula sa panganib.

Ang anumang ginawang mabuti ng kapwa ay dapat gantihan ng pasasalamat dahil ito ang etika na hinubog ng panahon mula noon hanggang ngayon at hindi magbabago. Kung titingnan ang kwento sa lente ng *ethical literary criticism*, kitang-kita ang mga paglabag na ginawa ni Danilo sa mga Badjao ngunit sa kabila nito ay nagkaroon siya ng pag-unawa tungkol sa mga bagay sa buhay na hindi lamang yaman at salapi ang nakapagpapaligaya sa tao. Nakikita niya na ginawa lamang ni Lawaan ang pagbebenta ng pekeng “black pearl” para sa kanyang kaanak at sa araw-araw na pamumuhay.

Konklusyon

Malaki ang tulong ng isang *ethical literary criticism* sa pagsusuri ng isang akda kahit masasabing bago lamang umunlad ang ganitong uri ng pagdulog. Mas nauunawaan ang mga tauhan kung bakit ginawa ng isang tiyak na bagay. Sa dulog na ito, mas naipakikita at nasusuri hindi lamang ang mali o tamang nagawa ng isang tao kung hindi ang pinag-ugatan ng kaugalian. Kahit na mali ang ginagawa ng isang tao siya ay marunong mag-evaluate sa pamamagitan ng *ethical consciousness*, ang pag-alam sa tama o mali sa kabila ng maling ginawa. Sa pamamagitan ng pagdulog na ito, nararayunalisa ng bawat karakter ang ginawang pagdedesisyon. Maaaring sabihing mali ito sa *ethical standard* ngunit tama naman kung irarasyonalisa nang maayos.

Ang bawat karakter ay may kalayaang gumawa ng kanilang mga desisyon ayon sa kanilang pinaniniwalaang tama o mali. Sa pamamagitan ng pagdulog na ito mas napapalalim ang ugnayan ng tao sa kanyang sariling pag-unawa sa mga nangyayari. Dagdag pa rito binabasa, inuunawa at sinusuri ang panitikan base sa *ethical perspective* ng tao. Kaya masasabing malaki ang halaga ng pagdulog na ito sa kritisismo ng panitikan. Makikita sa mga akda ni Macario Tiu ang mga maraming paglabag at pagrarasyonalisa sa etika at moral ng isang tao o maging ng isang lahi. Ipinapakita ng awtor na sa kanyang mga akda maraming mga desisyon ang mga tauhan na sa tingin ng lipunan isang maling gawain ngunit sa kabilang banda rin masasabing tama ang mga ginawa ng isang karakter dahil ginamit nito ang kanyang *ethical consciousness*. Ngunit, laging isaisip na nagawa ng isang tao ang maling bagay dahil sa masamang karanasan o ang tinatawag na *taboo*.

Ayon kay Zhenzhao (2015) “*the biological choice of human beings does not distinguish human beings from other animals; it is through ethical choice that human beings really distinguish themselves from animals.*” Nagpapaliwanag lamang ito na ang tao ay walang pinagkaiba sa mga hayop kung pag-uusapan ang aspektong biological ngunit mas kakaiba ang tao dahil sa kakayahang nitong gumawa ng disesyong ayon sa kanyang pamantayan ng tama at mali.

Mas mauunawaan ang panitikan sa usaping moral at etika kung laging titingnan ang rasyonal na katangian ng isang tao sa kanyang pagdedesiyon. Nagpapatunay ito na angkop ang *ethical literary criticism* bilang pundasyon ng pagsusuri ng mga akda ni Macario Tiu.

Rekomendasyon

Mula sa kongklusyon, nirerekomandang gamitin ang pagdulog na *ethical literary criticism* sa pagsusuri ng iba pang akda upang mapapalabas at mabatid ang malalim na rason sa bawat aksyon ng bawat tauhan. Dahil ang pag-aaral na ito ay bunga lamang ng pagtatangkang ipaliwanag ang nasabing pagdulog sa piling akda ni Macario Tiu, nawa'y manganak pa ito ng maraming pag-aaral gamit ang iba pang akdang Mindanawon. Dahil sabi ni Lumbera (2000), hangga't ang mga panitikang panrehiyon ay hindi pa nasisinop ng mga iskolar at kritiko, nakabinbin ang pagbuo ng tunay at awtentikong kanon”

Mahalaga ang pagdulog na ito sa pagbabasa ng anumang akda upang lubusang mauunawaan ang mga desiyon ng bawat tauhan sa isang akda. Sa pamamagitan nito, maiiwasan ang panghuhusga sa kanilang aksyon.

Mga Sanggunian

- Baker, W & Biwu, S. (2015). Fruitful collaborations: Ethical literary criticism in Chinese academe. *TLS. Times Literary Supplement*.
- Dobbie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism, Third Edition*. Wadsworth, Cengage Learning. USA.
- Ethics and Morality. Psychologytoday. Kinuha noong Nobyembre 23, 2019 sa <https://www.psychologytoday.com/intl/basics/ethics-and-morality>.
- Ethics vs Morals. (n.d). Diffen. Nakuha sa https://www.diffen.com/difference/Ethics_vs_Morals noong Nobyembre 28, 2021
- Ethics. (n.d). Retrieved from <https://www.yourdictionary.com/ethics>. Nakuha noong October 30, 2021.
- Gregory, M. W. (1998). Ethical Criticism: What it Is and why it matters. *Syle*, 32 (2), 194-220. <http://www.jstor.org/stable42946423>.
- Kirkebooen, G. (2009). Enhancing judgment and decision making. Kinuha noong Nobyembre 28, 2019 sa <https://www.decision-making-solutions.com/judgment-and-decision-making.html>.
- Lucero, R. C. (2007). *Ang bayan sa labas ng Maynila*. Quezon City: Ateneo de Manila University Press.
- Lumbera, B. (2000). *Writing the nation - Pag-akda ng bansa*. Quezon City: University of the Philippines Press
- MasterClass. (2020). What Is Verisimilitude? Verisimilitude definition and literary examples of Verisimilitude. Retrieved January 04, 2021, from <https://www.masterclass.com/articles/what-is-verisimilitude>.

- Moral. Retrieved from <https://www.yourdictionary.com/moral> last October 30, 2021.
- Official Gazette of the Republic of the Philippines. (2004, March 8). *Republic Act No. 9262: Govph*. Retrieved April 7, 2022, from <https://www.officialgazette.gov.ph/2004/03/08/republic-act-no-9262-s-2004/>
- Taboo. (n.d.). Retrieved January 04, 2021, from [https://www.britannica.com/ topic/taboo-sociology](https://www.britannica.com/topic/taboo-sociology).
- Thi, H. H., & Hoang, N. N. (2020). Traditional culture in contemporary Vietnamese poetry: A perspective from Nie Zhenzhao's ethical literary criticism. *Interdisciplinary Studies of Literature*, 4(1), 53–64. Retrieved from <http://www.isljjournal.com/uploads/soft/200425/1-200425011132.pdf>.
- Zhenzhao, N. (2010). Ethical literary criticism: its basic theory and terms. *Foreign Literature Studies* 1 (2010): 14-44.
- Zhenzhao, N. (2015). Towards an ethical literary criticism. *International Journal of Literary Culture* 1 (January, 2015): 83-101.

Ang Totoo Raya, Ang Buwan ay Itlog ng Butiki

1st Prize, Tulang Para sa mga Bata,
Don Carlos Palanca Memorial Awards for Literature 2016

German V. Gervacio

Departamento ng Filipino at Ibang mga Wika
College of Arts and Social Sciences
MSU-Iligan Institute of Technology
german.gervacio@g.msuit.edu.ph

Mga Tula sa Koleksyon

- I. Ang Totoo Raya, Ang Buwan ay Itlog ng Butiki
- II. Bilangin Natin ang Ating Biyaya
- III. Tugmaan at Bugtungan
- IV. Ang mga Nalilimutan Nating Kulay
- V. Kawangis na Hugis
- VI. Mga Tunog na Walang Kaabog-abog
- VII. Si Tanya, ang Uwak na Gustong Pumuti
- VIII. Si Ding Kambing
- IX. Kung Bakit Walang Ipuipu sa Isla Banayad
- X. Ang Totoo, Raya

Suggested Citation:

Gervacio, G. (2021). Ang Totoo Raya, Ang Buwan ay Itlog ng Butiki. *Langkit: Journal of Social Sciences and Humanities*, 10, 71-81.

I. Ang Totoo Raya, Ang Buwan ay Itlog ng Butiki

Ang totoo, Raya, anak
Ang iyong ngalan ay mula sa Haraya,
Na ang ibig sabihin ay “imahinasyon,”
Ang kakayahan ng isip na bumuo
Ng mga larawang wala rito, wala roon.
Dahil ang totoo, Raya,
Wala naman tayong pera
Di makasasakay ng eroplano at barko
Pero sa pamamagitan ng haraya,
Malilibot natin ang mundo.
Makaaangkas tayo sa batok ni Tinyente Tipaklong
Makalululan sa pakpak ni Prinsipe Paruparo
Makauupo sa kandungan ni Reynang Ulap
Makapaglalambitin sa ningning ni Prinsesang Bituin
Makapagsusuot sa daliri ng singsing ni Haring Saturn
Ang ulam nating tuyo, maglalasang fried chicken
Ang tubig mula sa gripo ay malamig na pineapple juice
May panghimagas pa tayong tupig at panutsa
Malambot ang kama para sa ating siesta
Sa ating panaginip, tayo lagi ang bida.
Ang ating mga luha ay nagiging ginto
Ang sugat sa tuhod biglang maglalaho
May nais ka bang hindi makamtan-kamtan?
Pumikit ka lang, Raya, at paganahin ang haraya
Pagdilat ng mata, nasa paraiso ka na.
Ang totoo, Raya,
Walang imposible sa haraya
Makikikita mo ang daigdig sa nais mong itsura—
Ang araw ay rambutang laging nagbabaga
Ang buwan ay itlog ng butiking kalaro mo kanina.

II. Bilangin Natin ang Ating Biyaya

Isa
Dalawa
Tatlo
Wala akong kuto
Apat
Lima
Anim
Ngipin ko’y di maitim
Pito
Walo
Siyam
Tiyan ay di kumakalam
Sampu
Labing-isa
Sa pagsusulit ay nakapasa
Labindalawa
Labintatlo
Pamilya ko ay kumpleto
Labing-apat
Labinlima
Kaibigan ko ay kasama
Labing-anim
Labimpito
Nakaligtas kami sa bagyo
Labing-walo
Labinsiyam
Umaaraw na naman
Pagbilang ng dalawampu
Salamat, Dios ko po.

III. Tugmaan at Bugtungan

Subukin natin, Raya,
Ang talas ng iyong isipan
Kapag iyong nasagot
Di ka paghuhugasin ng pinggan:
“Nang biyakin ko ang araw,
Lumuha ang buwan.”
Ang tamang sagot
Ay rambutan.
“Paruparong ginto,
Naipit sa pinto,”
Bisagra ang sagot,
Huwag kang sumimangot.
“Kapirasong katad,
Natatakpan ang lahat.”
Wala na ngang iba
Kundi ang iyong talukap.
“Nang ibuhos ay mga ngipin,
Mga bulaklak nang hanguin.”
Salamat at nahulaan mo rin
Popcorn nga itong masarap papakin.
“Bangkang pagkaliit-liit,
Sa maalon nagpupumilit.”
Tumpak, plantsa nga!
Para sa gusot mong damit.
“Sa mainiting ulo ni Mirasol,
Siyam na kuto ang nagpapatrol.”
Solar system ang isagot mong
Walang kagatol-gatol.
Bago tayo mapunta
Sa ibang planeta’t kalawakan
Ihinto muna natin, anak
Ang tugmaan at bugtungan
Nais ko lang patunayan
Na mayaman ang ating bayan
Sa pamanang karunungan
Ng ating kanunu-nunuan.

IV. Ang mga Nalilimutan Nating Kulay

Ang saya ni Lola
Ay bulaklaking lila
Ang patadyong ni Lolo
Ay kulay abo
Ang sapatos ng batang munti
Ay mapusyaw na lunti
Ang bestida ni Angge
Ay kulay kayumanggi
Ang damit ng anghel
Ay matinkad na kahel.
Ang sepilyo ni Rogelio
Ay kulay-amarilyo
Ano nga pala iyang suot mong barong?
Kulay rosas ba o pink, o limbaon?
Ang buhay natin ay puno ng kulay
Parang bahagharing may saringkulay.

V. Kawangis na Hugis

Ang bilog na bola ay sa langit inihagis
Namimilog na mga mata ang tumugis
Kumukuti-kutitap ang mga bituin
Katulad ng kislap ng iyong paningin
Ang buwan ay tila kudlit na ngiti sa kalangitan
Kawangis ng bangka sa maalong karagatan
Biglang nagdilim ang mga ulap
Tila mga bulak na nalubog sa burak
Nag-uunahang sibat ang patak ng ulan
Tumutusok sa mga lambak at parang
Umuwi na tayo sa bahay-kubo
Isang parisukat nating paraiso
Sa parihaba nating dulang
Si Itay at Inay ay nag-aabang
Pagsaluhan natin ang mainit na hapunan
At ang walang hugis nating pagmamahalan.

VI. Mga Tunog na Walang Kaabog-abog

“Tsuug-tsuuug-tsuuug-tsuuuug!”

Ang sabi ng tren

Napalingon tuloy si Penpen de Sarapen

“Waaang-waaang-waaang-waaaang!”

Babala ng ambulansiya

Napatabi tuloy si Mariang Mustasa

“Huuung-huuung-huuung-huuuung!”

Paalam ng barko

Naiwan si Kokoy Kuhol doon sa estribo

“We-weng-wee-weng-weee-weng!:

Ang trak ng bumbero’y pasulong

Nasusunog ang bahay ni Pong Pagong!

“Poooot-poooot-poooot!”

Sa sobrang katakawan sa kamote

Napautot tuloy si Kurdapyong Kapre!

VII. Si Tanya, ang Uwak na Gustong Pumuti

Pangarap ni Tanyang pumuti at kuminang
Katulad ng mga tagak doon sa parang
Kaya binalak niyang manguha ng dagta
Ito raw ay pampakinis ng binti, hita at mukha
Pipitas na sana siya ng manibalang na kaimito
Nang mapansin niya sa ibabang may mangangaso
Nakaumang na sa kanya ang riple nito
Inaasinta ang kanyang sentido
Dagli siyang nagtago sa ilalim ng dahon
Salamat at kakulay niya ang anino niyaon
Kakamot-kamot ng ulong lumisan na lamang
Ang mangangasong nawalan ng tanghalian
Napahagulgol si Tanya sa pagpapasalamat
Sa kulay niyang itim na kulay burak.

VIII. Si Ding Kambing

Si Ding ay batang
Ayaw na ayaw maligo
Takot siya sa tubig
Hinahabol na ng tabo
Kahit sa banyo
O sa swimming pool
Sa dagat, sa ilog
O sa talon
Basta may tubig
Di mo siya makikita
Kahit family outing o reunion
Basta may swimming, wala siya roon.
Problema na si Ding
Ng buong baranggay
Dahil sa kanya
Paligid ay umaalingasaw
Ngunit isang tanghali
Na tirik ang araw
Nakita nila si Ding
Sa ilog ay nagtatampisaw
Di siya makaahon
Di makapalahaw
Inihagis pala siya sa ilog
Ng isang batalyong langaw!

IX. Kung Bakit Walang Ipuipu sa Isla Banayad

“Walang dako sa islang di napuntahan,”
Pagyayabang ni Hangin sa kaibigan,
“Dagat, lambak, ilog, talampas at bulkan,
Nagalugad ko na ang lahat nang iyan!”
“May alam akong hindi mo pa narating,”
Sabat ng nakangising si Petring Pating.
“Mayro”ng dagat na panay ulap ang dingding,
Ulap ang kisame, sahig ay gayundin.”
“Kalokohan ‘yan, kaibigang matinik,”
Inis na si Hangin, nais nang mamitik,
“Kahit ano”ng lalim, kahit ano”ng tarik,
Sa isang ihip ko ay matatangkilik!”
“Kung ika”y papayag ‘pag napatunayan
Na may dagat kang hindi pa nasilayan,
Di ka na bubuga pa ng ipuipu,”
Ang hamon ni Petring sa kanyang amigo.
“At kapag ang dagat, akin nang narating
Habambuhay ka namang hindi kakain,
Hindi ka mananakmal ng mga tao,”
Ganting-hamon ni Hangin sabay silbato.
Sa lakas ng buga ni Hanging mabagsik
Isang puno ng n’yog ang napatiharik
Isang bunga ang nayugyog at nahulog
Umagos ang dagat sa nabiyak na n’yog.
Napakamot ng ulo itong si Hangin
Ninais na nitong tumalon sa bangin
May dagat nga namang di pa niya narating—
Nasa loob ng n’yog na bibitin-bitin!

X. Ang Totoo, Raya

Ang totoo, Raya,
Nakita ka raw ni Kuwago
Di mo raw kinain ang gulay sa ‘yong plato;
Ang totoo, Raya,
Narinig ka raw ni Kuneho
Nakikipagsigawan ka sa mga kalaro mo
Ang totoo, Raya,
Naamoy ka raw ni Elepante
Di ka raw naghilamos noong isang gabi
Ang totoo, Raya,
Nahipo raw ang noo mo ni Balyena
May lagnat ka nga raw kanina pang umaga
Ang totoo, Raya,
Si Tatay ay tumutula
Upang kapag nabasa mo,
Lagnat ay biglang mawala.

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

CALL FOR PAPERS

VOLUME 11 • 2022

Scope: *Langkit*: Journal of Social Sciences and Humanities accepts submission all year round, provided that the study was conducted within three years from the date of submission. As an annual, interdisciplinary and academic journal, *Langkit* welcomes research articles and manuscripts in the fields of social sciences, cultural studies and the humanities and arts.

Instruction for Authors can be found on the journal's home page: <https://journals.msuiit.edu.ph/langkit>. This journal accepts online submission only. Authors should submit their manuscript online via open journal system. Go to <https://journals.msuiit.edu.ph/langkit/login>, then click "Register" and provide the requested information.

Prior to submission, authors are encouraged to read the "Instruction for Authors." When submitting via open journal system, you will be guided stepwise through the creation and uploading of the various files.

Manuscript: All manuscripts must be prepared and submitted according to the journal's manuscript preparation guidelines. *Langkit* reserves the right to return any submissions that do not adhere to these guidelines.

Reviewers: To maintain its quality and reputation in the academic community, the submitted articles are subjected to a blind refereed review process. Authors are requested to recommend at least three reviewers whose field of expertise are in line with their research topic.

MANUSCRIPT PREPARATION

As part of the submission process and to ensure the quality and consistency of the manuscripts, authors are required to comply with the following items.

Manuscript Structure:

1. **Abstract** should be 250-300 words with not more than five key terms. Manuscripts written in Filipino must be accompanied by an abstract written in English.
2. **Introduction** includes background of the study, brief review of pertinent published literatures on the subject, research gap and statement of the problem.
3. **Review of Related Literature** contains a summary of the earlier research work published in the specific field of study. The literature review provides context for the reader by situating the study within the relevant literatures.
4. **Methodology** includes research design, locale of the study, data gathering procedures, and statistical procedures, if applicable.
5. **Results and Discussion** include presentation of the key results with corresponding discussion, analysis or interpretation. Tables and other illustrative materials may be used.
6. **Conclusion and Recommendations**
7. **References**

Language. *Langkit* accepts manuscripts written in English (American English spelling preferred) and/or any Philippine languages provided that an English translation of the abstract is included for the wider audience.

Font and spacing. All texts, except for the list of references, should be in 1.5 spacing in Times New Roman font size 12. First line of the paragraphs should be indented eight spaces to the right.

Length. Manuscripts should be kept at 8,000 words.

Quotations. All quoted words, phrases and sentences should be enclosed in double quotation marks. Quotations within quotations should be enclosed in single quotation marks. Quotations longer than four lines may be set off from the text as block quotations.

Example:

In Gonçalves' book *Conversations of Intercultural Couples* (2013), she cites lines from Breger and Hill (1998) which elaborate this stance. To them, being involved in an

intercultural marriage:

“can be an intimate performance of juggling identities and the ideologies associated with them, a dance sometimes threatening to perform as well as to behold. It is sometimes enriching, but always calls into question deeply held assumptions about the nature of one’s own identities, and those of one’s reference groups.”

Italic. Italicize non-English terms or phrases in manuscripts written in English, and italicize English language terms or phrases in manuscripts written in non-English or Philippine languages.

Headings.

First-level heading: **Sentence Case & bold**

Second-level heading: **Sentence case & bold**

Third-level heading: *Sentence case & italic*

Fourth-level heading: Sentence case

2. Negotiation of Identities

2.1 Pavlenko and Blackledge (2004) three types of identities

2.1.1 *Negotiable identities*

2.1.1.1 Imposed (non-negotiable) or assumed (not negotiated)

Table and illustration. Labels of tables should be placed at the top while labels of figures should be placed at the bottom section. Keep all labels as close as to the tables and figures as possible. Labels should be set in sentence case and labelled with Arabic numerals (e.g.: Table 1, Figure 1).

Examples:

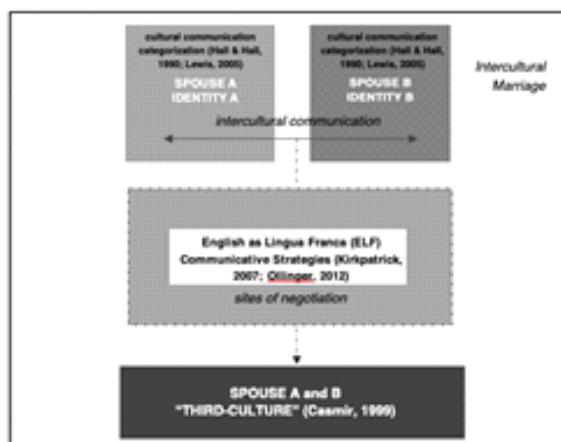

Figure 1. Schematic diagram of the theoretical framework.

Table 2. Number of marriages by nationality of bride and groom, Philippines: 2015.

Nationality of Bride	Nationality of Groom										
	All Nationalities	Philippine	American	Japanese	Australian	British	Korean	Canadian	Others	Not Stated	
All Nationalities	414,325	412,095	309	90	253	63	30	192	1,165	28	
Philippine	401,038	399,277	281	89	297	46	29	164	859	16	
American	3,131	3,072	-	-	-	-	-	-	59	-	
Japanese	1,590	1,387	-	-	-	-	-	3	-	-	
Australian	1,005	906	-	-	-	-	-	49	-	-	
British	954	885	-	-	-	-	-	19	-	-	
Korean	914	912	-	-	-	-	-	2	-	-	
Canadian	757	736	-	-	-	-	-	21	-	-	
Others	4,326	4,823	47	1	28	-	-	153	-	-	
Not Stated	60	47	1	-	-	-	-	12	-	-	

Source: Philippine Statistics Authority, Vital Statistics Division.
Note: Figures are not adjusted for under-registration.
Marriages involving a Filipino which occurred abroad are not included in the table.

If data for table and figure are taken from another source, include the source. Author holds responsibility for acquiring permission from the appropriate owner, publisher, author etc. of the cited table and/or figure.

Notes. Use footnotes only to a minimum. All notes should be numbered in sequence in Arabic numeral, and placed at the end of the main text.

References and text citations. Use American Psychological Association format in referencing. For in-text citations, follow author-date format. Each citation must agree in both name and date to the reference list. Each citation must be found in the reference list, accordingly. The reference list should be single-spaced with the first line hanging. The author holds responsibility to ensure the accuracy of both in-text citations and reference list. Please refer to these examples or check <https://www.easybib.com/guides/citation-guides/apa-format/> for further guidelines.

Book

Crystal, D. 2003. *English as a global language*. (2nd ed). Cambridge: Cambridge University Press.

Hall, E. & Hall, M. 1990. *Understanding cultural differences: Germans, French and Americans*. Yarmouth: Intercultural Press.

Text citation

(Crystal, 2003)

(Hall & Hall, 1990)

According to Crystal (2003)...

Article in a journal

Cools, C. 2006. Relational communication in intercultural couples. In *Language and Intercultural Communication*, 6 (3 & 4), 262-274. doi: 10.2167/laic253.0.

Contribution in a multi-author book

Giles, H. 2009. The process of communication accommodation. In Coupland, Nikolas; Jaworski, Adam. (eds.). *The new sociolinguistics reader*. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 276-286.

Dissertation

Tien, N.C. 2013. *Communication and relationships of intercultural/multilingual couples: Cultural and language differences*. Published Doctor of Philosophy dissertation, University of Northern Colorado.

Online document

Oi, M. 2012. Why male Japanese wage-earners have only 'pocket money'. *BBC News*. Retrieved September 30, 2018, from <https://www.bbc.com/news/business-19674306>.

If you have any inquiries, please email langkit@g.msuiit.edu.ph.

Hosted by:

College of Arts and Social Sciences

Published by:

MSU-Iligan Institute of Technology

*Andres Bonifacio Avenue, Tibanga
Iligan City, Philippines 9200*

Telephone No: **(+63) 63-221-4068**

Website: **<https://journals.msuiit.edu.ph/langkit>**

Email Address: **langkit@g.msuiit.edu.ph**

